

VI. STRATYGRAFIA NAWARSTWIEŃ I KONSTRUKCJE ULIC

1. ULICA KIELBAŚNICZA

Ulicę tę przebadano na całej jej długości, od pl. Solnego na południu do muru obronnego, tj. do dzisiejszej ul. Nowy Świat na północy. Wykop pod kanalizację, oznaczony jako główny, miał długość 347 m (ryc. 30–31). Kilkumetrową długość miały wykopy pod przyłącza, odchodzące od niego poprzecznie³³. Prace ziemne polegały na wybraniu starych wkopów pod instalacje, co dało możliwość oczyszczenia ich ścian i uzyskania wglądu w stratygrafię zachowanych nawarstwień. Eksplorację prowadzono w przypadku poszerzania lub pogłębiania starych wykopów instalacyjnych. Wykop główny miał szerokość do 2,3 m, a głębokość dochodziła maksymalnie do 5 m, pozwalając prześledzić pełny przekrój nawarstwień ulicy. Mniejszą wartość badawczą miały płytsze wykopy pod instalacje wodociagową i energetyczną. Dokumen-

tację wykonano z wykorzystaniem linii pomiarowej, której punkt zerowy wyznaczała studnia kanalizacyjna u wylotu ul. Kielbaśniczej do Nowego Światu. Badania rozpoczęto na metrze –9. Analizę nawarstwień prowadzono, wydzielając i rejestrując jednostki stratygraficzne, oznaczane kolejnymi numerami w jednym systemie dla całego wykopu. Stan zachowania niektórych wycinków pozwolił prześledzić nawarstwienia ulicy i związanego z nią rynsztoku. Znaczną część stratygrafii zajmowały nowożytnie wkopy instalacyjne.

Zróżnicowana historia i przynależność socjotopograficzna poszczególnych odcinków ulicy skłoniła autorów badań do poświęcenia odrębnej uwagi jej kolejnym częściom, oddzielanym ulicami poprzecznymi (Markgraf 1896, s. 70–72; Goliński 1997, s. 42–44, 52–54).

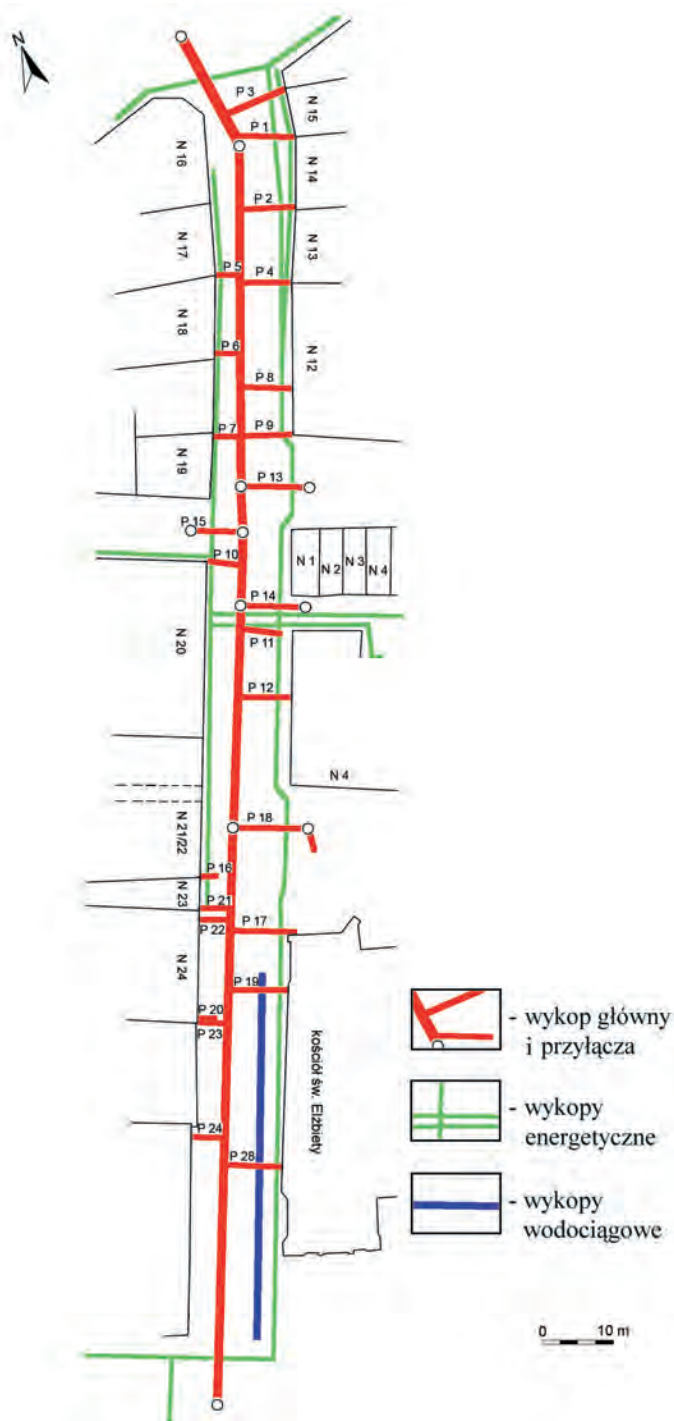
A. ODCINEK OD UL. NOWY ŚWIAT DO UL. ŁAZIENNEJ (–9–54 M.B.)

Na metrach 8–11 zachował się wycinek późnośredniowiecznych nawarstwień ulicy. Na piasku calcowym, oznaczonym jako **jednostka stratygraficzna** (dalej **j.s.**) **1**, leżała warstwa pierwotnej próchnicy (**j.s. 2**) przemieszana w najstarszej fazie użytkowania terenu, służąca prawdopodobnie jako nieumocniona nawierzchnia wytyczonej już ulicy. Jej strop mieścił się na wysokości 115,60 m n.p.m. Na próchnicy odkryto wyrównawczą warstwę piasku (**j.s. 3–5**), na której z kolei odłożyła się warstwa mierzwy o zachowanej grubości do 90 cm (**j.s. 7–9**). Powyżej zarejestrowano trzy zróżnicowane barwą poziomy próchnicy nasyconej piaskiem (**j.s. 7–9**). Datowanie: XIII–połowa XIV w.

Na metrze 10, w zachodniej ścianie wykopu, odsłonięto drewniane koryto ułożone poprzecznie do linii ulicy, nakryte dranicą (**j.s. 10–11**; ryc. 32). Szerokość koryta wynosiła 34 cm, głębokość 18 cm, a grubość ścianek 4–5 cm. Dranica nakrywająca miała szerokość 30 cm i grubość 12 cm. Obok koryta leżała równolegle kolejna dranica o szerokości 15 cm i grubości 6 cm. Koryto spełniało funkcję ścieku odprowadzającego nieczystości z kamienicy o dzisiejszym oznaczeniu adresowym Kielbaśnicza 17, prawdopodobnie do głównego rynsztoku ulicznego. Datowanie: XIII w.

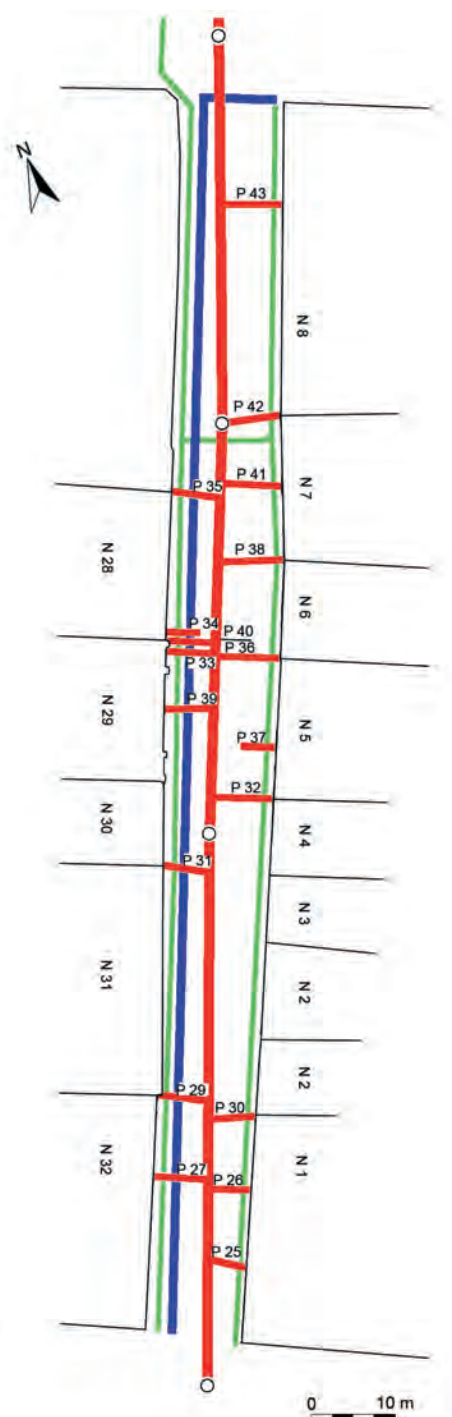
Na metrach 23–28 odsłonięto wycinek nawarstwień ulicy. Najniższą warstwę stanowiła tłusta, brunatna próchnica o stropie na poziomie 115,62 m n.p.m. (**j.s. 12**). Przykryto ją piaskiem z dużą zawartością iłu (**j.s. 13–14**), wyrównując nawierzchnię i podnosząc jej poziom średnio o 30 cm.

³³ Ratownicze badania wykopaliskowe przeprowadzono w latach 2001–2002, zob. Kamiński i in. 2001, tam kompletna dokumentacja graficzna.

Ryc. 30. Wrocław, ul. Kielbaśnicza. Plan wykopów – część północna. Rys. R. Kamiński

Fig. 30. Wrocław, Kielbaśnicza St. Plan of trenches – N area. Drawing R. Kamiński

Ryc. 31. Wrocław, ul. Kielbaśnicza. Plan wykopów – część południowa. Rys. R. Kamiński

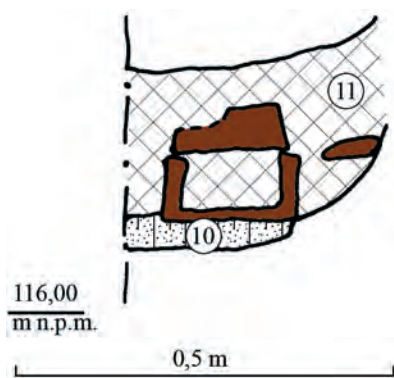
Fig. 31. Wrocław, Kielbaśnicza St. Plan of trenches – S area. Drawing R. Kamiński

Wyżej wytworzyła się warstwa próchnicy z dużym udziałem piasku (**j.s. 16**), na którą wysypano warstwę piasku bez zanieczyszczeń (**j.s. 17**). Na dobrze zachowanym poziomie piasku powstała kolejna warstwa zapiaszczonej próchnicy (**j.s. 18**). Datowanie: XIII–połowa XIV w.

Na metrach 31–34, na piaszczystym calcu, zachowała się miejscami silnie przetworzona pierwotna próchnica, wzbogacona żwirem w celu utwardzenia (**j.s. 19**, o stropie na wysokości 115,42 m n.p.m.). Z jej poziomu wykonano nieznanego przeznaczenia zagłębienie, zasypane następnie próchnicą z pia-

skiem (j.s. 20). Wyżej wytworzyła się brązowa, tłusta próchnica utwardzona grudkami cegieł (j.s. 21), przesypana następnie piaskiem (j.s. 22) przykrytym dranicą (długość 2,6 m i grubość 5–7 cm) leżącą wzdłuż osi ulicy. Na dranicie i na piasku odłożyła się kolejna warstwa próchnicy (j.s. 23–24). Na strop próchnicy powstałej w trakcie użytkowania nawierzchni wysypano warstwę piasku o miąższości 60 cm (j.s. 25–26). Kolejną warstwę użytkową, osiagającą 64 cm grubości, tworzyła mierzwa (j.s. 27). Jej narastanie przerwano, wysypując kilkucentymetrowej grubości warstwę gruzu szachulcowego (j.s. 28), wzmocnioną następnie przez wysypanie rozdrobnionego gruzu ceglanego (j.s. 29). Datowanie: XIII–poł. XIV w.

Na metrach 36–52 (ryc. 33), na piaszczystym calcu (j.s. 1), leżały przewarstwienia piasku przemieszanego w różnym stopniu z próchnicą, z nielicznymi drobinami cegieł i z surową gliną (j.s. 44–55, 59). Powstały one zapewne przez rozjeżdżenie nawierzchni i wysypanie jej piaskiem (wysokość stropu 115,62 m n.p.m.). Na piasek narzucono pokład próchnicy z grudkami surowej, niebieskiej gliny, nasyconej piaskiem (j.s. 49). Warstwa powstała zapewne przez rozsypanie na ulicy odpadów z budowy domu konstrukcji szachulcowej. Sąsiadowała z nią j.s. 50 – gruz gliniany z pożaru takiej konstrukcji, którym zasypano zagłębienie w nawierzchni ulicy. Równolegle z j.s. 49, na metrach 48–52, leżała warstwa zbitej mierzwy nasyconej wiórami drewna (j.s. 48). Na nich, na metrach 46–47, zlokalizowano bal długości 1,95 m, grubości 22 cm. Jego ułożenie wzdłuż biegu ulicy sugeruje, iż pełnił on funkcję legara rozebranej później drewnianej konstrukcji nawierzchni ulicy. Powyżej bala, na całym omawianym odcinku, stwierdzono poziom mierzwy (j.s. 54) przesypanej cyklicznie piaskiem tworzącym soczewy o różnym stopniu wdeptania w niestabilne i wilgotne podłoże. Grubość poziomu mierzwy osiągała 1,2 m. Nad nią, powyżej niwelety 116,80 m n.p.m.,

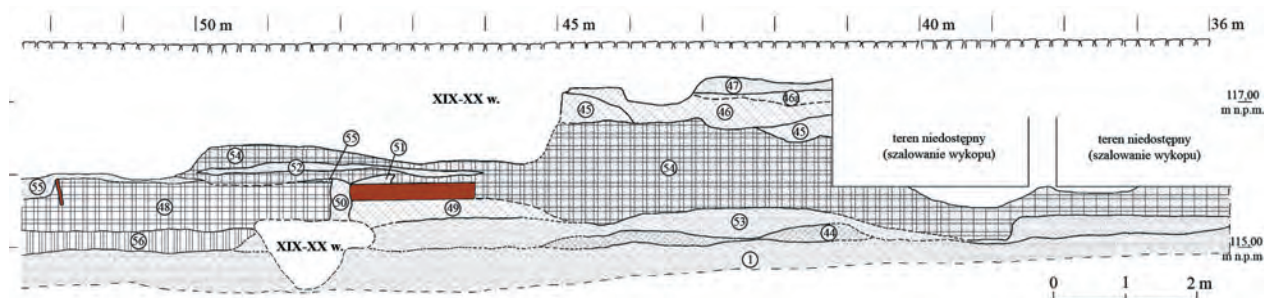

Ryc. 32. Wrocław, ul. Kielbaśnicza. Wykop główny, 10 m.b., profil zachodni – koryto drewniane. Rys. R. Kamiński

Fig. 32. Wrocław, Kielbaśnicza St. The main trench, 10 m, W section – wooden channel conduit. Drawing R. Kamiński

leżały warstwy próchnicy przemieszanej intensywnie z piaskiem, pozostałe prawdopodobnie po rozbiórce bruku kamiennego. Datowanie: poziomy nieutwardzone bądź umocnione drewnem – XIII–początki XIV w., poziomy pozostałe prawdopodobnie po bruku kamiennym – 1. poł. XIV w.

W strefie skrzyżowania ul. Kielbaśniczej i Łaziennej odkryto pozostałości rynsztoku biegnącego wzdłuż Kielbaśniczej i jego odgałęzienia w kierunku Starych Jatek. Wkopano go w warstwę śmieci (j.s. 48), której strop mieścił się na poziomie 116,95 m n.p.m. Na podstawie zachowanych najniższych dranic budujących ścianki rynsztoku ustalono, że linia główna miała szerokość ok. 0,75–1,1 m. Ścianki zbudowano z dranic o szerokości 24–28 cm i grubości 6–7 cm, stabilizowanych wbitymi od wewnątrz kołkami. Zaostrzone na końcach kołki miały przekrój prostokątny (wymiary 9×12, 12×12 cm) lub okrągły (średnica ok. 15–16 cm). Przy ścianie zachodniej rynsztoku stwierdzono, że słupy wbite w odległości 1,25 m. Odgałęzienie w kierunku Jatek miało szerokość 30–40 cm i głębokość ok. 40 cm. Zachowała się jego ścianka południowa. Była ona lekko zachylona do wnętrza, zbudowano ją z dranic

Ryc. 33. Wrocław, ul. Kielbaśnicza. Wykop główny, 36–52 m.b., profil zachodni. Rys. R. Kamiński

Fig. 33. Wrocław, Kielbaśnicza St. Main trench, 36–52 m, W section. Drawing R. Kamiński

zalegających bezpośrednio na sobie poziomo na sztorc w układzie wschód–zachód. Ich szerokość wynosiła 21–22 cm, a grubość 9–7 cm. Datowanie: koniec XIII–połowa XIV w.

Wykop oznaczony jako przyłącze 9 zlokalizowano na odcinku ul. Kiełbaśniczej zawartym między ul. Malarską i Nowy Świat. Biegł on od wykopu głównego do południowo-zachodniego narożnika działki Kiełbaśnicza 12, usytuowanej po wschodniej stronie ulicy. Po doczyszczaniu profilów stwierdzono, że odsłonięto w nich szczątkowo zachowane nawarstwienia związane z funkcjonowaniem ulicy w średniowieczu. Składały się na nie warstwy użytkowe (j.s. 128, 133–135), niwelacyjne (j.s. 127, 129–132) oraz relikty rynsztoku (j.s. 136–138).

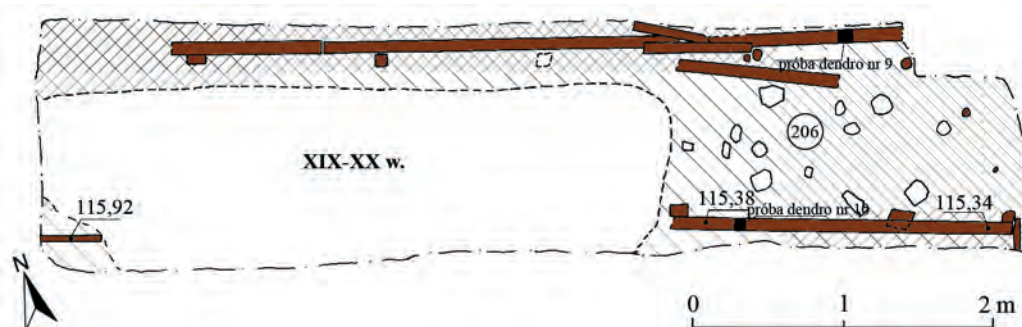
Wyróżniono dwie fazy funkcjonowania rynsztoku. W fazie starszej miał on wannowaty przekrój o poziomym płaskim dnie i niemal pionowych ściankach. Szerokość rynsztoku wynosiła 62–94 cm, a zachowana głębokość 45 cm. Nie stwierdzono śladów konstrukcji drewnianych. W fazie młodszej rynsztok miał kształt wannowaty o ściankach lekko rozchylonych na zewnątrz i nieckowatym dnie. W ścianie wschodniej zachował się relikty konstrukcji w postaci dranic o szerokości 21 cm i grubości 5 cm.

Wykop oznaczony jako przyłącze 13 biegł ul. Malarską od linii głównej w kierunku wschodnim w odległości ok. 7,5 m od południowej ściany kamienicy Kiełbaśnicza 12. Po doczyszczaniu profili zadokumentowano stosunkowo dobrze zachowane nawarstwienia związane z funkcjonowaniem ulicy w średniowieczu – warstwy użytkowe złożone z próchnicy i mierzwy (j.s. 159–163, 168), piaszczyste warstwy niwelacyjne i podsypy konstrukcyjne (j.s. 158, 167, 169, 171–172, 182), pozostałość miejscowego utwardzenia nawierzchni (j.s. 164), znajdujący się we wschodnim krańcu wykopu wkop (j.s. 175–181) i relikty biegnącego w jego kierunku odgałęzienia rynsztoku (j.s. 166, 174–175).

Wkop uchwycony w profilu północnym, we wschodnim krańcu przyłącza, odsłonięto fragmentarycznie. Dalsza jego część biegnie w kierunku wschodnim. Wkop miał kształt fragmentu wanny o poziomym płaskim dnie i ścianie wychodzącej z dna pod kątem zbliżonym do 45°. Nieckę uchwycono na szerokości 1,8 m i do głębokości 90 cm. Z niecką wiąza się: słup o prostokątnym przekroju o wymiarach 17×19 cm wbity przy profilu północnym, belka o wymiarach 24×18 cm zalegająca w układzie północ–południe nad ścianką wkopu oraz wbita pionowo dranca o szerokości 26 cm i grubości 5 cm. Stan zachowania reliktyw nie pozwala na ich jednoznaczną interpretację. Przyjąć można dwie możliwości – są one szczątkami albo traktu drewnianego z legarami wspartymi na długich i masywnych słupach, albo budynku drewnianego. W tym drugim wypadku (za taką interpretacją przemawia zresztą zwięzłość warstwy użytkowej wypełniającej nieckę) należałoby zastanowić się nad pierwotną szerokością ul. Malarskiej – zapewne była wówczas węższa.

Relikty rynsztoku biegnącego w kierunku omówionej wyżej niecki zachowały się na długości 2,1 m. Odgałęzienie miało szerokość 32 cm i głębokość 44 cm. Ścianki budowały masywne drance o szerokości 22, 7 i 23 cm oraz grubości 10, 9 i 11 cm. Konstrukcję wzmacniał słup o prostokątnym przekroju o wymiarach 12×14 cm, zaokrąglony na końcu, oraz słupek o średnicy 7 cm.

Wykop oznaczony jako przyłącze 15 (ryc. 34) biegł ul. Łazienną od linii głównej w kierunku zachodnim w odległości ok. 4,5 m od południowej ściany kamienicy Kiełbaśnicza 19. Po doczyszczaniu obszaru wykopu zadokumentowano nawarstwienia związane z funkcjonowaniem ulicy w średniowieczu – warstwy użytkowe (j.s. 207, 217, 220) i niwelacyjne (j.s. 215–216, 219) – oraz stosunkowo

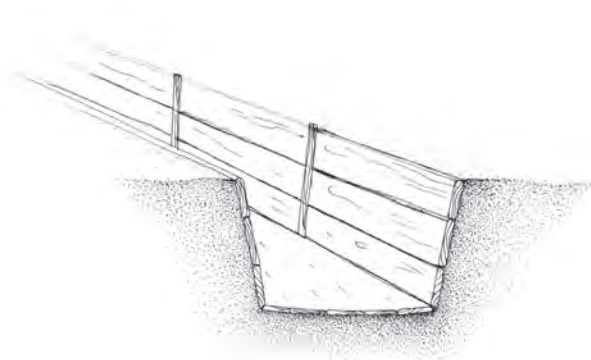
Ryc. 34. Wrocław, ul. Kiełbaśnicza. Przyłącze 15, plan rynsztoku. Rys. R. Kamiński

Fig. 34. Wrocław, Kiełbaśnicza St. Water supply system connection no. 15, plan of sewer. Drawing R. Kamiński

dobrze zachowane relikty odgałęzienia rynsztoku (**j.s. 206**, ryc. 35).

Odsłonięty fragment rynsztoku miał łączną długość ok. 6,5 m. Jego szerokość wynosiła 1,25–1,34 m. Ścianki zbudowano z dranic o grubości 3–12 cm. Jedna kompletnie zachowana dranica miała długość 2,15 m. Od strony wewnętrznej ściany zabezpieczono słupami o prostokątnym lub okrągłym przekroju (do 6×18 cm). Dranice łączono przy końcach na styk. Ścianki były lekko zachylone do wnętrza, zapewne w wyniku naporu materiału zalegającego obok konstrukcji.

Od strony północnej, w profilu, odsłonięto wbitą masywny słup o średnicy 22 cm. Nie określono jego funkcji.

Ryc. 35. Wrocław, ul. Kielbaśnicza. Próba rekonstrukcji rynsztoku. Rys. N. Lenkow

Fig. 35. Wrocław, Kielbaśnicza St. Reconstruction of sewer. Drawing N. Lenkow

B. ODCINEK OD UL. ŁAZIENNEJ DO UL. ŚW. MIKOŁAJA (54–170 M.B.)

Na metrach 54–68 stwierdzono kontynuację nawarstwień ulicy. Pierwotna próchnica została tam zniszczona w najstarszym etapie użytkowania ulicy. Na kolejnych jej odcinkach, na stropie piaszczystego calca (ok. niwelety 115,00 m n.p.m.), leżała warstwa piasku przemieszanego z próchnicą (**j.s. 53**) bądź młodsza od niej stratygraficznie warstwa surowej gliny (**j.s. 56** na metrach 51–63), odrzuconej zapewne z budowy domu o konstrukcji szkieletowej. Dalej, na metrach 63–68, calec przykryty był próchnicą wytworzoną w trakcie użytkowania ulicy (**j.s. 58–59**). Na tych warstwach wytworzył się pokład mierzwy oznaczany lokalnie jako **j.s. 48, 60, 92**), przewarstwiony miejscami piaskiem w warstewkach i soczewach (**j.s. 91**) bądź rozdeptanym. Nad mierzwą, na poziomie ok. 115,80 m n.p.m., zarejestrowano warstwy piaszczyste nierozdeptane (**j.s. 55, 62**), zapewne pozostałości podsypów pod nawierzchnię drewnianą lub bruk kamienny. Datowanie: XIII–XIV w.

Na metrach 68–82 prześledzono dalszy ciąg nawarstwień ulicy. Pierwotna gleba była tu zniszczona niemal doszczętnie, a jej jedyny, szczątkowo zachowany wycinek (**j.s. 107–108**) miał strop na wysokości 116,60 m n.p.m. Na tym relikcie, a także na piasku calcowym odłożyła się w trakcie użytkowania ulicy warstwa próchnicy przemieszanej w różnym stopniu z piaskiem (**j.s. 58–59, 98–99, 103, 110**). Tylko na metrach 68–69 wytworzyła się warstwa mierzwy (**j.s. 60**). Datowanie: XIII–połowa XIV w.

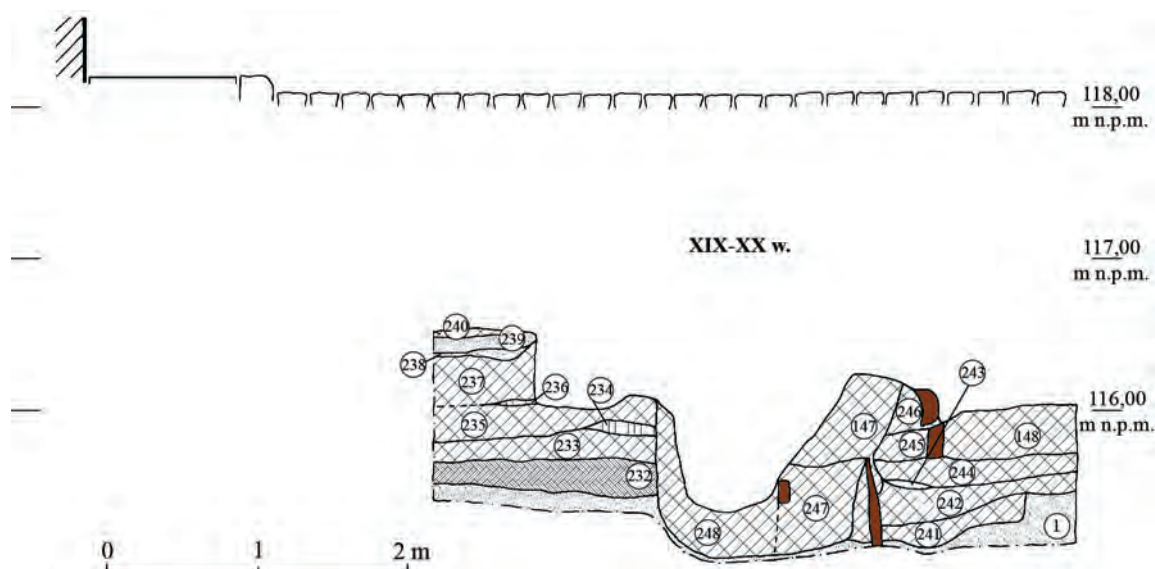
Na metrach 92–100 dobrze zachowała się warstwa pierwotnego humusu, oznaczona tam jako **j.s. 141**. Jej grubość sięgała 28 cm, a strop znajdował się na wysokości 116,10 m n.p.m. Leżąca na niej warstwa szarobrazowej, piaszczystej próchnicy (**j.s.**

142) powstała przez przemieszanie i użyźnienie organicznymi odpadami górnej części pierwotnego humusu. Grubość tej warstwy była zróżnicowana między 12 a 50 cm, a powierzchnia nierówna, nieumocniona. Powyżej odłożyła się stalowoczarna mierzwa ze ścinkami drewna i nielicznymi otoczakami (**j.s. 143**). Nad warstwą mierzwy grubości do 24 cm wysypano warstwę mocno zapiaszczonej próchnicy (**j.s. 144**, grubość do 30 cm), służącą jako podsyp pod bruk z otoczków polnych, wykorzystanych następnie do budowy kolejnego poziomu nawierzchni. Jeden zachowany w profilu otoczek, o wymiarach 17×35 cm, ułożony był płaską stroną ku górze. Datowanie: XIII–połowa XIV w.

Na metrach 108–122 naturalna wysokość terenu, mierzona w stropie zachowanej gleby, podnosiła się z poziomu 116,29 m n.p.m. na metrze 108 do ponad 116,80 m n.p.m. na metrze 122, sygnalizując zapewne próg terasy. Na pierwotnej próchnicy leżała warstwa o grubości do 70 cm, także próchniczna (**j.s. 193–195, 201**), przemieszana intensywnie z piaskiem, tworzącym miejscami słabo zachowane soczewy. Powyżej, od wysokości 116,75 m n.p.m., zarejestrowano poziomy dobrze zachowanych piasków (**j.s. 198, 200, 203**), pozostałych zapewne po konstrukcyjnych podsypach pod bruki kamienne. Datowanie: XIII–połowa XIV w.

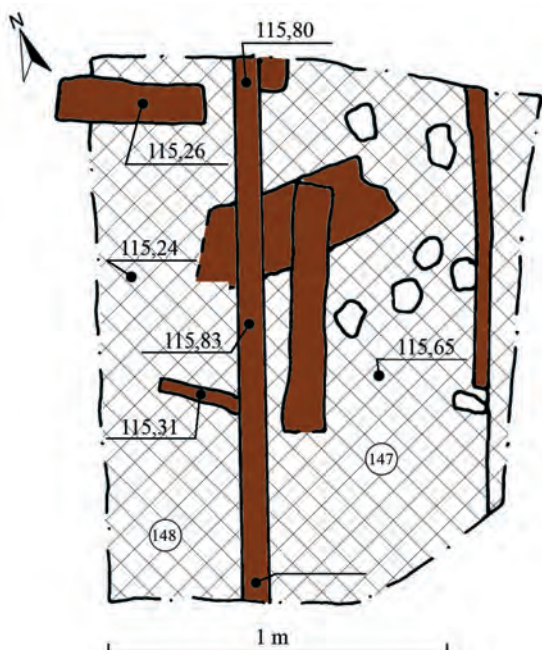
Wykop oznaczony jako przyłączy 11 mieścił się u zbiegu ul. Kielbaśniczej i św. Elżbiety, a dokładnie przy kamienicy oznaczonej aktualnie jako św. Elżbiety 4 (ryc. 36–37).

W przyłączy wyróżniono nawarstwienia ulicy takie jak w wykopie głównym, a ponadto relikty rynsztoku (**j.s. 147, 149, 247–248, 263–264**). W trakcie prac stwierdzono, że rynsztok miał szerokość 78 cm.

Ryc. 36. Wrocław, ul. Kiełbaśnicza. Przyłącze 11, profil południowy. Rys. R. Kamiński

Fig. 36. Wrocław, Kiełbaśnicza St. Water supply system connection no. 11, S section. Drawing R. Kamiński

Ryc. 37. Wrocław, ul. Kiełbaśnicza. Przyłącze 11, plan rynsztoku. Rys. R. Kamiński

Fig. 37. Wrocław, Kiełbaśnicza St. Water supply system connection no. 11, plan of sewer. Drawing R. Kamiński

Ścianki wykonano z dranic o szerokości 16–25 cm i grubości 9–12 cm. Od wewnątrz wzmacniał go słup o prostokątnym przekroju o wymiarach 10×12 cm. Z uwagi na silne zniszczenie i nieczytelność profilu nie udało się ustalić głębokości rynsztoku.

W obrębie nawarstwień ulicy zarejestrowano negatywy zagłębionych w całość wkopów, w większości znacznych rozmiarów:

1) Na metrach 61–63, w profilu zachodnim, mieścił się wkop z rozchylonymi ściankami (**j.s. 57**). Nie osiągnięto poziomu dna. Jego uchwycona głębokość wynosiła 1,28 m, a szerokość od 0,86 do 2,4 m w partii stropowej. Przecinał on nawarstwienia średniowieczne i zagłębiał się w całość. Nie zauważono śladów konstrukcji drewnianych. Funkcja wkopu pozostaje nieokreślona. Datowanie: XV w. (?).

2) Na metrach 69–71, w profilu zachodnim, zlokalizowano wkop o wannowatym przekroju, poziomym płaskim dnie i pionowych ściankach (**j.s. 61, 93–96**). Jego szerokość wynosiła 2 m, a głębokość 1,2 m. Wypełniały go warstwy piasku lub piasku z próchnicą. Nie zauważono śladów konstrukcji drewnianych wzmacniających ścianki. Funkcja pozostaje nieokreślona, wydaje się, że wkop związany był z kamienicą nr 20. Datowanie: XIV w.

3) Na metrach 72–74, w profilu zachodnim, mieściła się jama o wklęsłym dnie i lekko wychylonej na zewnątrz ścianie południowej, z łagodnym wypłyleniem od północy (**j.s. 100**). Szerokość omawianego wkopu wynosiła 1,9 m, a głębokość 90 cm. Nie zauważono śladów konstrukcji drewnianych. Funkcja pozostaje nieokreślona, wydaje się, że wkop związany był z kamienicą nr 20. Datowanie: XIV w.

4) W strefie 76–78 m.b. wykopu, w profilu zachodnim, o częściowo niedostępnych dla badań górnych partiach, odkryto wkop o szerokości co najmniej 2 m i głębokości ok. 40 cm (**j.s. 105–106, 110–111**). Nie zauważono śladów konstrukcji drewnianych. Funkcja pozostaje nieokreślona. Być może wkop związany był z kamienicą nr 21/22. Datowanie: XIV w.

5) Na metrach 80–81 wykopu, w profilu zachodnim, odsłonięto niewielki fragment wkopu (**j.s. 112**). Miał on poziome dno i lekko wychyloną na zewnątrz ściankę. Jego długość wynosiła 85 cm, a głębokość 20 cm. Funkcja nieokreślona. Datowanie: późne średniowiecze.

6) Wkop odsłonięty na metrach 101–104, w profilu zachodnim, charakteryzował się wannowatym kształtem, poziomym płaskim dnem, pionową ścianką północną i lekko wychyloną na zewnątrz ścianką południową (**j.s. 191c–e**). Jego szerokość wynosiła 1,8–2,5 m, a uchwycona głębokość ok. 1,2 m. W ścianie południowej zachowały się wyraźne ślady rozłożonego drewna.

7) Wkop zarejestrowany na metrach 104–107, w profilu wschodnim, charakteryzował się wannowatym kształtem o poziomym płaskim dnie i pionowymi

wych ściankach (**j.s. 188**). Jego szerokość wynosiła 1,9 m, a głębokość 1,5 m.

8) Zarejestrowany na metrach 112–113, w profilu zachodnim wkop zachował się fragmentarycznie. Charakteryzował się wklęsłym dnem i zachyloną do wnętrza ścianką północną. Zachowana szerokość wynosiła 1,1 m, a głębokość 60 cm. Nie zauważono śladów konstrukcji drewnianych. Funkcja obiektu pozostaje nieznana. Datowanie: XIV w.

9) Wkop odkryty w strefie metrów 120–121, w profilu zachodnim, charakteryzował się nieckowatym przekrojem o szerokości 1,6 m i głębokości 84 cm.

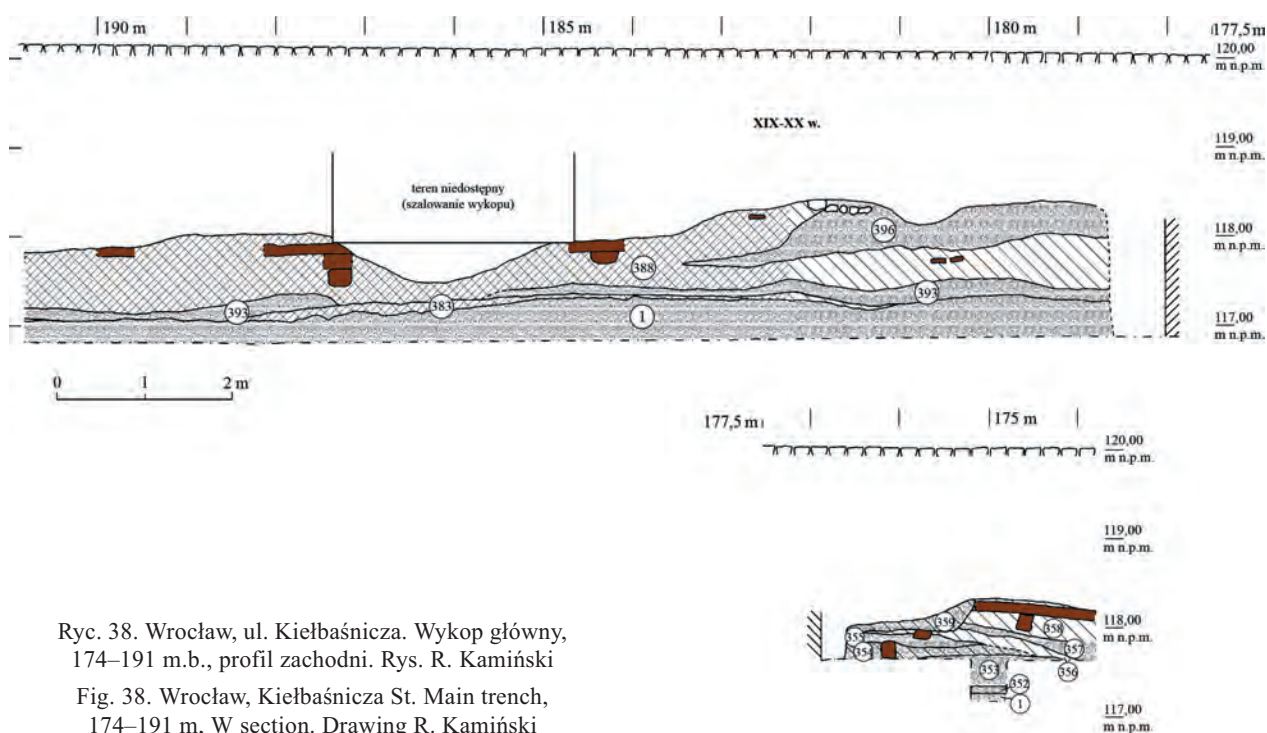
10) Na metrach 149–152, w profilu zachodnim, odsłonięto fragmentarycznie jamę wkopaną na głębokość 1,35 m poniżej stropu calca. Charakteryzowała się nieckowatym dnem i szerokością 2,4 m.

C. ODCINEK OD UL. ŚW. MIKOŁAJA DO PL. SOLNEGO (170–338 M.B.)

Na metrach 174–177 (ryc. 38), a więc na skrzyżowaniu z ul. św. Mikołaja, na stropie piasku całkowego na poziomie 117,30 m n.p.m. leżała warstwa grubości 38 cm, złożona także z piasku, z domieszką próchnicy, nielicznych węgli drzewnych i popiołu (**j.s. 352–353**). Powyżej stwierdzono nawarstwiającego się pokłady próchnicy o różnym stopniu zapaszczenia, z zawartością popiołu (**j.s. 354–359**), o łącznej grubości 58 cm. W ich obrębie odkryto destrukcję drewnianej nawierzchni ul. św. Mikołaja. Zachowały się trzy legary zalegające w układzie

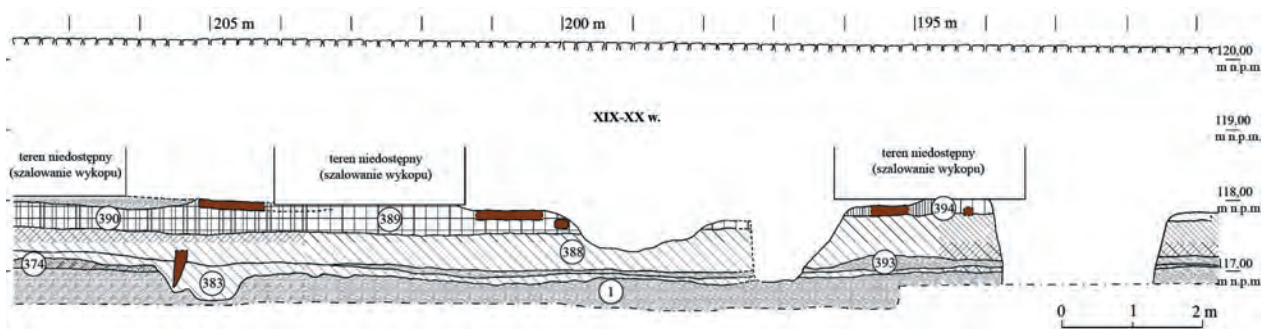
wschód–zachód. Miały one prostokątne przekroje o wymiarach 18×20, 11×20, 18×20 cm. Na najwyższym z nich przetrwała dranica nawierzchni. Miała ona długość 1,35 m i grubość 11 cm. Datowanie: XIII w.

Na metrach 179–219 (ryc. 38–39) przetrwały resztki pierwotnego humusu, układające się w warstwę grubości kilku centymetrów, przemieszaną intensywnie z piaskiem (**j.s. 383**). Piasek dominował też w warstwach leżących wyżej (**j.s. 393, 388, 396**). Do wysokości ok. 118,00 m n.p.m. wiązały się one

Ryc. 38. Wrocław, ul. Kielbasnicza. Wykop główny, 174–191 m.b., profil zachodni. Rys. R. Kamiński

Fig. 38. Wrocław, Kielbasnicza St. Main trench, 174–191 m, W section. Drawing R. Kamiński

Ryc. 39. Wrocław, ul. Kielbaśnicza. Wykop główny, 192–208 m.b., profil zachodni. Rys. R. Kamiński

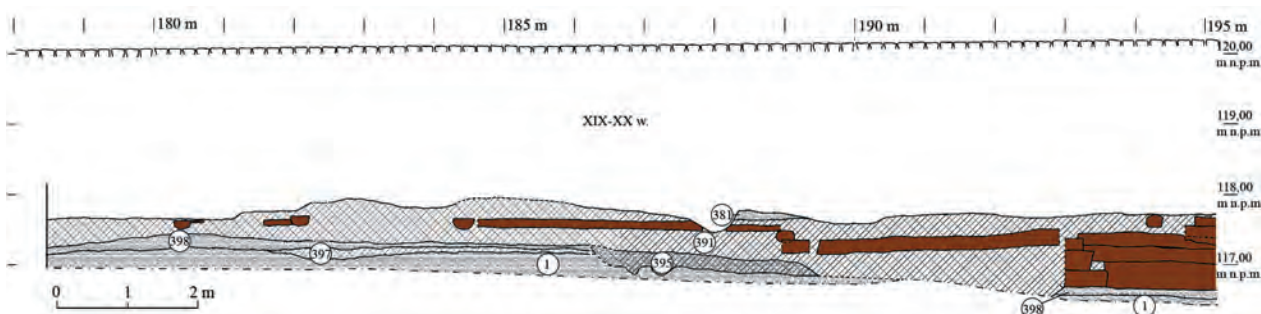
Fig. 39. Wrocław, Kielbaśnicza St. Main trench, 192–208 m, W section. Drawing R. Kamiński

z nawierzchnią drewnianą, po której pozostały liczne elementy konstrukcyjne. Na metrach 200–208 relikty drewnianej nawierzchni tkwiły w warstwie mierzwy oznaczonej jako **j.s. 389–390**, a na metrze 206 zlokalizowano pionowo wbity, zastrzony słup podtrzymujący dźwigar.

We wschodniej ścianie wykopu zachowały się na metrach 193–220 relikty rynsztoku (ryc. 40–42). Jego ściany wykonano z wtórnie użytych dranic o długości 2,3–4,7 m, szerokości 15–57 cm (najczęściej 20–30 cm), grubości 4,5–12 cm (najczęściej

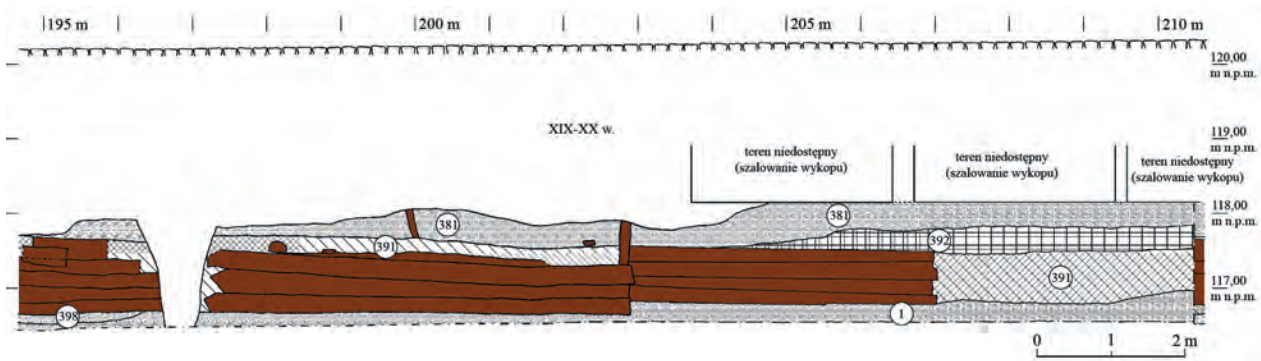
4,5–6 cm). Wysokość zachowanej ściany wschodniej wynosiła 0,8–1 m. Przed osunięciem do wnętrza konstrukcję zabezpieczały dranice lub ociosane czworokątnie kołki (o ściankach 8–18 cm), wbite w odległościach do 1 m od siebie. Rynsztok funkcjonował w dwóch fazach. W młodszej z nich dno tworzyły ułożone poprzecznie dranice szerokości 13–22 cm, grubości 3–4 cm.

Powyżej niwelety 118,00 m n.p.m. piasek służył za konstrukcyjny podkład pod bruk kamieniny, fragmentarycznie zachowany na metrze 182 na

Ryc. 40. Wrocław, ul. Kielbaśnicza. Wykop główny, 178–194 m.b., profil wschodni. Rys. R. Kamiński

Fig. 40. Wrocław, Kielbaśnicza St. Main trench, 178–194 m, E section. Drawing R. Kamiński

Ryc. 41. Wrocław, ul. Kielbaśnicza. Wykop główny, 195–210 m.b., profil wschodni. Rys. R. Kamiński

Fig. 41. Wrocław, Kielbaśnicza St. Main trench, 195–210 m, E section. Drawing R. Kamiński

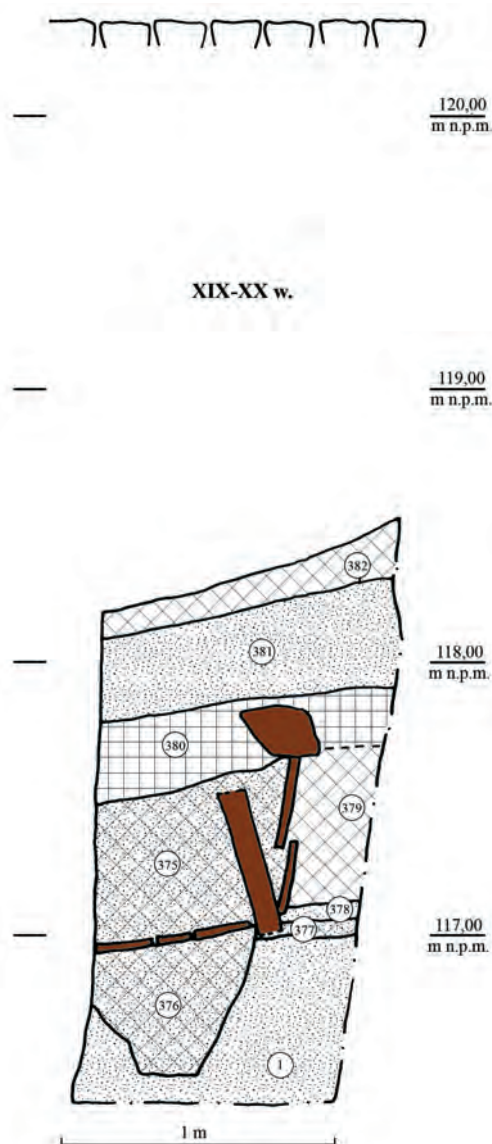
poziomie 118,15–118,30 m n.p.m. Datowanie: XIII–XIV w.

Na metrach 219–225 zaobserwowano obszerne zagłębienie w podłożu calcowe, sięgające 1,22 m poniżej stropu pierwotnego humusu, mieszczącego się tam na poziomie 117,02 m n.p.m. Wypełniał je piasek z domieszką próchnicy (**j.s. 386a–b**, grubość do 1,04 m), przykryty warstwą próchnicy wytworzonej w trakcie użytkowania ulicy (**j.s. 386c**). Na poziomie próchnicy, osiagającym 68 cm grubości, leżała zgodnie z biegiem ulicy dranica. Zagłębienie wykonano z poziomu XIII-wiecznego. Wyższe nawarstwienia nie zachowały się.

Na metrach 225–275 strop powierzchni naturalnej osiągał 117,10–117,20 m n.p.m. Tworzyła go warstwa pierwotnej gleby, w większości przetworzona i przemieszana z piaskiem w pierwszym etapie użytkowania terenu (**j.s. 360, 383**). Na rozdeptany pierwotny humus wysypano warstwę piasku podnoszącą wysokość terenu o 10–40 cm (**j.s. 369, 384–385**). Strop piasku pozostawał wyrównany, co sugeruje, że warstwa ta była umocniona rozebraną później nawierzchnią drewnianą lub brukiem. Od poziomu 117,30 m n.p.m. na całej opisywanej powierzchni leżała warstwa (**j.s. 366**) brunatnej, zbitej mierzwy ze ścinkami drewna, fragmentami gałęzi o średnicy do 3 cm, laminami i grudkami siwej gliny oraz nielicznymi fragmentami cegieł. Warstwa powstała w trakcie użytkowania ulicy. Na wysokości 118,10 m n.p.m. mierzwę przykrywał piasek (**j.s. 373**), służący zapewne jako podkład pod bruk. Datowanie: XIII–XIV w.

Na metrach 275–304 strop nawarstwień naturalnych, a także najstarszy poziom użytkowy zostały zdjęte w trakcie intencjonalnych prac ziemnych obniżających wysokość nawierzchni o ok. 52 cm. Odsłonięty strop piasku calcowego był na całej długości wyrównany i przykryty warstwą (**j.s. 360–361**) szarej, piaszczystej próchnicy z domieszkami szarobrazowej gliny, lamin mierzwy i wiórów drewna. Na niej leżała warstwa piasku grubości ok. 12–18 cm (**j.s. 262**), a powyżej kolejna warstwa użytkowa – brązowa, ilasta próchnica z dużą zawartością rozłożonych fragmentów drewna (**j.s. 363–364**). Nawarstwienia tego odcinka wyróżniają się poziomym układem i dużą zawartością piasku, co zdaje się świadczyć o szczególnej dbałości opiekunów, zapewne właścicieli sąsiednich domów.

Na metrach 304–338 częściowo zachowana warstwa pierwotnej próchnicy (**j.s. 338, 341**) miała strop na wysokości 116,90–117,02 m n.p.m., sygnalizując nieznaczne naturalne obniżenie wysokości tere-

Ryc. 42. Wrocław, ul. Kielbaśnicza. Wykop główny, 219 m.b., profil północny. Rys. R. Kamiński

Fig. 42. Wrocław, Kielbaśnicza St. Main trench, 219 m, N section. Drawing R. Kamiński

nu u wlotu ul. Kielbaśniczej do pl. Solnego. Powierzchnia humusu była nierówna, a treść przemieszana z piaskiem wskutek intensywnego użytkowania. Na przetworzonym pierwotnym humusie leżała warstwa (**j.s. 347**) szarozółtego piasku z próchnicą i niewielką domieszką węgla drzewnych. Warstwa porządkowała i wyrównywała teren, a jej strop był prawdopodobnie umocniony. Piasek przykryty był pokładem brunatnoszarej mierzwy ze ścinkami drewna, nielicznymi drobinami cegieł i niewielkimi laminami piasku. Grubość warstwy mierzwy wynosiła 20–45 cm, a jej strop przykryto nasypem piaszczystym (**j.s. 340, 342, 342a**), wskazującym zmianę

sposobu porządkowania i umacniania nawierzchni. Piasek, leżący na całej powierzchni od wysokości 117,30 m n.p.m., służył zapewne jako podkład pod bruk. Warstwy leżące wyżej tworzył piasek w różnym stopniu przemieszany z próchnicą (j.s. 343–345, 351). Pozostały one po kilkakrotnej wymianie bruku.

W obrębie omawianego odcinka ul. Kiełbańskiej, w profilu zachodnim, wyróżniono negatywy pięciu jam wkopanych w całość:

1) Na metrach 204–206 zarejestrowano jamę głębokości do 50 cm, szerokości 1,3 m, o nieckowatym przekroju (ryc. 39). Wypełniała ją warstwa przybrudzonego piasku, obecna także w sąsiedztwie (j.s. 383).

2) Na metrach 219–223 mieściła się nieckowata jama głębokości ok. 1 m poniżej stropu calca (j.s. 386). Jej zasięg w linii północ–południe przekraczał 5,8 m. W górnej części wypełniska leżała płasko dranica o długości 2,6 m i grubości do 8 cm.

3) Na metrach 263–266 odkryto nieckowatą jamę o szerokości 2,1 m i głębokości 70 cm (j.s. 368).

4) W rejonie metrów 269–271 mieściła się jama o nieckowatym przekroju, szerokości 1,28 m i głębokości do 55 cm. Zasypana została w większości warstwą tłustej próchnicy, obecną także poza jamą.

5) Na metrach 334–337 odsłonięto jamę o kształcie niecki, szerokości 2,75 m i głębokości 60 cm (j.s. 326–327).

2. ULICA SZEWSKA

Ulica Szewska przecina Stare Miasto wzdłuż osi północ–południe, na linii odległej o jeden kwartał zabudowy na wschód od Rynku. Jej długość wynosi ok. 800 m, co czyni ją najdłuższą z ulic średniowiecznego Wrocławia. Od północy i od południa jej przebieg zamykały fortyfikacje miejskie (Markgraf 1896, s. 189–190). Przebadano ją na całym odcinku od Furty św. Macieja w północnym murze obronnym w linii obecnej ul. Grodzkiej do wewnętrznej linii umocnień wyznaczonych obecnie przez ul. Kazimierza Wielkiego. Zakres prac badawczych warunkowany był zasięgiem wykopów pod media miejskie: wodociąg (wykopy I i III), kanalizację (wykop II), gazociąg (wykop IV) i instalację teletechniczną i energetyczną, oraz wykopów drogowych³⁴. Doku-

mentacja liniowych wykopów uporządkowana jest zgodnie z linią pomiarową wytyczoną od punktu zerowego, umieszczonego na krawędzi ul. Grodzkiej na północy, do metra 800 przed krawędzią ul. Kazimierza Wielkiego na południu.

Uwarunkowania naturalne, socjotopograficzne i urbanistyczne³⁵ sprawiają, iż celowe jest prześledzenie stratygrafii nawarstwień ulicy w ośmiu wydzielonych odcinkach (ryc. 43).

ski, prof. dr hab. Jerzy Piekalski, mgr Tomasz Stolarczyk, z udziałem licznej grupy studentów archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego. Badania konsultowali dr Czesław Lasota i prof. Krzysztof Wachowski. Prace ziemne prowadziła firma Bickhardt Bau Polska Sp. z o.o. Kompletna dokumentacja graficzna w sprawozdaniu z badań.

³⁵ O socjotopograficznym zróżnicowaniu poszczególnych odcinków ul. Szewskiej pisze Goliński (1997, s. 109 i n.).

³⁴ Prace wykopaliskowe przeprowadził zespół: mgr Ryszard Kamiński, mgr Magdalena Konczewska, dr Paweł Konczew-

Ryc. 43. Wrocław, ul. Szewska. Rozplanowanie wykopów na planie miasta z 1903 r. Oprac. P. Konczewski, N. Lenkow

Fig. 43. Wrocław, Szewska St. Plan of trenches overlaid on the 1903 map of the city. Description P. Konczewski, N. Lenkow

A. ODCINEK OD UL. GRODZKIEJ DO UL. UNIWERSYTECKIEJ (0–171 M.B.)

Od północy ulicę zamykała furta w nadodrzań-
skiej linii murów miejskich. Jej relikty zlokalizowa-
no w wykopie u wylotu ul. Szewskiej do obecnej ul.
Grodzkiej. Wykop mieścił się w odległości 1 m na
wschód od północno-wschodniego naroża budynku
przy ul. Grodzkiej 9/Szewskiej 38–39, a jego sze-
rokość osiągała tam 2 m. Liczne instalacje i wkopy
utrudniały obserwację odsłanianych reliktyw.

Odkryte mury, oznaczone jako **j.s. 51**, podzielo-
no na dwie fazy budowlane:

Faza I

Mur obronny, o przebiegu prostokątnym do osi
ul. Szewskiej. Jego koronę odkryto fragmentarycz-
nie na długości ok. 1 m, na wysokości 116,60 m
n.p.m. Uchwycono również niewielki fragment lica
wewnętrznego (od strony ul. Szewskiej, maksymal-
nie na wysokość dwóch cegieł). Mur wzniesiono
z cegieł o wymiarach 8,5–9×11–11,5×26–27 cm,
z użyciem kremowej, piaszczysto-wapiennej zapra-
wy, formując lico w wątku dwuwózówkowym. Da-
towanie: 2. poł. XIII w.

Faza II

Zaliczono do niej dwa równoległe do siebie mury,
zachowane do wysokości ok. 116,50 m n.p.m. Za-

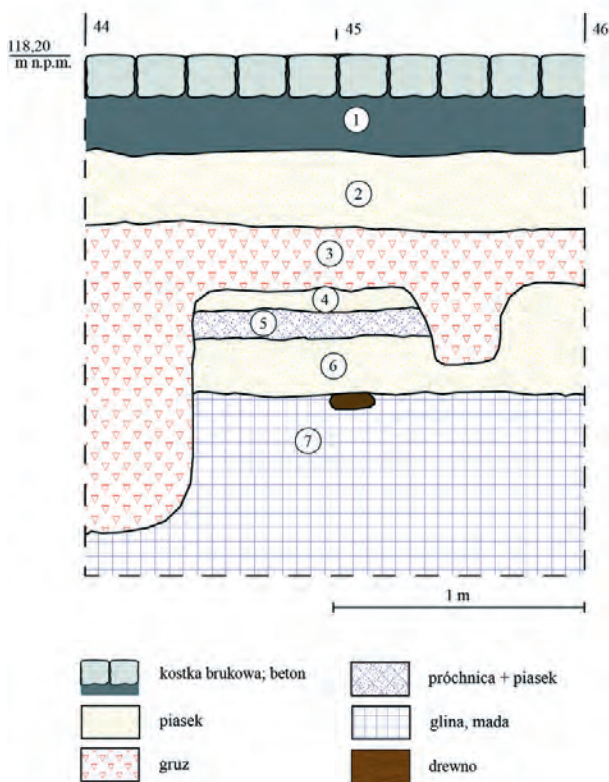
chodni miał szerokość 0,5 m, z odsadzką o szeroko-
ści ok. 10 cm od strony wschodniej. Mur wschodni,
oddalony od zachodniego o ok. 0,4 m, o szerokości
0,5 m, nie miał odsadzki. Do budowy użyto cegieł
o wymiarach 8×12–12,5×24–25 cm, układając lica
w wątku jednowózówkowym. Mocna zaprawa mu-
rarska miała barwę jasnoszarą i zawierała grudki
tłuczni kamiennego. Przestrzeń pomiędzy murami
wypełniona była utwardzonym gruzem ceglany. Oba mury
dostawione były prawie prostokątnie do
muru fazy I. Przekazy ikonograficzne pozwalają in-
terpretować odsłonięte relikty jako pozostałość fur-
ty św. Macieja, zamykającej od północy ul. Szewską.
Prawdopodobnie mur zachodni tworzył ścianę ze-
wnętrzną budowli, na murze wschodnim zaś wspie-
rał się łęk sklepienia – przejazdu furty. Na planie
Weinera (ryc. 44) przebita w murze miejskim furta
miała postać wieży z szerokim sklepieniem przeja-
zdem. Datowanie: schyłek XV–XVI w.

Rowy pod instalacje wodociągu (wykop I) i ka-
nalizacji (wykop II) miały na omawianym odcinku
głębokość do 1,6 m poniżej poziomu obecnej na-
wierzchni ulicy, nie osiągnęły więc poziomu calca.
Większość nawarstwień kulturowych zniszczona
była przez współczesne wkopy budowlane i zasypy
wyrównawcze. Dotyczyło to zwłaszcza wykopu

Ryc. 44. Wrocław, furta św. Macieja na perspektywnym planie Weinerów z 1562 r.

Fig. 44. Wrocław, St Matthew's wicket gate on a panorama map of Weiners from 1562.

Ryc. 45. Wrocław, ul. Szewska. Wykop I, 44–45 m.b., profil wschodni: 1, 2 – j.s. 1; 3 – j.s. 2; 4 – j.s. 3; 4 – j.s. 3; 5 – j.s. 4; 6 – j.s. 6; 7 – j.s. 5.

Rys. R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

Fig. 45. Wrocław, Szewska St. Trench I, 44–45 m, E section: 1, 2 – stratigraphic unit 1; 3 – s.u. 2; 4 – s.u. 3; 4 – s.u. 3; 5 – s.u. 4; 6 – s.u. 6; 7 – s.u. 5. Drawing R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

kanalizacyjnego, budowanego w miejscu przebiegu starej kanalizacji. Prace badawcze ograniczono do oglądu profilów i dokumentowania ich najmniej zniszczonych fragmentów.

Sytuacja stratygraficzna w wykopie I przedstawiała się następująco (ryc. 45):

Osiągnięty spąg nawarstwień składał się z czarnej próchnicy z dużą domieszką nierozłożonych substancji organicznych – wiórów drewna, większych fragmentów dranic, wyprawionych fragmentów skór i silnie rozdrobnionych kości zwierzęcych (j.s. 5). Zawierała również dużą ilość mocno rozdrobnionej

ceramiki naczyniowej, a także soczewy gruzu szachulcowego i liczne fragmenty gruzu ceglano-czerwonego i liczne fragmenty gruzu ceglano-czerwonego. Miejsca była zbita, a na innych fragmentach spiaszczona. Jej strop znajdował się na wysokości 116,80 m n.p.m., a miąższość wahała się między 0,1 a 0,7 m. Datowanie: 1. poł. XIV w.

Na stopie j.s. 5 na opisywanym odcinku zaobserwowano miejscowe zaleganie większych fragmentów drewna, w postaci luźno ułożonych dranic i połowizn belek (j.s. 6). Nie tworzyły one żadnego układu czy też konstrukcji. Nie wiemy, czy miały być prowizorycznym utwardzeniem nawierzchni ulicy, czy też są pozostałością po rozbiórce bardziej trwałej konstrukcji. Datowanie: XIV w.

Warstwę próchnicy i leżące na niej drewno przykrywał na całym badanym odcinku przybrudzony piasek przemieszany miejscami z gruzem ceglano-wapiennym, sporadycznie z polepą (j.s. 4). Maksymalna miąższość warstwy piasku wynosiła ok. 0,5 m, a jej strop osiągał poziom 117,25 m n.p.m. Służyła ona osuszeniu i wyrównaniu nawierzchni ulicy. Mogła być konstrukcyjnym podkładem pod nawierzchnię z luźnych dranic bądź pod bruk. Datowanie: późne średniowiecze (?).

Wyżej, na całej długości opisywanego odcinka, leżała j.s. 3 – warstwa niwelacyjno-wyrównawcza, złożona z zasypów gruzowo-ziemnych, z soczewami czystego piasku i gruzu budowlanego. W znacznej mierze zniszczona przez j.s. 2, miała miąższość od ok. 0,4 do ok. 1 m, a jej strop mieścił się na wysokości ok. 117,35 m n.p.m. Zawierała fragmenty nowożytniej ceramiki budowlanej. Datowanie: nowożytność.

Warstwę tę przykryły, oznaczone jako j.s. 2, zasypy gruzowo-ziemne i wkopy pod instalacje miejskie. Ich strop znajdował się na wysokości ok. 118,00 m n.p.m. przy skrzyżowaniu z ul. Grodzką i ok. 118,80 m n.p.m. przy skrzyżowaniu z ul. Uniwersytecką. Datowanie: 2. poł. XIX–XX w.

J.s. 1 – warstwa podsypów pod współczesną nawierzchnię ulicy o wysokości stropu od 118,20 m n.p.m. przy krańcu północnym do ok. 118,80 m n.p.m. przy skrzyżowaniu z ul. Uniwersytecką. Chronologia: 2. poł. XIX–XX w.

B. ODCINEK OD UL. UNIWERSYTECKIEJ DO UL. NOŻOWNICZEJ (171–253 M.B.)

Układ nawarstwień ulicy na tym odcinku rozpoznany został w dwu wykopach pod wodociąg – I (nitka zachodnia) i III (nitka wschodnia) – oraz w wykopie II pod kanalizację, sięgającym do calca. Znaczne ich części przeprowadzono przez strefy o dobrze zachowanej stratygrafii.

Warstwy calcowe miały tam postać drobno- i średnioziarnistych piasków koloru żółtego. Strop calca przy skrzyżowaniu z ul. Uniwersytecką zarejestrowano na wysokości 115,80 m n.p.m., przy posesji Szewska 50/51 na poziomie 115,60 m n.p.m., a przy skrzyżowaniu z ul. Nożowniczą na wysokości 115,22

m n.p.m. (ryc. 46). Niewielki spadek poziomu piasków calcowych na południe tłumaczymy obecnością zakłębienia w pierwotnym ukształtowaniu terenu, zlokalizowanego w rejonie skrzyżowania z ul. Nożowniczą (zob. opis poniżej).

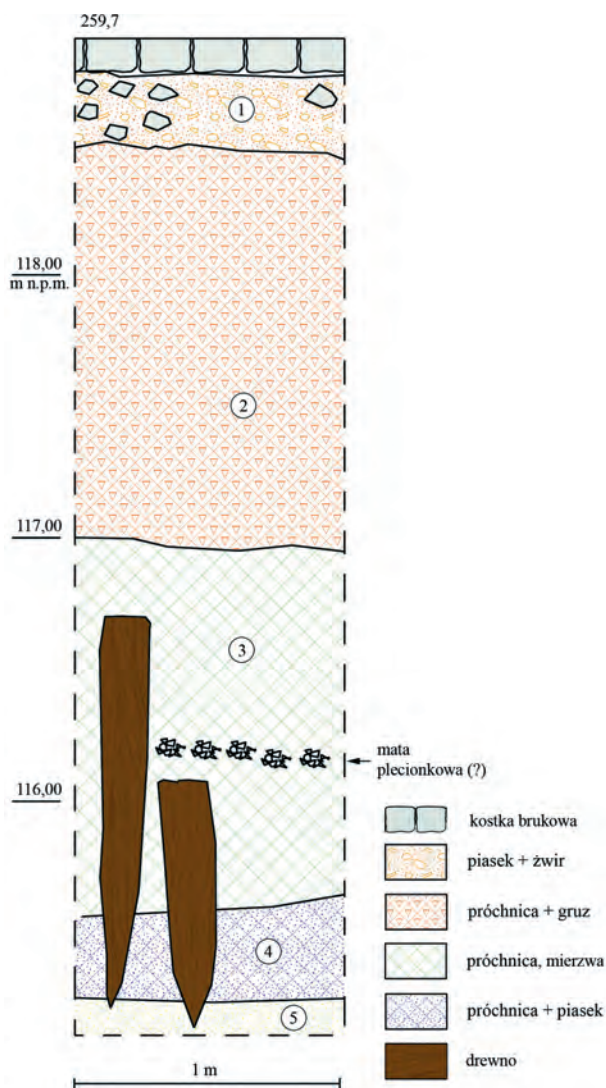
Nad piaskami zarejestrowano miejscowo szarą, piaszczystą madę – od ok. 207 do 211 m.b. ulicy, tj. na wysokości posesji Szewska 50/51. Miała ona miąższość ok. 0,1–0,15 m i nie zawierała zabytków ruchomych, w związku z czym uznano ją za utwór naturalny. Jej strop mieścił się na wysokości średnio 115,70 m n.p.m.

Na bazie opisanej mady wykształciła się szara, piaszczysta próchnica, wyznaczająca początki osadniczego użytkowania terenu. Zarejestrowano ją w różnych strefach omawianego odcinka, oznaczając jako **j.s. 26** (ryc. 47–48). Zwłaszcza w części stropowej była ona wyraźnie przekształcona i wzbogacona znaczną domieszką materii organicznej oraz niezbyt licznymi ułinkami naczyń glinianych. Jej wysokość przy skrzyżowaniu z ul. Uniwersytecką wynosiła 116,20 m n.p.m., a na skrzyżowaniu z ul. Nożowniczą opadała do 115,56 m n.p.m. (ryc. 46, 49). Miąższość wynosiła przeciętnie 0,3 m. Datowanie: materiały ceramiczne ze spągu warstwy pochodzą z 1. poł. XIII w., ale zawierają również domieszkę ułinków naczyń o cechach warsztatowych wczesnośredniowiecznych, które można datować na wiek XII. Z partii stropowej natomiast pochodzi ceramika datowana ogólnie na XIII w., w tym także na jego 2. poł.

Poziom ten poprzedza wytyczenie ul. Szewskiej. Wiąże się z nim kilka obiektów:

J.s. 47. Na metrze 197 wykopu II, na poziomie piasków calcowych, zaobserwowano rów przekopany w linii wschód-zachód, o przekroju lejowatym, szerokości 0,28 m i głębokości 0,4 m. Rów służył zapewne do odprowadzania zużytej wody. Chronologia: XIII w., zapewne równoległe z j.s. 26.

J.s. 23. Konstrukcja drewniana zlokalizowana między 172 a 174 m.b., na długości 2,25 m, osadzona na j.s. 26 (ryc. 50–51). Tworzyła ona drewniany chodnik, biegnący skośnie względem osi ul. Szewskiej, wsparty na palikach wbitych w podłoże. Paliaki wykonano z połowizn belek o średnicy ok. 15 cm. Od strony spodniej zaciosano je na ostro na długości ok. 0,2 m. Całkowita długość palików wynosiła średnio 0,4 m. Wbito je parami odległymi od siebie o ok. 0,5 m. Odległość pomiędzy palikami w poszczególnych parach wynosiła ok. 0,45 m. Krawędź konstrukcji chodnika zaznaczona była draniczkami o grubości ok. 2–3 cm i szerokości ok. 10 cm. Draniczki te stabilizowały całą konstrukcję, stanowiąc

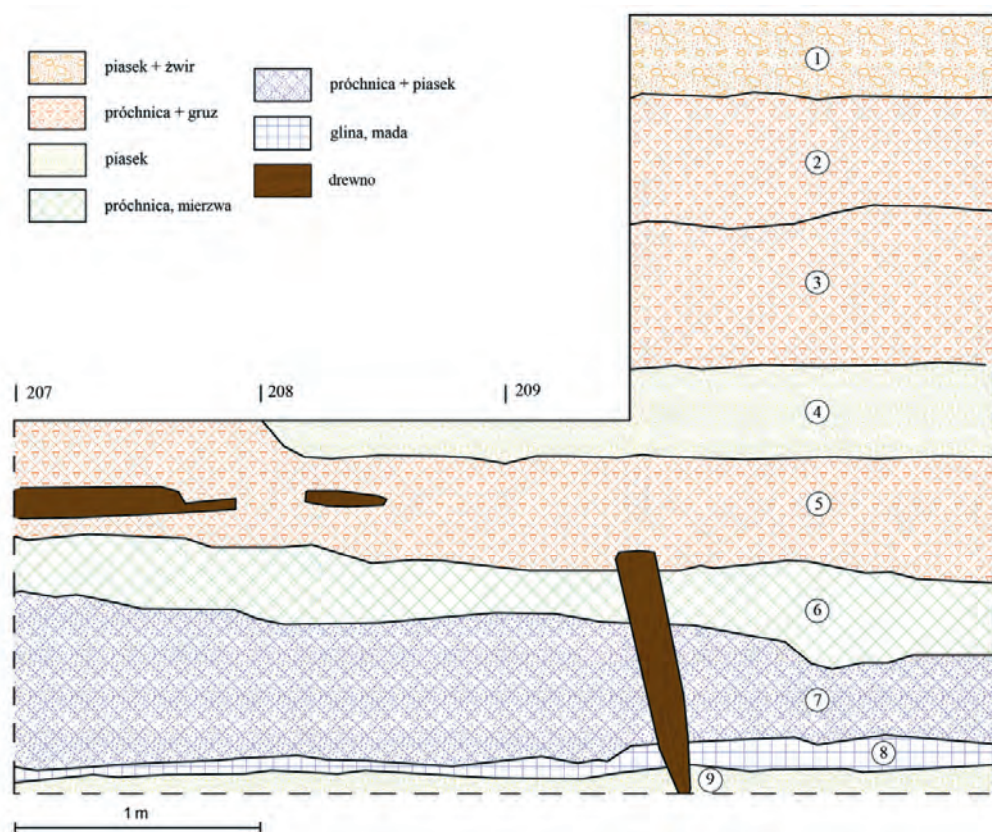

Ryc. 46. Wrocław, ul. Szewska. Wykop II, 259,7 m.b., profil północny: 1 – j.s. 1; 2 – j.s. 2; 3 – j.s. 22; 4 – j.s. 26; 5 – piaski calcowe. Rys. R. Kamiński, T. Stolarczyk, N. Lenkow

Fig. 46. Wrocław, Szewska St. Trench II, 259.7 m, N section: 1 – stratigraphic unit 1; 2 – s.u. 2; 3 – s.u. 22; 4 – s.u. 26; 5 – natural sand.

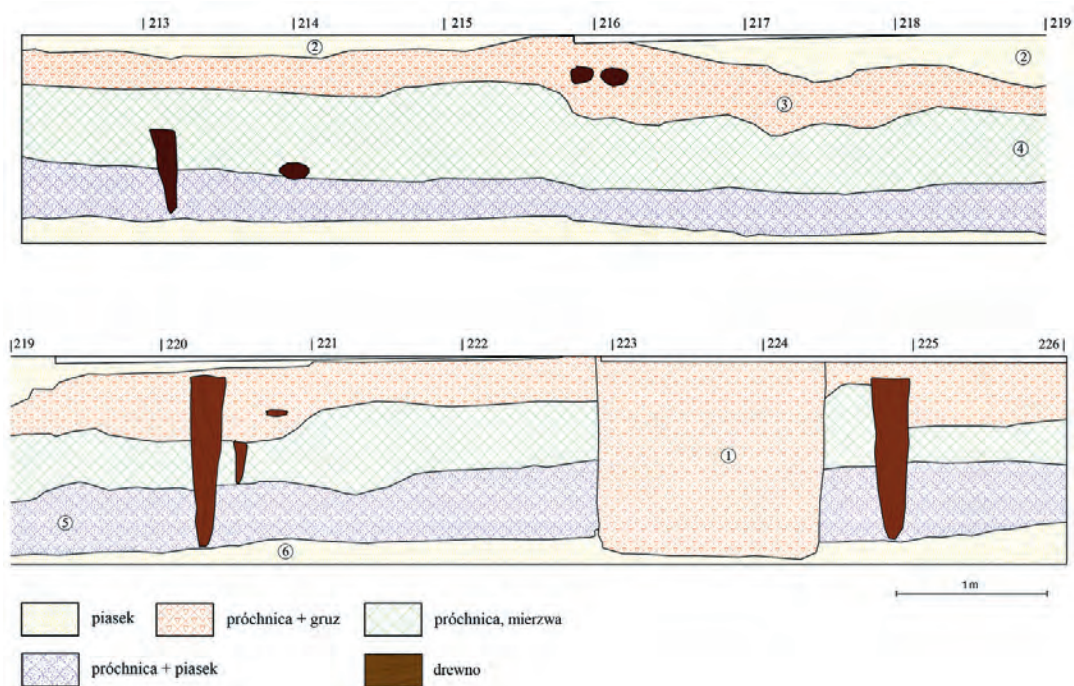
Drawing R. Kamiński, T. Stolarczyk, N. Lenkow

rozpory pomiędzy poszczególnymi parami kołków. Góra kołków zaciosana była w partii centralnej prostokątnie na głębokość ok. 5–6 cm. W tak wykonanym zaciosie zamontowane były na wcisk dranice stanowiące legary, na których ułożono nawierzchnię chodnika, również wykonaną z dranic ułożonych z pozostawieniem przerw. Dranice legarowe miały ok. 3–5 cm grubości, natomiast nawierzchniowe ok. 2–3 cm. Szerokość chodnika wynosiła 0,6 m. Do jego budowy użyto drewna świerkowego (próbka 5WR4; tę i wszystkie poniżej prezentowane analizy dendrologiczne przeprowadził prof. M. Krąpiec).

Ryc. 47. Wrocław, ul. Szewska. Wykop II, 207–211 m.b., profil wschodni: 1 – j.s. 1; 2 – j.s. 2; 3 – j.s. 3; 4 – j.s. 4; 5 – j.s. 5; 6 – j.s. 22; 7 – j.s. 26; 8 – mada nadcalcowa; 9 – piaski calcowe. Rys. P. Konczewski, N. Lenkow, T. Stolarczyk

Fig. 47. Wrocław, Szewska St. Trench II, 207–211 m, E section: 1 – stratigraphic unit 1; 2 – s.u. 2; 3 – s.u. 3; 4 – s.u. 4; 5 – s.u. 5; 6 – s.u. 22; 7 – s.u. 26; 8 – fen deposit overlying the natural; 9 – natural sand. Drawing P. Konczewski, N. Lenkow, T. Stolarczyk

Ryc. 48. Wrocław, ul. Szewska. Wykop II, 212–226 m.b., profil wschodni: 1 – j.s. 2; 2 – j.s. 4; 3 – j.s. 5; 4 – j.s. 22; 5 – j.s. 26; 6 – piaski calcowe. Rys. R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

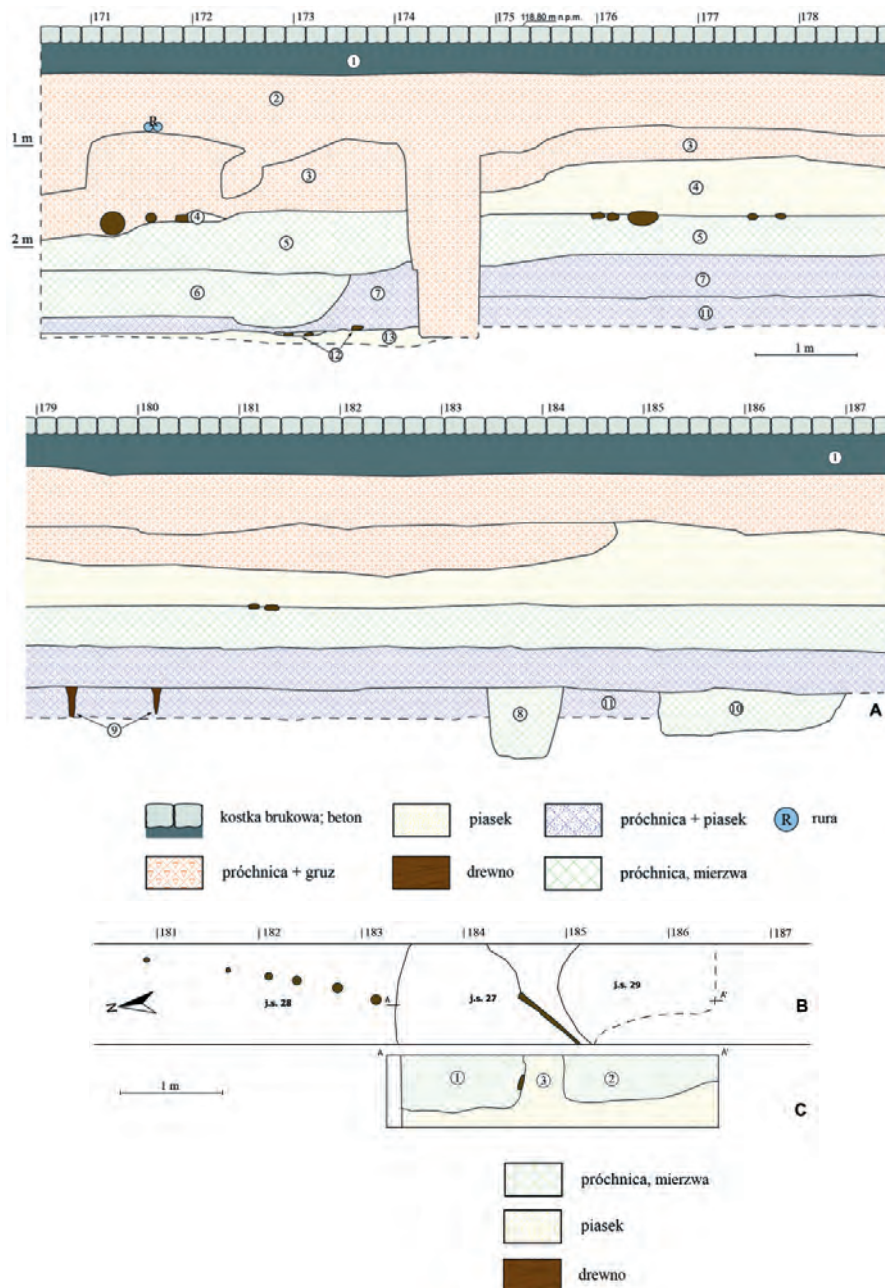
Fig. 48. Wrocław, Szewska St. Trench II, 212–226 m, E section: 1 – stratigraphic unit 2; 2 – s.u. 4; 3 – s.u. 5; 4 – s.u. 22; 5 – s.u. 26; 6 – natural sand. Drawing R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

Chronologia: 1. poł. XIII w. (wyznaczona pozycją stratygraficzną konstrukcji).

Zapadającą się w podmokły grunt konstrukcję wysypano warstwą czystego piasku o miąższości ok. 0,3 m (j.s. 24).

Na metrach 183–184, w stropie j.s. 26, na wysokości ok. 116,20 m n.p.m., zidentyfikowano jamę

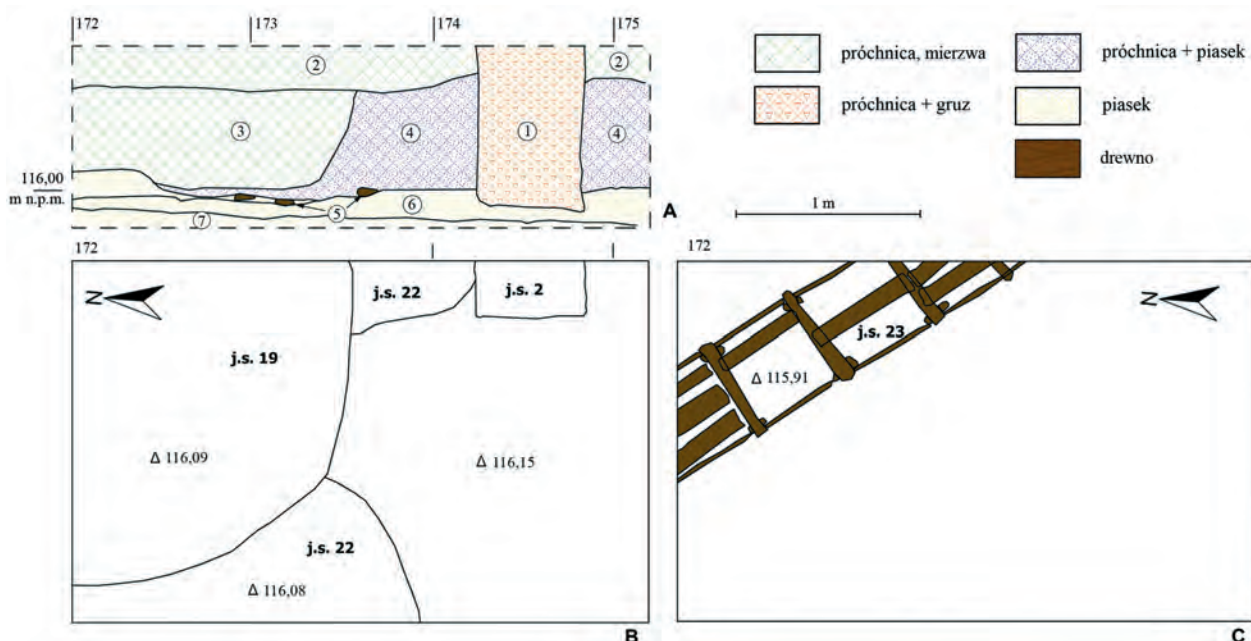
(j.s. 27) o kształcie w rzucie poziomym nieregularnym, maksymalnej szerokości ok. 1,8 m, zwężającej się w partii wschodniej do ok. 0,78 m (ryc. 49). W przekroju poprzecznym miała kształt wannowaty, o płaskim dnie i głębokości ok. 0,7 m. Wypełnisko stanowiła szara, piaszczysta próchnica przemieszana z małą. Przy południowej granicy obiektu

Ryc. 49. Wrocław, ul. Szewska. Wykop II, 171–187,5 m.b. A – profil wschodni: 1 – j.s. 1; 2 – j.s. 2; 3 – j.s. 3; 4 – j.s. 4; 5 – j.s. 5; 6 – j.s. 19; 7 – j.s. 22; 8 – j.s. 27; 9 – j.s. 28; 10 – j.s. 29; 11 – j.s. 26; 12 – j.s. 23; 13 – j.s. 24. B – rzut poziomy j.s. 27, 28 i 29. C – profil wschodni na poziomie j.s. 27 i 29: 1 – j.s. 27; 2 – j.s. 29; 3 – calec.

Rys. R. Kamiński, P. Konczewski, N. Lenkow, T. Stolarczyk

Fig. 49. Wrocław, Szewska St. Trench II, 171–187.5 m. A – E section: 1 – stratigraphic unit 1; 2 – s.u. 2; 3 – s.u. 3; 4 – s.u. 4; 5 – s.u. 5; 6 – s.u. 19; 7 – s.u. 22; 8 – s.u. 27; 9 – s.u. 28; 10 – s.u. 29; 11 – s.u. 26; 12 – s.u. 23; 13 – s.u. 24. B – horizontal plan of s.u. 27, 28 and 29. C – E section at the level of s.u. 27 and 29: 1 – s.u. 27; 2 – s.u. 29; 3 – the natural. Drawing R. Kamiński, P. Konczewski, N. Lenkow, T. Stolarczyk

Ryc. 50. Wrocław, ul. Szewska. Wykop II, 172–175 m.b. A – profil wschodni: 1 – j.s. 2; 2 – j.s. 5; 3 – j.s. 19; 4 – j.s. 22; 5 – j.s. 23; 6 – j.s. 24; 7 – piaski calcowe. B – rzut poziomy j.s. 19. C – rzut poziomy j.s. 23.

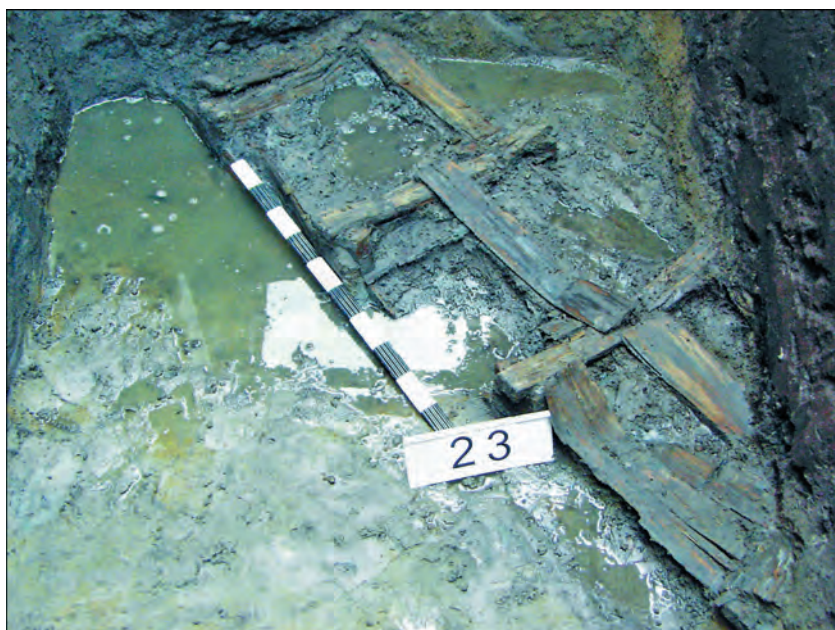
Rys. R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

Fig. 50. Wrocław, Szewska St. Trench II, 172–175 m. A – E section: 1 – stratigraphic unit 2; 2 – s.u. 5; 3 – s.u. 19; 4 – s.u. 22; 5 – s.u. 23; 6 – s.u. 24; 7 – natural sand. B – horizontal plan of s.u. 19. C – horizontal plan of s.u. 23.

Drawing R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

spoczywała pojedyncza dranica dębowa, o długości ok. 0,78 m, szerokości 0,12 m i grubości ok. 3 cm (próbka WR1705, bez daty ścięcia drzewa), być może pozostała po konstrukcji ścian. Chronologia: 1. poł. XIII w. (wyznaczona na podstawie sytuacji stratygraficznej).

J.s. 28. Na północ od jamy, na metrach 179–183, odkryto układ ośmiu palików wbitych z poziomu stropu j.s. 26 – na wysokości ok. 116,20 m n.p.m. (ryc. 49). Tworzyły one linię długości 2,9 m, o przebiegu północny wschód–południowy zachód. Pali-ki, owalne w przekroju, o średnicy w partii górnej

Ryc. 51. Wrocław, ul. Szewska. Wykop II, j.s. 23. Fot. P. Konczewski

Fig. 51. Wrocław, Szewska St. Trench II, stratigraphic unit 23. Photo. P. Konczewski

od 4 do 8 cm, były zaciosane w partii dolnej na ostro. Odległość pomiędzy poszczególnymi palikami wynosiła średnio 0,3 m. Kołki pozostały po konstrukcji płotu lub lekkiego budynku. Datowanie: 1. poł. XIII w. (wyznaczone na podstawie pozycji stratygraficznej).

Ponadto w stropie j.s. 26, na wysokości ok. 116,18 m n.p.m., na południe od jamy oznaczonej jako j.s. 27, odkryto kolejną (j.s. 29, ryc. 49). W rzucie zachowana fragmentarycznie, prawdopodobnie pierwotnie była owalna, o długości ok. 1,8 m i szerokości co najmniej 1 m. W przekroju podłużnym w przybliżeniu wannowata, o prawie płaskim dnie, zasypana szarą próchnicą przemieszaną z małą. Datowanie: XII–początek XIII w. na podstawie cech ceramiki naczyniowej.

Na metrach 198–201, w stropie najstarszego poziomu użytkowego, zarejestrowano płot lub ścianę plecionkową o długości ok. 4 m (j.s. 44, ryc. 52). Konstrukcję wyznaczał ciąg palików ustawionych w zakole, średnio co 0,2 m. Pomiędzy palikami zarejestrowano fragmentarycznie zachowane witki plecionki. Datowanie: około połowy XIII w.

Najstarszą warstwą niewątpliwie związaną z funkcjonowaniem ul. Szewskiej jest j.s. 22 – pokład brązowej, piaszczystej próchnicy miąższości 0,4–0,6 m, której strop osiągał wysokość 116,60 m n.p.m. (ryc. 47–50). Warstwa zawierała znaczne ilości materiałów ceramicznych, kości zwierzęcych, ścinków wyprawionych skór, drobnych przedmiotów drewnianych i metalowych. Duża miąższość, a także ilość i charakter zawartych w niej zabytków ruchomych pozwalają stwierdzić, że proces jej two-

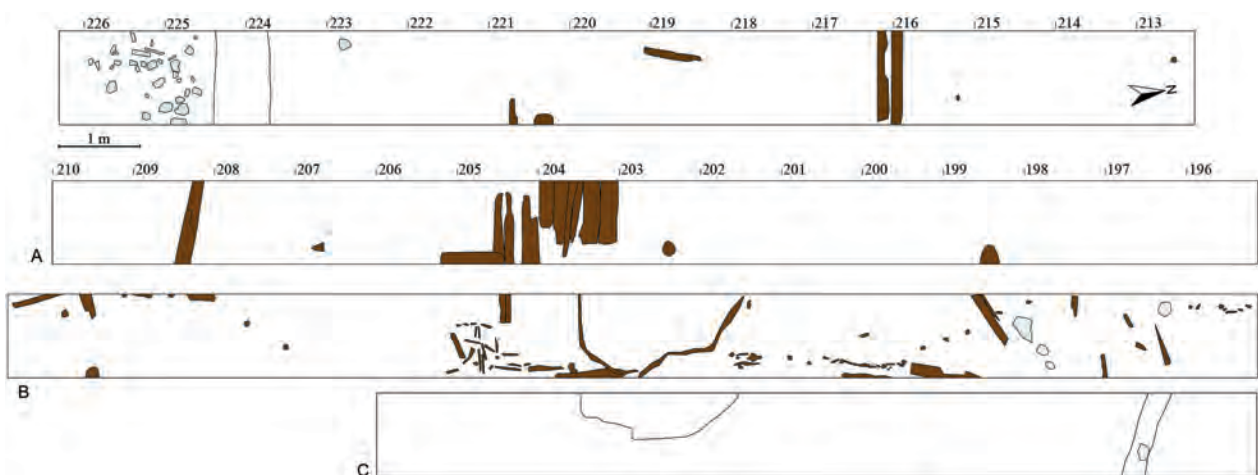
rzenia był znacznie rozciągnięty w czasie. Datowanie: 2. poł. XIII–1. poł. XIV w. Dranica sosnowa odkryta w obrębie warstwy pochodzi z drzewa ściętego ok. 1338 r. (próbka 2WR1056).

Na metrach 172–173,5, na wysokości ok. 116,09 m n.p.m. (ryc. 49–50), zidentyfikowano warstwę brunatnej próchnicy (j.s. 19) zagłębioną w nawarstwieniu j.s. 22. W rzucie poziomym rysowała się jako fragment owalnej jamy o zachowanej średnicy ok. 1,78 m, a w przekroju miała grubość 0,48–0,53 m. Zawierała dużą ilość wiórów drewna. Jej powstanie tłumaczy się potrzebą zasypiania zakłęcia zapadliska powstałego nad opisanym wcześniej drewnianym ciągiem komunikacyjnym z czasów przedlokacyjnych (j.s. 23). Datowanie: 2. poł. XIII–1. poł. XIV w. (wyznaczone zabytkami ceramicznymi i pozycją stratygraficzną).

Miejscowym utwardzeniem grząskiego podłoża na 194–196 m.b. były cztery duże fragmenty cegieł formatu gotyckiego (j.s. 45) wbite w strop j.s. 22. Datowanie: XIV w.

Między 224 a 226 m.b. w stropie j.s. 22 zarejestrowano bruk kamienny (j.s. 48). Zbudowano go z łamanego granitu i okrzesków granitowych wielkości do ok. 0,15 m (ryc. 52). Lokalnie wyłożony bruk nie miał podsypu piaszkowego. Datowanie: 1. poł. XIV w.

Na metrze 212 w wykopie I, w stropie j.s. 22, odkryto relikty drewnianej nawierzchni ulicy (j.s. 36). Zachowały się z niej fragment legara i podkładka pod tenże legar. Legar miał postać lekko ociosanego bala o grubości ok. 0,2 m, odkrytego na długości 0,9 m. Jako podkładkę zastosowano fragment belki o dłu-

Ryc. 52. Wrocław, ul. Szewska. Wykop II, 196–226 m.b. A – poziom I; B – poziom II; C – poziom III.

Rys. N. Lenkow, T. Stolarczyk

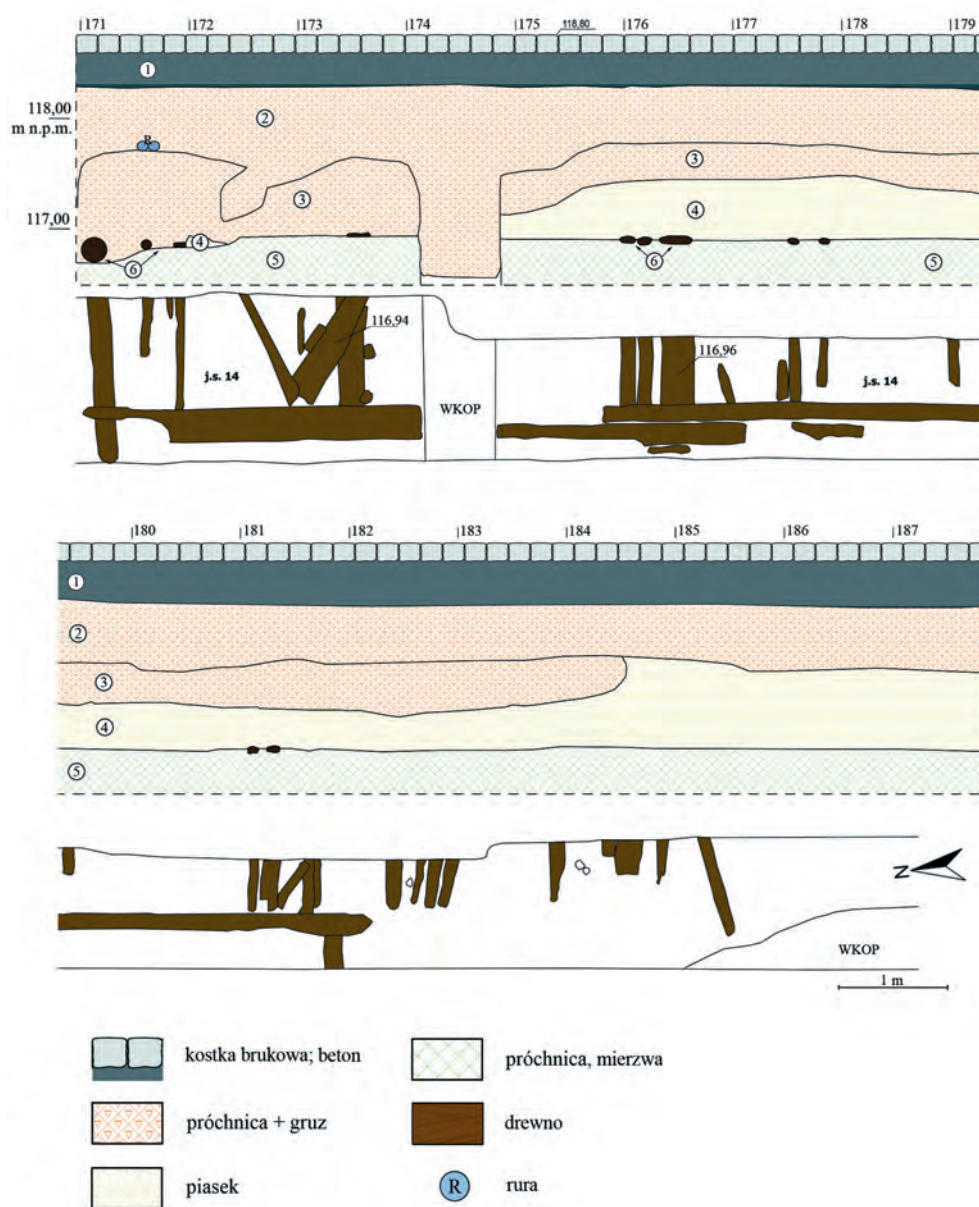
Fig. 52. Wrocław, Szewska St. Trench II, 196–226 m. A – level I; B – level II; C – level III.

Drawing N. Lenkow, T. Stolarczyk

gości 0,84 m i maksymalnej szerokości 0,18 m. Datowanie: początek XIV w. (?).

Z konstrukcji takiej mogą pochodzić także okorowane bale dębowe (j.s. 37) na metrach 209–211 w wykopie I. Leżały one wzdłuż ulicy, miały długość 2,4 m i grubość 8–10 cm. Datowanie: analiza dendrochronologiczna (próbki WR1714, WR1717) wykazała, że przy budowie konstrukcji użyto pni dębów ściętych w 1190 i po 1225 r. Pozycja stratygraficzna wskazuje jednak najwcześniej na początki XIV w. i skłania do wniosku, iż drewno do umocnienia nawierzchni pochodziło z odzysku.

Kolejny poziom użytkowania ul. Szewskiej tworzyła warstwa oznaczona jako j.s. 5, występująca na całym omawianym odcinku, zarówno w wykopie I, jak i w II. Składała się na nią czarna próchnica z dużą domieszką nierozłożonej materii organicznej w postaci wiórów drewna, większych fragmentów dranic, wyprawionych fragmentów skór i silnie rozdrobnionych kości zwierzęcych, a także ułamków naczyń glinianych (ryc. 47–50, 53). Zawierała również soczewy gruzu szachulcowego i ceglanego. Miejscami była zbita, a w innych fragmentach spiaszczona. Strop warstwy mieścił się na wysokości ok. 116,90 m

Ryc. 53. Wrocław, ul. Szewska. Wykop II, 171–187 m.b., profil wschodni i rzut j.s. 14: 1 – j.s. 1; 2 – j.s. 2; 3 – j.s. 3; 4 – j.s. 4; 5 – j.s. 5; 6 – j.s. 14. Rys. R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

Fig. 53. Wrocław, Szewska St. Trench II, 171–187 m, E section and plan of stratigraphic unit 14: 1 – s.u. 1; 2 – s.u. 2; 3 – s.u. 3; 4 – s.u. 4; 5 – s.u. 5; 6 – s.u. 14. Drawing R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

n.p.m. Jej zachowana miąższość wynosiła przeciętnie 0,4–0,6 m. Proces kształtowania się warstwy był rozciągnięty w czasie. Datowanie: 1. poł. XIV w.

Między 242 a 244 m.b. w wykopie I leżała **j.s. 13** – pojedynczy sosnowy bal. Jego ułożenie w linii ulicy, na osi północ–południe wskazuje, że służył on jako legar drewnianej nawierzchni. Datowanie: XIII–XIV w. Analiza dendrochronologiczna nie przyniosła informacji przybliżającej czas ścięcia drzewa.

Dobry stan zachowania drewnianej nawierzchni przedstawia natomiast **j.s. 14**, zarejestrowana w wykopie II, na całym opisywanym odcinku (ryc. 53–55). Odkryto ją na wysokości średnio 116,96 m n.p.m. Zajmowała całą szerokość wykopu II. Tylko miejscami stwierdzano nieciągłość w jej przebiegu, spowodowaną zapewne częściową rozbiórką po zaprzestaniu jej użytkowania. Jej konstrukcja była zróżnicowana, przy czym dominował schemat następujący:

- Co mniej więcej 3 m wzdłuż osi ulicy wbito zaostrzone od dołu słupy z okorowanych pni o średnicy ok. 0,3 m. Górę każdego słupa uformowano w czop o grubości ok. 0,1 m i długości do ok. 0,2 m. Odkryte słupy miały zróżnicowaną długość: od ok. 1,2 do ok. 1,6 m.
- Jak przypuszczamy, na parach przeciwległych słupów ułożono dźwigary, wykonane z bali o średnicy ok. 0,3 m. W dolnych płaszczyznach dźwigarów wykonano gniazda, za pomocą których umocowano je na czopach słupów.

- Na poprzecznych do osi ulicy dźwigarach ułożono legary, o długości ok. 3 m. Wykonano je z okorowanych i częściowo ociosanych bali o średnicy 14–18 cm. Odległość między poszczególnymi legarami wynosiła ok. 0,6 m. Nie zastosowano żadnego łączenia legarów z dźwigarami. Najlepiej zachowany legar zewnętrzny, ograniczający konstrukcję od zachodu, miał blisko 3 m długości, 0,32 m szerokości i ok. 0,06 m grubości.
- Na legarach, zalegających wzdłuż osi ulicy, ułożono nawierzchnię w postaci dranic, o szerokości i grubości ok. 4–5 cm. Nie były one w żaden sposób na stałe mocowane do legarów. Nawierzchnia zachowała się szczątkowo. Stwierdzono, że częściowo zapadła się ona poniżej poziomu posadowienia legarów, a najprawdopodobniej w dużej mierze rozebrano ją po okresie użytkowania.
- Całość konstrukcji obsypano białym piaskiem rzecznym, wypełniającym szczeliny pomiędzy dranicami i legarami.

Tak uformowana nawierzchnia ulicy nosi ślady napraw w postaci dranic ułożonych w miejscu załamania się nawierzchni i dodatkowych legarów wsuwanych pod dranice, a także układanych na legarach zapadniętych w podłoże. Dodatkowo szczeliny w nawierzchni starano się uzupełniać fragmentami drewna, a także fragmentami cegieł. Badania dendrochronologiczne wykazały, że większość bali i dranic pochodzi z dębów ściętych około połowy

Ryc. 54. Wrocław, ul. Szewska. Wykop II, j.s. 14, widok od północy. Fot. P. Konczewski

Fig. 54. Wrocław, Szewska St. Trench II, stratigraphic unit 14, view from the north. Photo. P. Konczewski

Ryc. 55. Wrocław, ul. Szewska. Wykop II, j.s. 14, widok od północy. Ponad relikwiami j.s. 14 widoczne są nawarstwienia j.s. 22. Fot. P. Konczewski

Fig. 55. Wrocław, Szewska St. Trench II, stratigraphic unit 14, view from the north. Over the relics of s.u. 14 are visible the layers of s.u. 22. Photo. P. Konczewski

XIII w., a jeden z bali pozyskany był z jodły ściętej po roku 1255. Do budowy drogi wykorzystano drewno rozbiórkowe, w większości z budynków szkieletowych. Świadczy o tym znaczna różnorodność rozmiarów poszczególnych elementów o tej samej funkcji, a także zróżnicowany stopień obrobienia poszczególnych bali i dranic. Hipotetycznie można powiązać budowę nawierzchni z okresem intensywnej wymiany domostw drewnianych na murowane kamienice, co miało miejsce w tej części średniowiecznego Wrocławia w 1. poł. XIV w. Datowanie: elementem datującym nawierzchnię ulicy są cechy zabytków ruchomych, w tym naczyń glinianych odkrytych poniżej j.s. 5, pochodzących z 1. poł. XIV w.

Drugi, prostszy schemat konstrukcji przedstawiają obecne na tej samej wysokości **j.s. 49** i **50**, także w wykopie II (ryc. 52). Jako **j.s. 49** zadokumentowano odkryte na 216 m.b., na poziomie 116,90 m n.p.m., dwie belki ułożone poprzecznie do osi ulicy, w odległości ok. 2–4 cm od siebie. Ich zarejestrowana w wykopie długość wynosiła 1,2 m, szerokość 0,16–0,17 m, a grubość ok. 0,12 m.

J.s. 50 to fragment nawierzchni odkrytej na metrach 204–206. W stropie j.s. 5, ok. 116,90 m n.p.m., odkryto dranice ułożone ściśle obok siebie, prostopadłe do linii ulicy. Przebiegały one przez całą szerokość wykopu – ok. 1,2 m, miały szerokość 0,12–0,22 m i grubość 0,08–0,12 m. Konstrukcję

zarejestrowano na długości ok. 1,5 m. Datowanie: XIV w., prawdopodobnie współcześnie z j.s. 14.

W tymże horyzoncie mieści się **j.s. 10** – połowiczny dwóch bali sosnowych, zarejestrowane w dnie wykopu I, na 255–256 m.b., w stropie j.s. 5, a w zasadzie w spągu j.s. 4. Miały 0,09–0,12 m grubości i łączną długość do 1,8 m. Leżały nieco skośnie w stosunku do linii ulicy i były pozostałością miejscowego moszczenia bądź naprawy nawierzchni. Datowanie na podstawie stratygrafii – XIV w., według analizy dendrochronologicznej – ok. 1338 r.

Kolejne warstwy informują o zmianie sposobu umocnienia nawierzchni i założeniu bruków.

Na metrach 208–210 w wykopie III zlokalizowano **j.s. 65** – warstwę czystego piasku, o miąższości ok. 0,4 m, zalegającą ponad j.s. 5, na wysokości ok. 116,78 m n.p.m. Powstała zapewne w celu wyrównania poziomu ulicy przed kamienicą Szewska 35, a jej strop musiał być pierwotnie umocniony, zapewne brukiem, co zapobiegło przemieszaniu i wdeptaniu piasku w błotniste podłoże. Datowanie: XIV–XV w.

W czasie odkrycia strop piasku przykryty był warstwą próchnicy (**j.s. 66**) o miąższości 8–10 cm. Na nią wysypany był kolejny podsyp – **j.s. 4** – z przemieszanych piasków, zawierających miejscami ceglany gruz rozbiórkowy. Warstwę tę zaobserwowano na całym badanym odcinku. Jej miąższość wy-

nosiła 0,5–0,8 m, a strop w najwyższym punkcie mieścił się na poziomie 117,70 m n.p.m. Stanowiła ona konstrukcyjną część rozebranego później bruku kamiennego. Datowanie: XIV–XV w.

Z tym etapem użytkowania ulicy wiąże się **j.s. 12** – drewniany wodociąg (ryc. 56) na skrzyżowaniu ul. Szewskiej i Nożowniczej, na wysokości ok. 117,20 m n.p.m., tj. ok. 0,5 m poniżej stropu podsypu pod bruk (**j.s. 4**). Z pojedynczej nitki wodociągu odkryto dwa fragmenty rur o średnicy zewnętrznej 28 cm i wewnętrznej ok. 20 cm, z pni drzew iglastych (ryc. 52). Wodociąg przebiegał ul. Nożowniczą, przecinając Szewską. Nie udało się rozpoznać sposobu łączenia poszczególnych segmentów wodociągu ani ich pierwotnej długości³⁶. Datowanie: koniec XV w. (?).

C. ODCINEK OD UL. NOŻOWNICZEJ DO UL. KOTLARSKIEJ (253–339 M.B.)

Rozpoznanie nawarstwień ulicy na tym odcinku możliwe było dzięki wykopom pod instalacje prowadzonym i oznaczonym podobnie jak na odcinku drugim. Wykopy I i II przebiegały w zachodniej części ulicy, częściowo się pokrywając. Wykop III wytyczony był przy jej wschodniej granicy (ryc. 43). Także układ stratygraficzny i treść warstw były zbliżone. Cechą tego odcinka był duży przyrost miąższości nawarstwień, zaznaczający się już przed skrzyżowaniem z ul. Nożowniczą, a także większy stopień zniszczenia wkopami z czasów najnowszych.

Wykop kanalizacyjny (I), o głębokości ok. 3,5 m, nie sięgał nawarstwień naturalnych. Celem dotarcia do piasków calcowych miejscami pogłębiano go do ok. 4 m. W partii północnej calec stwierdzono na poziomie 115,30 m n.p.m. (ryc. 56), na metrze 316 zaś miał on niweletę 115,88 m n.p.m. Takie ukształtowanie podłoża pozwala domniemywać, że pierwotnie w rejonie skrzyżowania z ul. Nożowniczą znajdowało się niewielkie zakłębienie terenu. Dalej na południe, w stronę ul. Kotlarskiej, poziom gruntu nieznacznie się podnosił.

Najstarszy poziom użytkowy – **j.s. 26**, obecna na całej długości odcinka – powstał przez przetworzenie i przemieszanie pierwotnej próchnicy (ryc. 57). Jej spąg był jałowy, a z partii stropowej wydobyto znaczną ilość ceramiki naczyniowej i kości zwierzę-

Brak późnośredniowieczny funkcjonował w głąb czasów nowożytnych, kiedy go rozebrano i zbudowano nowy. Pozostałością nowego jest **j.s. 3** – obecna na całym odcinku warstwa zasypów gruzowo-ziemnych, z widocznymi soczewami czystego piasku bądź też czystego gruzu rozbiórkowego. Jej grubość wahała się w granicach od 0,4 do ok. 1 m, a strop osiągał wysokość 117,70 m n.p.m. Chronologia: czasy nowożytne.

Wyższe warstwy stratygraficzne – **j.s. 2 i 1** – datowano na czasy najnowsze. Powstały one przy budowie podziemnej infrastruktury i bruku z dużej, granitowej kostki, ułożonej na wysokości 118,80 m n.p.m. przy skrzyżowaniu z ul. Uniwersytecką i 118,60 m n.p.m. przy skrzyżowaniu z ul. Nożowniczą.

Strop warstwy mieścił się na wysokości ok. 115,60 m n.p.m. przy skrzyżowaniu z ul. Nożowniczą i ok. 116,00–116,10 m n.p.m. przy skrzyżowaniu z ul. Kotlarską. Jej miąższość mieściła się w granicach 0,3–0,4 m. Datowanie: 1. poł. XIII w., z czasu przed użytkowaniem ulicy (w strop warstwy wdeptane są także ułamki ceramiki młodszej).

Na metrach 287–288, w stropie piasku calcowego (ok. 115,50 m n.p.m.), odkryto fragment drewnianego pomostu, oznaczonego w trakcie wykopalisk jako **j.s. 59**. Zbudowano go z dranic szerokości 0,1–0,12 m, grubości ok. 1 cm, ułożonych przekładkowo, tworząc ażurową konstrukcję o szerokości ok. 0,6 m, ułożoną w linii wschód–zachód (ryc. 58). Datowanie: 1. poł. XIII w., przed wytyczeniem ulicy.

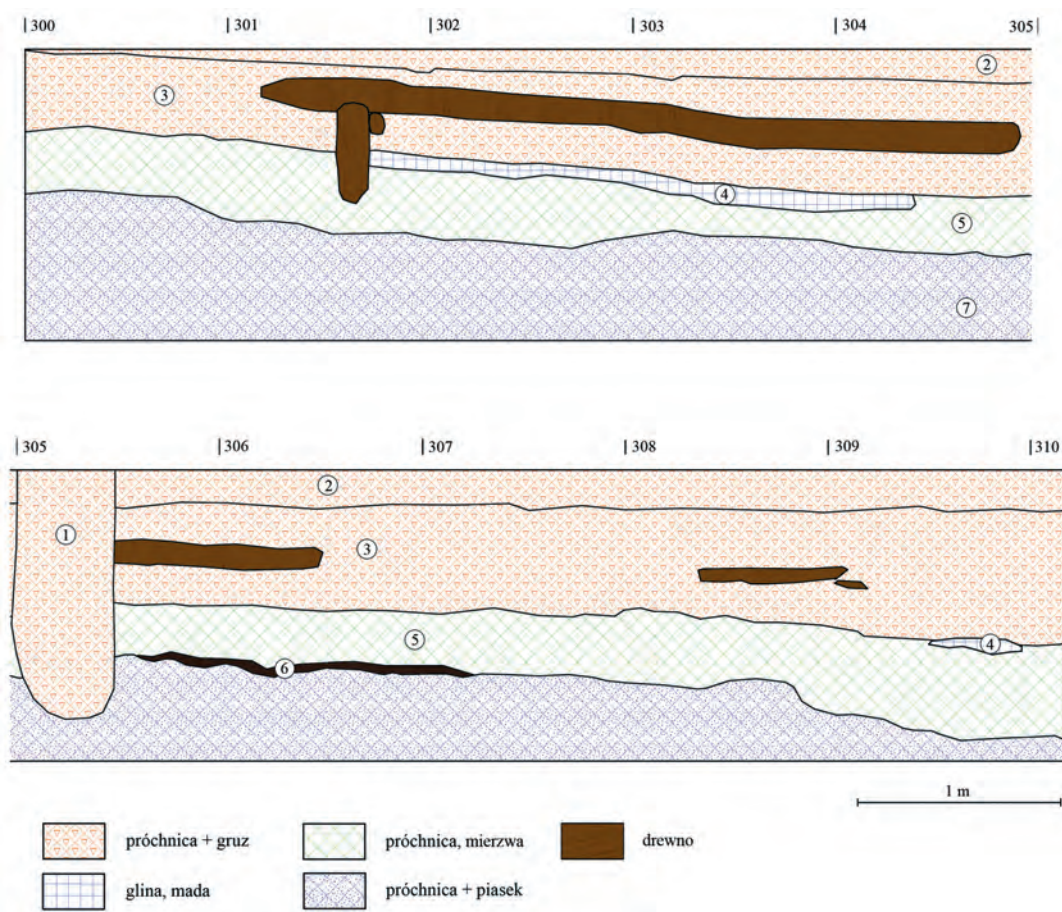
Powyżej zalegały warstwy użytkowe ulicy. Najstarszą z nich była **j.s. 77**, obecna na metrach 300–328, a także 271–281. Tworzyła ją brunatna, zbita mierzwa, odcinająca się wyraźnie od bardziej piaszczystej warstwy z czasów przed założeniem ulicy, od góry przykryta poziomem czystego piasku. Jej miąższość wahała się od 0,2 m w pobliżu 300 m.b. do 0,5 m przy 327 m.b. Strop miał niweletę 116,25 m n.p.m. w części południowej i ok. 116,33 m n.p.m. w partii północnej. Warstwa ta wypełniała rozległą nieckę – o długości ok. 28 m – zaznaczającą się w stropie **j.s. 26**. Mniejsze niecki, słabo widoczne w profilu, wyrównane mierzwą tworzącą się w trakcie użytkowania bądź narzuconą, zaobserwowano na metrach 281–292. Przypuszczamy, że zagłębienia te, głębokie maksymalnie na 0,3 m, są śladem intensyfikacji użytkowania gruntu nawierzchni ulicy. Opisanie niecki tworzyły się z kolein, kałuż i przez zapadanie miejsc podatnych na kompresję. Płytkie, rozległe doły zasypywano doraźnie materiałem do-

³⁶ W rejonie skrzyżowania ul. Szewskiej i Nożowniczej znaleziono zalegające na złożu wtórnym kręgi piaskowcowe, pochodzące, jak przypuszczamy, z dwóch rzapi. Łącznie odkryto osiem elementów, z czego dwa były wyposażone w dna i otwory doprowadzające wodę. Umieszczenie czo-pa drewnianego w jednym z otworów może świadczyć o jego celowym unieczynnieniu. Miało to być może związku z budową tuż obok drugiego z rzapi.

Ryc. 56. Wrocław, ul. Szewska, zbieg z ul. Nożowniczą. Wykop I, j.s. 12, zbliżenie. Fot. P. Konczewski

Fig. 56. Wrocław, Szewska St., junction with Nożownicza St. Trench I, stratigraphic unit 12, in close up. Photo. P. Konczewski

Ryc. 57. Wrocław, ul. Szewska. Wykop II, 300–309 m.b., profil wschodni: 1 – j.s. 2; 2 – j.s. 3; 3 – j.s. 5; 4 – soczewy gliny; 5 – j.s. 22; 6 – węgle drzewne; 7 – j.s. 26. Rys. R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

Fig. 57. Wrocław, Szewska St. Trench II, 300–309 m, E section: 1 – stratigraphic unit 2; 2 – s.u. 3; 3 – s.u. 5; 4 – lenses of clay; 5 – s.u. 22; 6 – charcoal; 7 – s.u. 26. Drawing R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

stępnym na sąsiednich działkach. Datowanie: na podstawie stratygrafii – 2. poł. XIII w. Materiał ceramiczny pozyskany z warstwy jest silnie rozdrobniony i mało charakterystyczny, datowany ramowo na 2. poł. XIII–1. poł. XIV w.

Na metrach 300–328, a miejscami na metrach 271–281 leżała **j.s. 76** – warstwa czystego piasku przykrywająca mierzwę. Pełniła ona funkcję niwelacyjną, osuszającą teren i izolującą od podmokłego podłoża rozkładającej się mierzwy. Piasek wysypano tylko w miejscach zalegania j.s. 77. Jego narzucenie miało więc charakter doraźnej naprawy najgorszych technicznie odcinków ulicy. Możliwe, że piasek zachował się tylko w miejscach zagłębionych, w innych zaś został wdeptany w podłoże. Strop j.s. 76 obserwowano na wysokości ok. 116,20 m n.p.m. Datowanie: 2. poł. XIII w., na podstawie stratygrafii.

J.s. 22 – była kontynuacją tak oznaczonej warstwy z odcinka poprzedniego. Zarejestrowana na całej długości wykopu II (ryc. 60), tworzyła zwarty pokład brunatnej próchnicy, nasyczonej piaskiem, zawierającej znaczne ilości materiałów ceramicznych, kości zwierzęcych, ścinków wyprawionych skór, drobnych przedmiotów drewnianych i metalowych. Miejscowo (na 260–264 m.b.) występowała w niej warstwa faszyny, o miąższości 0,2 m. Warstwa miała grubość 0,4–0,7 m, a jej strop mieścił się na wysokości średnio 116,70 m n.p.m. Datowanie: 2. poł. XIII–początki XIV w.

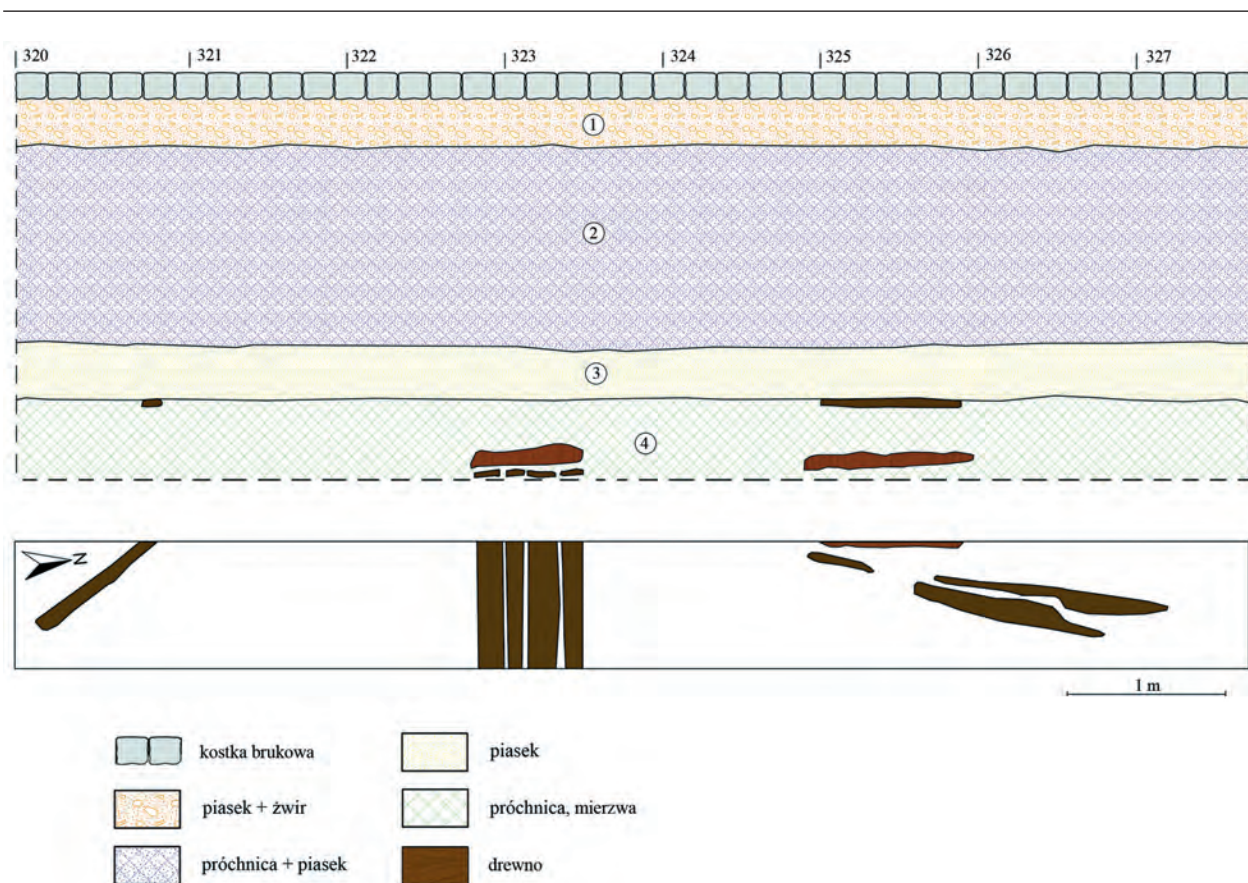
Nakładającą się na nią **j.s. 5** (ryc. 57) wyróżniały na opisywanym odcinku kolejne komponenty. Obok właściwych dla j.s. 22 obecne w niej były grudki gruzu szachulcowego, drobne fragmenty gruzu ceglanego (szczególnie w partii stropowej) i grudki zaprawy wapiennej. Wspólna geneza i związane z tym podobieństwo treści obu warstw powodowało, że ich styk był miejscami słabo czytelny, co doprowadziło do konieczności zbiorczego metrykowania części zabytków jako pochodzących z j.s. 5/22. Strop j.s. 5 przy skrzyżowaniu z ul. Nożowniczą zanotowano na wysokości ok. 117,00 m n.p.m., a na metrze 310 wykopu II – ok. 117,15 m n.p.m. Jej miąższość wahała się od 0,2 m do 0,7 m, przy przeciętnej grubości 0,5 m. Podobnie jak w wypadku j.s. 22, warstwa powstała wskutek długotrwałego użytkowania ulicy. Datowanie: brakteat szeroki z lat 1260–1280 (zob. artykuł Borysa Paszkiewicza w tym tomie), materiały ceramiczne pozwalają ramowo datować warstwę na XIV w.

W wykopie I, w spągowej partii j.s. 5, zaobserwowano na metrach 322–323 układ czterech dranic (**j.s. 7**). Leżały one na wysokości ok. 116,72 m n.p.m., prostopadle do osi ulicy, na całej szerokości wykopu, tzn. 0,8 m (ryc. 59). Dranice miały 10–18 cm szerokości i 3–4 cm grubości. Pozostały prawdopodobnie po luźno ułożonym, miejscowym utwardzeniu nawierzchni. Analiza dendrochronologiczna drewna pozwoliła ustalić, że pochodzi ono z buku ściętego w 1256 r. Datowanie: na podsta-

Ryc. 58. Wrocław, ul. Szewska. Wykop II, j.s. 59. Fot. P. Konczewski

Fig. 58. Wrocław, Szewska St. Trench II, stratigraphic unit 59. Photo. P. Konczewski

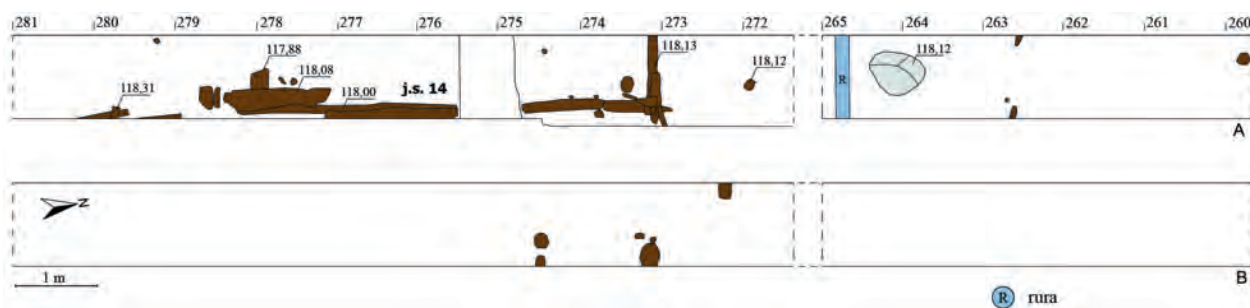
Ryc. 59. Wrocław, ul. Szewska. Wykop I, 320–327 m.b., profil wschodni: 1 – j.s. 1; 2 – j.s. 3; 3 – j.s. 4; 4 – j.s. 5. Rys. N. Lenkow, T. Stolarczyk

Fig. 59. Wrocław, Szewska St. Trench I, 320–327 m, E section: 1 – stratigraphic unit 1; 2 – s.u. 3; 3 – s.u. 4; 4 – s.u. 5. Drawing N. Lenkow, T. Stolarczyk

wie stratygrafii i zabytków ruchomych 1. poł. XIV w. (?).

J.s. 14 – drewniany pomost uliczny, tożsamy z odkrytym na odcinku poprzednim (ryc. 48, 57, 61–62). Jego kontynuację potwierdziły analiza stratygrafii oraz identyczność rozwiązań konstrukcyjnych. Pomost zarejestrowano w wykopie II, na metrach 273–281 i 301–328, a jego nawierzchnia miała niwelety 117,00–117,30 m n.p.m. Budowę po-

mostu poprzedziło wyrównanie powierzchni ulicy. Następnie wbito w podłoże zastrzone słupy, na których osadzono poprzecznie do osi ulicy dźwigary. Na parach dźwigarów, przy krawędzi konstrukcji, spoczywały wzdłużnie względem ulicy legary, na których z kolei układano dranice nawierzchni. Stan zachowania konstrukcji był gorszy niż na odcinku poprzednim. Dranice i legary były powyłamane, a znaczna część słupów wyjęta. Stan taki

Ryc. 60. Wrocław, ul. Szewska. Wykop II, 260–265 i 272–281 m.b., rzut poziomy. A – poziom j.s. 5; B – poziom j.s. 22. Rys. R. Kamiński, T. Stolarczyk

Fig. 60. Wrocław, Szewska St. Trench II, 260–265 and 272–281 m, horizontal plan. A – level of stratigraphic unit 5; B – level of s.u. 22. Drawing R. Kamiński, T. Stolarczyk

Ryc. 61. Wrocław, ul. Szewska. Wykop II, 301–328 m.b., rzut poziomy. Rys. R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk
 Fig. 61. Wrocław, Szewska St. Trench II, 301–328 m, horizontal plan. Drawing R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

wskazuje, iż po okresie użytkowania pomost rozebrano, odzyskując drewno. Datowanie: 1. poł. XIV w.

Na metrze 255, w wykopie I, na poziomie konstrukcji leżała warstwa żółtego piasku z gruzem szachulcowym (**j.s. 15**), związana zapewne z lokalną naprawą nawierzchni. Datowanie: 1. poł. XIV w.

Na metrach 297–298 w wykopie II, na stropie **j.s. 5** (117,02 m n.p.m.) odkryto dwie dranice, oznaczone jako **j.s. 60**. Leżały one prostopadle do osi ulicy, a odległość między nimi wynosiła ok. 0,62 m. Dranica południowa miała szerokość 0,14 m, a północna 0,16 m. Grubość obu wynosiła 3 cm. Leżały bezpośrednio na podłożu, czyli na stropie **j.s. 5**. Obie dranice mogły wchodzić w skład konstrukcji obecnej między segmentami pomostu oznaczonego jako **j.s. 14**. Datowanie: XIV w., na podstawie pozycji stratygraficznej.

Na tymże poziomie w wykopie I, na metrach 321–327, zarejestrowano **j.s. 6**, luźno rzucone dranice i połowizny belek (ryc. 59). Leżały na wysokości 117,70–117,85 m n.p.m. Pozostały zapewne po rozbiórce pomostu. Datowanie: 1. poł. XIV w. (?). Analiza dendrochronologiczna próbki drewna ustaliła, że pochodzi ono z dębu ściętego po 1230 r.

Podobnie jak na odcinku poprzednim, **j.s. 4** tworzyły żółte i białe piaski, zawierające miejscami domieszkę gruzu budowlanego. Warstwa ta przetrwała miejscami – była licznie poprzerwana przez młodsze nawarstwienia. Jej miąższość wynosiła 0,2–0,4 m, a strop w najwyższym punkcie zaobserwowano na wysokości ok. 117,75 m n.p.m. Funkcję warstwy – niwelacja terenu i podsyp pod bruk – określają nieliczne otoczaki odkryte w jej stropie w wykopie III, oznaczone tam jako **j.s. 31**. Datowanie: XIV–XV w.

Na omawianym odcinku stwierdzono także **j.s. 3** – warstwę zasypów gruzowo-ziemnych, z widocznymi soczewami czystego piasku bądź też czystego

gruzu budowlanego. Jej miąższość wahała się w granicach 0,4–1 m, a jej strop mieścił się na wysokości 117,90–118,50 m n.p.m. Warstwa pozostała po wyrównaniu poziomu terenu i wymianie bruku w czasach nowożytnych.

Jako **j.s. 1** i **2** oznaczono nawarstwienia ulicy z czasów najnowszych. Po ułożeniu bruku z dużej kostki granitowej nawierzchnia ul. Szewskiej przy skrzyżowaniu z ul. Nożowniczą miała poziom 118,60 m n.p.m., a przy ul. Kotlarskiej 119,45 m n.p.m.

Ryc. 62. Wrocław, ul. Szewska. Wykop II, 310–330 m. b., **j.s. 14** w trakcie eksploracji. Fot. P. Konczewski

Fig. 62. Wrocław, Szewska St. Trench II, 310–330 m, stratigraphic unit 14 during excavation.

Photo. P. Konczewski

D. ODCINEK OD UL. KOTLARSKIEJ DO UL. WITA STWOSZA³⁷ (347–466 M.B.)

Analiza stratygrafii tego odcinka ulicy możliwa była w trzech wymienionych wcześniej wykopach, przy czym zasadnicze znaczenie miał wykop II, pod kanalizację, poprowadzony nową trasą, przez relatywnie dobrze zachowane nawarstwienia.

Strop nawarstwień naturalnych tworzyły żółte i miejscami białe piaski z nielicznymi laminami gliny. Przy skrzyżowaniu z ul. Kotlarską zanotowano je na wysokości 115,50 m n.p.m., a w obrębie skrzyżowania z ul. Wita Stwosza na poziomie 117,20 m n.p.m. Prawie 2-metrowe podniesienie się poziomu calca na badanym odcinku wskazuje, że w strefie tej mieści się krawędź terasy Odry, na której została założona centralna partia Wrocławia komunalnego.

Na stropie piasków calcowych w wykopie II, od 351,7 do ok. 439 m.b., leżała **j.s. 167** – warstwa brązowej próchnicy przemieszanej z węglami drzewnymi oraz dużą domieszką materii organicznej (wiórów drewna, skóry). Warstwa ta miała miąższość 0,2–0,45 m, a jej strop w północnej części odcinka zaobserwowano na poziomie 115,80 m n.p.m. (ryc. 63). W partii południowej jej miąższość dochodziła do 0,6 m, a strop odnotowano na wysokości 116,80 m n.p.m. Przedstawia ona najstarszy poziom użytkowy ulicy na badanym odcinku. Powstała w dużej mierze w wyniku usuwania nieczystości z pobliskich

posesji, co potwierdzają odkryte w jej obrębie znaczne ilości kości pokonsumpcyjnych, a także odpadów produkcyjnych, jak ścinki wyprawionej skóry. Datowanie: 1. poł. XIII w. Domieszka ceramiki młodszej, datowanej ogólnie na 2. poł. XIII–1. poł. XIV w., odkryta została w partii północnej i może być związana z przemieszaniem partii stropowej warstwy.

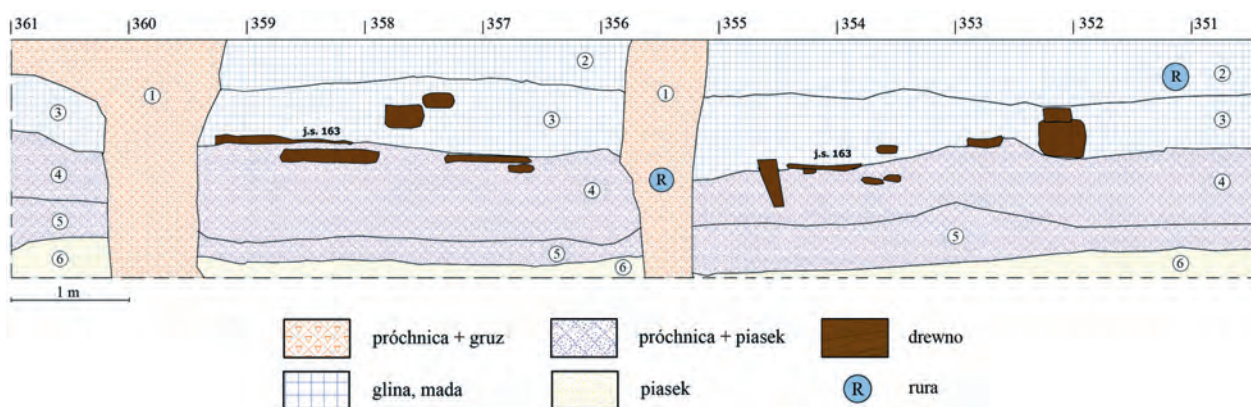
W spągowej partii warstwy, na metrach 351,7–361,7, odkryto **j.s. 178** – rząd słupków o średnicy 8–12 cm, rozmieszczonych w linii północ-południe w odległościach ok. 0,4–1 m od siebie, wbitych w podłoże i od spodu zaciosanych. Zachowana długość palików wynosiła maksymalnie 0,4 m, a ich górny koniec znajdował się na wysokości 115,50–115,87 m n.p.m. (Być może jest to pozostałość płotu). Datowanie: 1. poł. XIII w.

Na metrach 420,2–421,6, w zachodnim profilu wykopu, stwierdzono **j.s. 187** – warstwę szarego piasku, o miąższości ok. 10–12 cm. Wystąpiła miejscowo, w spągu j.s. 167, na wysokości 116,32 m n.p.m.

W stropie j.s. 167, na 397–399 m.b., na poziomie 116,10 m n.p.m., zarejestrowano drewniane umocnienie nawierzchni i oznaczono je jako **j.s. 182** (ryc. 64). Tworzyły je dranice szerokości 0,12–0,18 m, długości ok. 0,8 m, grubości 3–4 cm, ułożone ściśle obok siebie, na powierzchni gruntu, bez dodatkowej stabilizacji podłoża. Datowanie: około połowy XIII w. (według pozycji stratygraficznej).

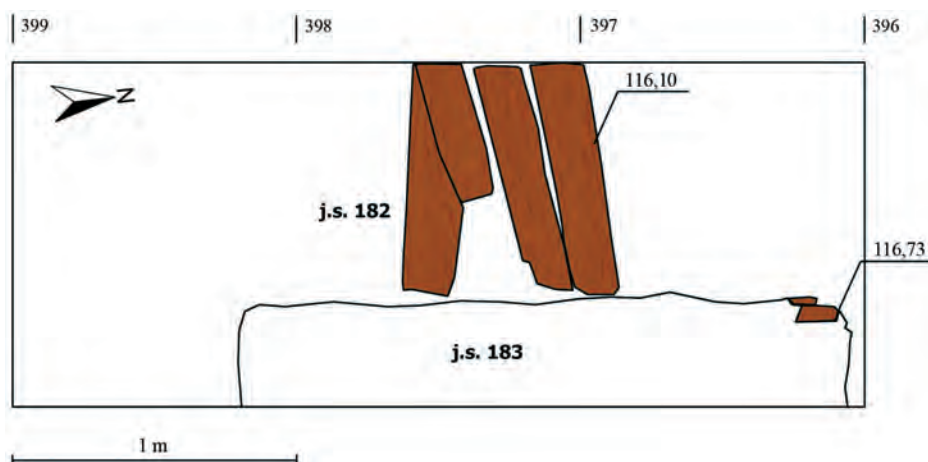
Nakładająca się na j.s. 167 warstwa jasnobrązowej, piaszczystej próchnicy tworzy **j.s. 160**. Obserwowano ją od skrzyżowania z ul. Kotlarską do ok. 439 m.b. ulicy. Leżała na wysokości 116,35 m n.p.m.

³⁷ W trakcie prac wykopaliskowych za punkt początkowy odcinka przyjęto studnię kanalizacyjną S14, posadowioną na skrzyżowaniu ul. Szewskiej i Kotlarskiej. Punktem krańcowym była studnia kanalizacyjna S18, znajdująca się na skrzyżowaniu ul. Szewskiej i Wita Stwosza. Zob. też wyniki wcześniejszych badań skrzyżowania Szewska/Wita Stwosza: Jastrzębski, Lenarcik 2002, s. 270–276.

Ryc. 63. Wrocław, ul. Szewska. Wykop II, 349,7–361 m.b.: 1 – j.s. 2; 2 – j.s. 158; 3 – j.s. 159; 4 – j.s. 160; 5 – j.s. 167; 6 – piaski calcowe. Rys. R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

Fig. 63. Wrocław, Szewska St. Trench II, 349.7–361 m: 1 – stratigraphic unit 2; 2 – s.u. 158; 3 – s.u. 159; 4 – s.u. 160; 5 – s.u. 167; 6 – natural sand. Drawing R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

Ryc. 64. Wrocław, ul. Szewska. Wykop II, 397–398 m.b., rzut na poziomie j.s. 182 i 183.
Rys. R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

Fig. 64. Wrocław, Szewska St. Trench II, 397–398 m, plan at the level of stratigraphic units 182 and 183. Drawing R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

przy skrzyżowaniu z ul. Kotlarską i 117,20 m n.p.m. w partii końcowej. Miała miąższość ok. 0,4–0,65 m. Powstała w trakcie funkcjonowania ulicy, systematycznie osuszanej i porządkowanej przez wysypywanie piasku. Odnaleziono w niej licznie występujące ścinki wygarbowanych skór, fragmenty obuwia, a także ułamki naczyń glinianych i kości. Datowanie: mocno rozdrobnione zabytki ceramiczne pozwalają jedynie na określenie szerokich ram chronologicznych – 2. poł. XIII–1. poł. XIV w.

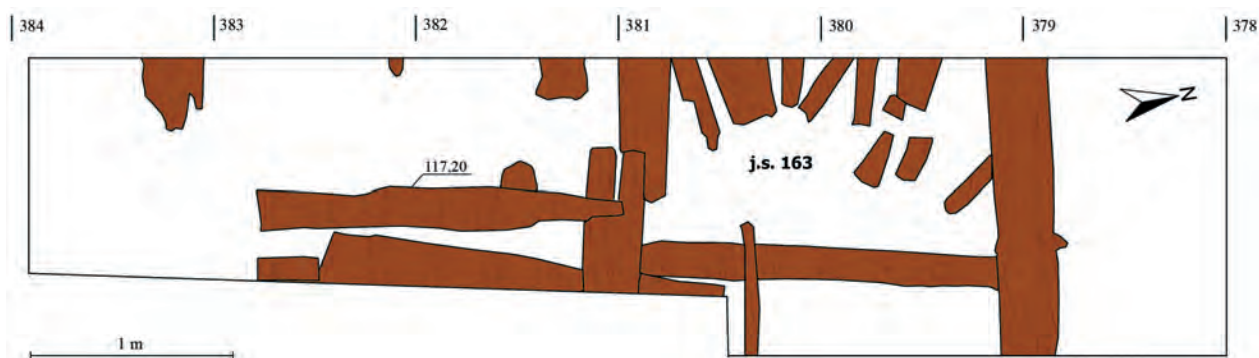
Miejscowo, na 370 m.b., w profilu południowym w przyłączy kanalizacyjnym do budynku Szewska 23, zarejestrowano **j.s. 166** – warstwę piasku przemieszanego z próchnicą. Warstwa stanowiła najprawdopodobniej podsyp wyrównawczy i oddzielała poziomy użytkowe oznaczone jako **j.s. 159 i 160**. Jej miąższość osiągała 0,15 m, a strop odnotowano na wysokości 116,22 m n.p.m. Datowanie: 2. poł. XIII–1. poł. XIV w.

Na warstwę piaszczystej próchnicy nakładał się kolejny poziom użytkowy ulicy – warstwa brązowej, gliniastej, zbitej mierzwy (**j.s. 159**). Miała ona miąższość 0,3–0,4 m, a jej strop odnotowano na wysokości 116,60 m n.p.m. w obrębie skrzyżowania z ul. Kotlarską i ok. 117,50 m n.p.m. na 439 m.b. ulicy (ryc. 63). Również ta warstwa zawierała znaczne ilości ścinków skór i fragmentów obuwia. Powstała wskutek odkładania się nawozu zwierzęcego i błota, przy permanentnym osuszaniu ich przez wysypywanie piasku i odpadów produkcyjnych z działek. Datowanie: brakteat Przemysła Otokara II z lat 1270–1273 (zob. artykuł Borysa Paszkiewicza w tym tomie), 2. poł. XIII–1. poł. XIV w. na podstawie cech zabytków ruchomych i stratygrafii.

W jej obrębie odkryto lokalnie relikty drewnianej nawierzchni (**j.s. 163**). Wystąpiły one na 351,7–396 m.b. ulicy, pomiędzy niweletami 116,48 i 116,23 m n.p.m. Zachowały się nieliczne dranice (ryc. 65) o szerokości 12–14 cm, jedna o szerokości ok. 30 cm. Ich grubość wahała się od 0,12 m do 0,18 m. Ułożono je poprzecznie do linii ulicy, przed posesją Szewska 58–59/60. Do budowy nawierzchni użyto drewna olchowego (sześć próbek), jodły (jedna próbka), a także dębu (jedna próbka). Analiza dendrochronologiczna nie pozwoliła ustalić daty ścięcia drzew. Na podstawie relacji stratygraficznych nawierzchnię datujemy na 2. poł. XIII–1. poł. XIV.

J.s. 168 – soczewa żółtej gliny, zarejestrowana w południowym profilu wykopu II – wystąpiła na styku j.s. 158 i 159. Jej maksymalna miąższość dochodziła do 0,3 m, a zarejestrowana długość wynosiła ok. 1,72 m. Jej strop odnotowano na wysokości ok. 116,60 m n.p.m. Datowanie: 1. poł. XIV w.

Na metrach 397–399 w wykopie II zarejestrowano **j.s. 183** – fragment jamy o rzucie prostokąta z zaokrąglonymi narożami (ryc. 64). Jej strop, widoczny we wschodnim profilu wykopu II, miał niweletę 116,72 m n.p.m. Wymiary w rzucie: 2,35 × co najmniej 0,4 m. W przekroju miała kształt wannowaty, o prawie pionowych ściankach i płaskim dnie. Głębokość obiektu wynosiła ok. 0,7 m, a jego wypełnisko stanowiły przemieszane warstwy piasku, popiołu, brązowej próchnicy oraz węgla drzewnych, a także fragmenty obuwia i ścinków skór. Jama pozostała prawdopodobnie po zakopaniu śmieci. Datowanie: pomost (**j.s. 163**) odkryty bezpośrednio nad jamą określa jej chronologię *ante quem* na 1. poł. XIV w.

Ryc. 65. Wrocław, ul. Szewska. Wykop II, 379–384 m.b., rzut na poziomie j.s. 163.

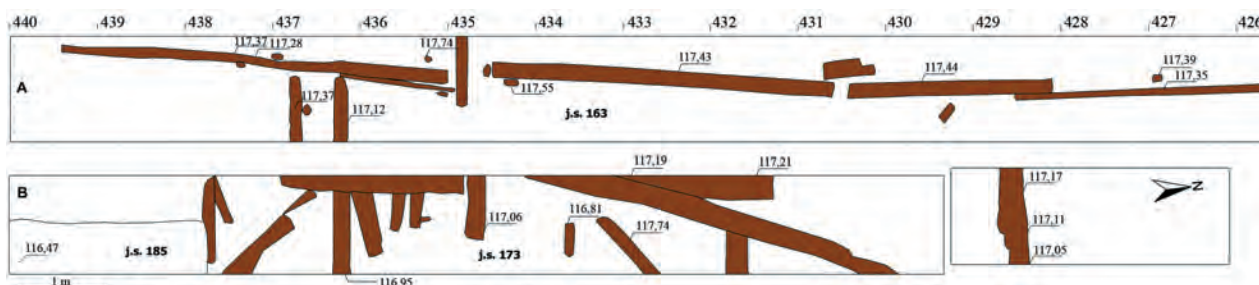
Rys. R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

Fig. 65. Wrocław, Szewska St. Trench II, 379–384 m, plan at the level of stratigraphic unit 163.

Drawing R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

Relikty pomostu ulicznego – **j.s. 163** – zarejestrowano w wykopie II, od skrzyżowania ul. Szewskiej i Kotlarskiej do ok. 440 m.b. ulicy (ryc. 66–68). Wykonana z dranic nawierzchnia zarejestrowana została na styku j.s. 158 i 159, a utrzymujące ją legary wciśnięte były w partię stropową j.s. 159. Nawierzchnia mieściła się na wysokości ok. 116,80 m n.p.m. w partii północnej i ok. 117,40 m n.p.m. przy swoim krańcu południowym. Relatywnie dobry stan zachowania konstrukcji umożliwia jej rekonstrukcję:

W podłoże co mniej więcej 3 m wzdłuż osi ulicy wbito zaokrąglone od dołu słupy, wykonane z pni o średnicy do ok. 0,3 m. Górne końce słupów uformowano w czopy o grubości ok. 10 cm i długości do ok. 20 cm. Odkryte słupy miały zróżnicowaną długość: od 1,2 do 1,6 m. Na parach przeciwnych słupów, prostopadle do osi ulicy, ułożono dźwigary, wykonane z belek o średnicy ok. 0,3 m. W dolnych płaszczyznach dźwigarów wykonano gniazda, za pomocą których umocowano je na czopach słu-

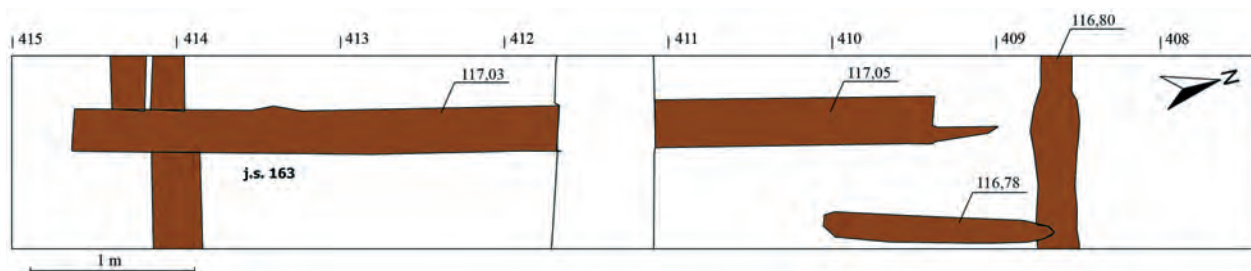

Ryc. 66. Wrocław, ul. Szewska. Wykop II, 426–440 m.b., rzut poziomy. A – j.s. 163; B – j.s. 173 i 185.

Rys. R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

Fig. 66. Wrocław, Szewska St. Trench II, 426–440 m, horizontal plan. A – stratigraphic unit 163;

B – s.u. 173 and 185. Drawing R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

Ryc. 67. Wrocław, ul. Szewska. Wykop II, 408–415 m.b., rzut na poziomie j.s. 163. Rys. P. Konczewski, N. Lenkow

Fig. 67. Wrocław, Szewska St. Trench II, 408–415 m, plan at the level of stratigraphic unit 163.

Drawing P. Konczewski, N. Lenkow

pów. Na górnej powierzchni dźwigarów układano, wzdłuż linii ulicy, legary o długości ok. 3 m. Jako legarów używano pni o różnym stopniu obróbki ciesielskiej. Niektóre z nich miały pazy i wcięcia charakterystyczne dla budulca konstrukcji domów szkieletowych, co pozwala uznać, że pozyskiwano je z rozbiórki i używano ich wtórnie. Brak łączenia dźwigarów z legarami często prowadził do przemieszczenia (zsunienia) legarów w trakcie użytkowania pomostu. Na legarach ułożono nawierzchnię z dranic o szerokości 12–15 cm i grubości 4–5 cm. Nie były one w żaden sposób mocowane do legarów. Nawierzchnia zachowała się szczątkowo. Została zdeformowana w trakcie użytkowania, a następnie w znacznym stopniu rozebrana. Miejscami konstrukcja nawierzchni była uproszczona, tzn. legary zamontowano bezpośrednio na słupach, z pominięciem poprzecznych dźwigarów. Nie jesteśmy pewni, czy sytuacja ta jest wynikiem naprawy, czy też rezygnacji budowniczych z pełnej konstrukcji. Opisany pomost jest w zasadzie identyczny konstrukcyjnie z j.s. 14, odkrytą na drugim i trzecim odcinku ulicy. Materiały ceramiczne znalezione w trakcie eksploracji tych traktów, ich pozycja stratygraficzna i konstrukcja przekonują, że funkcjonowały one równocześnie. Próbkę drewna pobrane do badań dendrochronologicznych (ogółem 16) pozwoliły stwierdzić, że do budowy traktu użyto głównie drewna sosnowego (13 próbek). Tylko dla dwóch pni sosnowych udało się ustalić przybliżone daty ścięcia drzew: po 1248 i po 1274 r. Dwie próbki okazały się pozyskane z dębiny, a jedna z olszy. Niestety dla tych materiałów nie ustalono dat ścięcia drzew użytych do budowy. Datowanie: 1. poł. XIV w.

Powyżej pomostu leżała **j.s. 158** – warstwa brunatnej próchnicy z dużą ilością materii organicznej, w tym licznych węgli drzewnych, ścinków skóry, makroszczątków roślin. W profilu zachodnim wykopu II warstwa ta miała miąższość 0,45–0,5 m. Jej strop znajdował się ok. 117,00 m n.p.m. w partii północnej odcinka czwartego i ok. 117,65 m n.p.m. na 439 m.b. ulicy w partii południowej. Datowanie: XIV w., na podstawie zabytków ruchomych.

Na tymże poziomie, na metrach 418–421, odkryto **j.s. 185** – wycinek wykopanej w obrębie ulicy jamy o głębokości 1,25 m, wypełnionej gruzem szachulcowym. Funkcji obiektu nie ustalono. Datowanie: XIV w.

Powyżej j.s. 158 zalegały oznaczone jako **j.s. 3**, słabo rozpoznane chronologicznie, datowane ogólnie na późne średniowiecze i nowożytność, warstwy

Ryc. 68. Wrocław, ul. Szewska. Wykop II, j.s. 163 na wysokości posesji nr 18, szczegóły konstrukcyjne, widok od południa. Fot. P. Konczewski

Fig. 68. Wrocław, Szewska St. Trench II, stratigraphic unit 163 at no. 18, construction details, view from the south. Photo. P. Konczewski

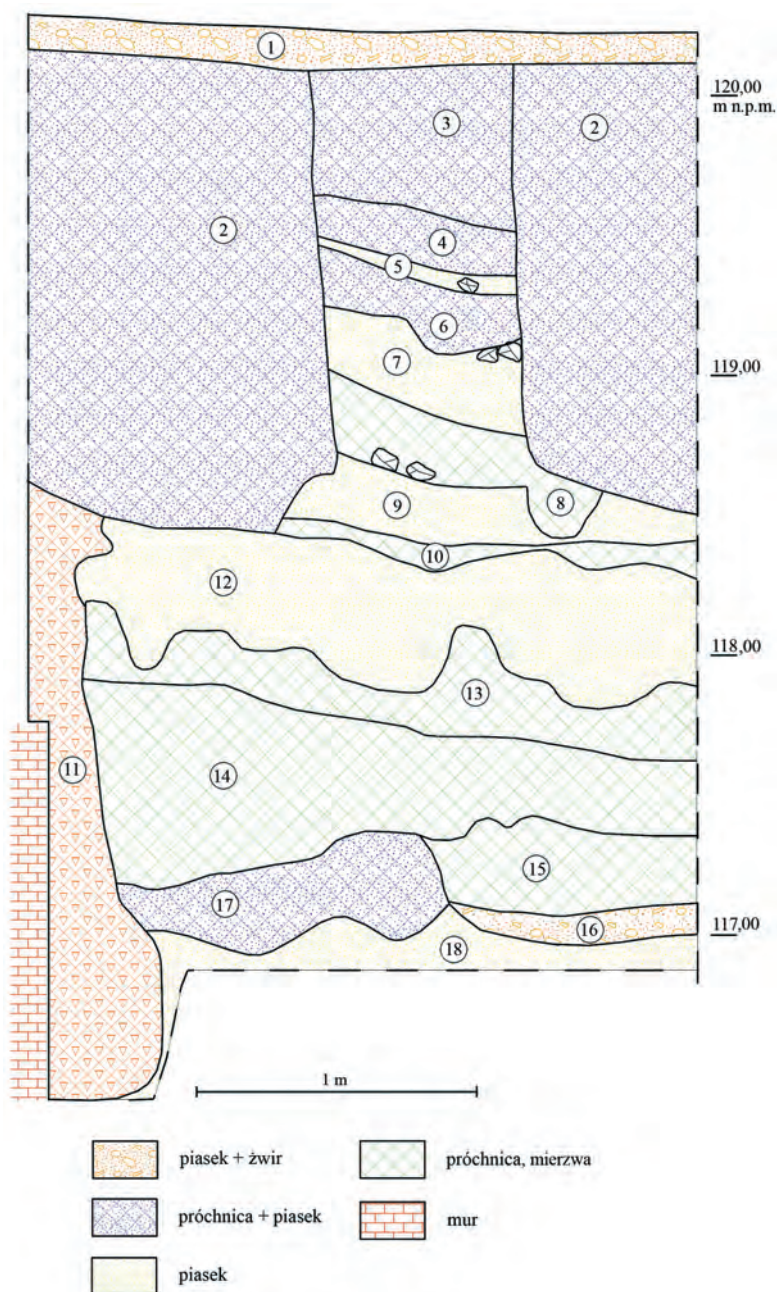
wyrównawczo-zasypiskowe. Składały się one z próchnicy przemieszanej z piaskami, miejscami ze znaczną domieszką gruzu budowlanego w postaci fragmentów cegieł i grudek zaprawy wapiennej. Warstwy te miały miąższość do ok. 1,8 m, a ich strop mieścił się na wysokości ok. 119,20 m n.p.m. w partii południowej odcinka. Powstały one przez kilkakrotnie powtarzaną budowę bruku kamiennego na podsypie piaskowo-gruzowym, jego cykliczne rozbiórki i odbudowy. Datowanie: XIV w. – nowożytność.

Podobnie jak na poprzednich odcinkach, do **j.s. 2** wliczono wszelkie wkopy związane z budową mediów miejskich w XIX–XX w., przykryte **j.s. 1** – konstrukcją nawierzchni z kostki granitowej, posadowionej na podsypce z okrzesków granitowych przemieszanych z piaskiem. Współczesna nawierzchnia ul. Szewskiej w rejonie skrzyżowania z ul. Kotlarską znajduje się na wysokości ok. 119,34 m n.p.m., a w obrębie skrzyżowania z ul. Wita Stwosza – ok. 121,00 m n.p.m.

E. ODCINEK OD UL. WITA STWOSZA DO UL. KURZY TARG (466–560 M.B.)

Opisywany odcinek ul. Szewskiej miał charakter odmienny od fragmentów przedstawionych powyżej. Analiza socjotopograficzna wykazała, iż w średniowieczu pełnił on funkcję przecznicy do ul. św. Wojciecha (obecnie Wita Stwosza) i Kurzego Targu (Goliński 1997, s. 109). Dominującym ele-

mentem strony wschodniej ul. Szewskiej jest tam kościół św. Marii Magdaleny. Jego potężna gotycka bryła zapełnia około połowy kwartału zabudowy ograniczonego ul. Szewską, św. Marii Magdaleny, Łaciarską i Wita Stwosza. Na północ od kościoła do linii ul. Wita Stwosza rozciągał się cmentarz przy-

Ryc. 69. Wrocław, ul. Szewska. Wykop II, 526,5 m.b., profil południowy: 1 – j.s. 1; 2 – j.s. 2; 3 – j.s. 3; 4 – j.s. 225; 5 – j.s. 226; 6 – j.s. 227; 7 – j.s. 228; 8 – j.s. 229; 9 – j.s. 230; 10 – j.s. 231; 11 – j.s. 224; 12 – poziom rozebranej j.s. 188; 13 – j.s. 189; 14 – j.s. 191; 15–16 – j.s. 222; 17 – j.s. 194; 18 – piasek calcowy.

Rys. R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

Fig. 69. Wrocław, Szewska St. Trench II, 526.5 m, S section: 1 – stratigraphic unit 1; 2 – s.u. 2; 3 – s.u. 3; 4 – s.u. 225; 5 – s.u. 226; 6 – s.u. 227; 7 – s.u. 228; 8 – s.u. 229; 9 – s.u. 230; 10 – s.u. 231; 11 – s.u. 224; 12 – level of dismantled s.u. 188; 13 – s.u. 189; 14 – s.u. 191; 15–16 – s.u. 222; 17 – s.u. 194; 18 – natural sand.

Drawing R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

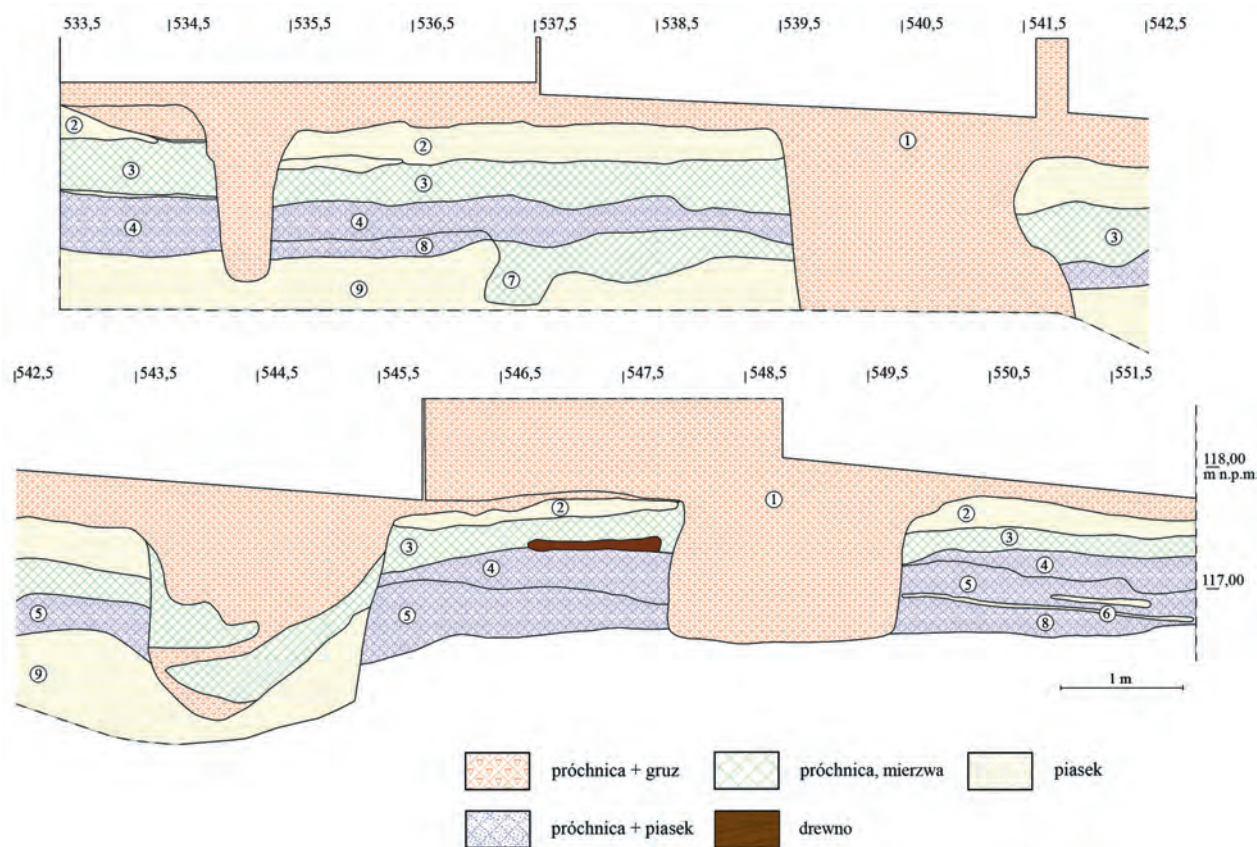
kościelny. Partia północna bloku kościelnego jeszcze w średniowieczu została rozparcelowana na działki mieszczańskie i zabudowana kamienicami o cechach architektury gotyckiej. W zachodniej pierzei tego odcinka ul. Szewskiej mieściły się pierwotnie zaplecza posesji skierowanych frontem do Kurzego Targu i ul. św. Wojciecha, a dopiero u schyłku średniowiecza wydzielono trzy wąskie posesje zwrócone frontami do ul. Szewskiej (nr 72–74, Czerner i in. 2000). Podobnie jak na odcinkach poprzednich najwięcej informacji o nawarstwieniach ulicy dostarczył wykop II. Ich uzupełnieniem były dane zarejestrowane w wykopach I i III (pod wodociągi).

Nawarstwienia calcowe w postaci drobno- i średnioziarnistych piasków obserwowano w spagu wykopu II, na wysokości 117,00–117,20 m n.p.m. (ryc. 69).

Za najstarszą warstwę kulturową uznano **j.s. 194** – brązowoszarą, piaszczystą próchnicę, zaobserwowaną na całej długości odcinka (ryc. 69–70). Powstała ona przez przetworzenie pierwotnej gleby bieli-

cowej. Zawierała nieliczne fragmenty kości zwierzęcych i ceramiki naczyniowej. Jej miąższość wynosiła przeciętnie 0,3 m, a maksymalnie 0,4 m. Strop miał wysokość ok. 117,50 m n.p.m. i wyznaczał zapewne pierwotny poziom użytkowania terenu wokół kościoła pod wezwaniem św. Marii Magdaleny. Datowanie: nieliczny materiał ceramiczny odnaleziony w partiach spągowych warstwy jest datowany na 1. poł. XIII w., natomiast znacznie liczniejsza ceramika z części stropowej pochodzi z 2. poł. XIII w.

Na metrach 487–490 mieściła się **j.s. 195** – półziemianka (?) wykopana z poziomu najstarszej warstwy kulturowej. W przekroju miała bardzo regularny, wannowaty kształt, z prawie równymi ściankami i płaskim dnem na głębokości 0,86 m od górnego zarysu. W rzucie poziomym udało się uchwycić jego dwie krawędzie, wyznaczające szerokość 2,3–2,6 m. Przy południowej krawędzi obiektu odkryto dwa negatywy kołków o średnicy ok. 5–6 cm, prawdopodobnie z konstrukcji ścian. Jamę wypełniała brunatna, piaszczysta próchnica z dużą ilością zwierzę-

Ryc. 70. Wrocław, ul. Szewska. Wykop II, 533,5–551,5 m.b., profil wschodni: 1 – j.s. 3; 2 – j.s. 188; 3 – j.s. 189; 4 – j.s. 191; 5 – j.s. 194; 6 – podsyp piaszczysty w spagu j.s. 194; 7 – j.s. 235; 8 – pierwotna gleba; 9 – calec.

Rys. R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

Fig. 70. Wrocław, Szewska St. Trench II, 533.5–551.5 m, E section: 1 – stratigraphic unit 3; 2 – s.u. 188; 3 – s.u. 189; 4 – s.u. 191; 5 – s.u. 194; 6 – sandy sub-crust at bottom of s.u. 194; 7 – s.u. 235; 8 – original soil; 9 – the natural. Drawing R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

cych szczątków kostnych i nielicznym materiałem ceramicznym. Zapadający się strop wypełnionej już jamy wyrównywano faszyną i piaskiem. Datowanie: 1. poł. XIII w., na podstawie zespołu ceramiki odkrytego przy dnie. W górnych partiach zasypiskowych znajdowała się również ceramika datowana ogólnie na 2. poł. XIII–1. poł. XIV w.

Z poziomu stropu warstwy j.s. 194, na metrach 480–481, wykopano **j.s. 192** – jamę o głębokości 0,54 m i szerokości 0,98 m. Jej strop znajdował się na wysokości ok. 117,48 m n.p.m. W profilu wschodnim miała kształt wannowaty, z płaskim dnem i pionowymi ścianami. Jej wypełnisko stanowiła brązowa, piaszczysta próchnica. Obiekt był mocno zniszczony przez późniejsze wkopy (ryc. 71). Datowanie: 2. poł. XIII w. (wyznaczone ceramiką naczyniową).

Na metrach 521,5–525,5 z najstarszym poziomem wiązała się jama oznaczona jako **j.s. 219**. Jej zarys uwidocznił się na poziomie piasków calcowych, na wysokości 116,93 m n.p.m., a wymiary przekraczały 3,4×1 m. W przekroju miała kształt wannowaty, o płaskim dnie na głębokości 0,74 m. W spągu jamy zalegała warstwa piasku o miąższości ok. 0,3 m, a powyżej piaszczysta próchnica, o miąższości ok. 0,2 m. W stropie obiektu widoczna była próchnica, przemieszana z piaskiem i żwirem. Datowanie: rozdrobniony materiał ceramiczny datowano ogólnie na XIII w.

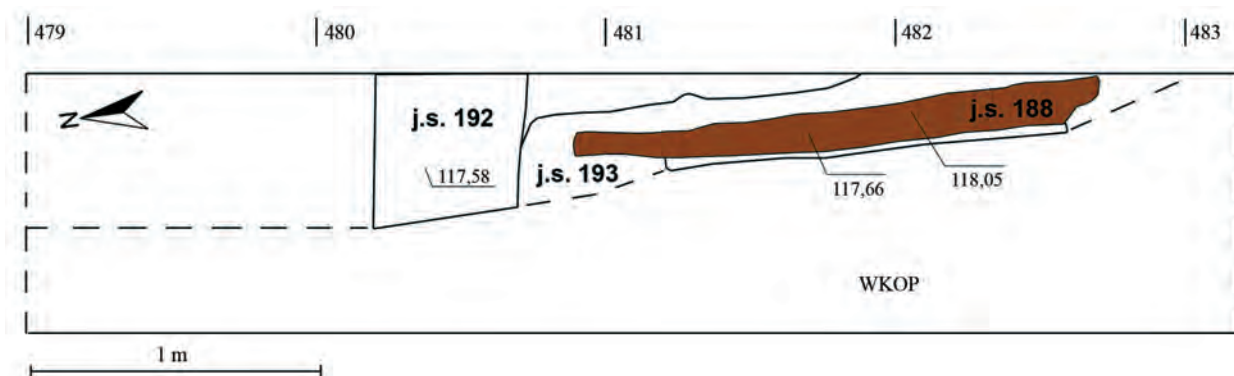
Na metrach 480–482,5, także w stropie najstarszej warstwy kulturowej, na wysokości ok. 117,66 m n.p.m. zlokalizowano **j.s. 193** – fragmentarycznie zachowane pozostałości budynku o konstrukcji szkieletowej, długości co najmniej 2,3 m i szerokości co najmniej 0,3 m (ryc. 71). Odkryto bał przyściowy wraz z towarzyszącym mu klepiskiem. Za-

chowany fragment bala miał długość 1,8 m, szerokość 18 cm i wysokość 12 cm. Ociosano go do przekroju L-kształtnego, a w konstrukcji umieszczono pazą na zewnątrz. We wnętrzu budynku zalegały grudy surowej gliny, przemieszanej z próchnicą, tworząc rodzaj klepiska o miąższości co najmniej 0,2 m. Budynek nie był podpiwniczony. Posadowiono go bezpośrednio na warstwie pierwotnej próchnicy. Datowanie: mało charakterystyczna ceramika naczyniowa pozyskana z klepiska datuje obiekt ogólnie na późne średniowiecze. Pozycja stratygraficzna pozwala widzieć czas jego funkcjonowania w 2. poł. XIII–1. poł. XIV w.

Na XIII w. datowano w tej strefie także dwa białe w podłoże słupy (**j.s. 220–221**) oraz zagłębione nieckowato palenisko, otoczone drewnianą ramą, o toku wyłożonym otoczakami (**j.s. 222**), z warstwą spalenizny wskazującą na długie użytkowanie.

Na metrach 531,5–532,9, na poziomie 117,13 m n.p.m., zidentyfikowano **j.s. 233** – fragment jamy o głębokości do 0,5 m i płaskim dnie. Wkopano ją z poziomu stropu j.s. 194. Jej zarys w ścianie wykopu miał długość 1,9 m. W spągu jamy zalegała ok. 3–4-centymetrowa warstewka brązowej, spieczonej gliny, a ponad nią liczne węgle drzewne i popiół. Partię stropową wypełniała piaszczysta, szara próchnica. Obiekt jest pozostałością stałego urządzenia ogniowego – dużego, zagłębionego paleniska produkcyjnego (mielerza?) lub pieca. Datowanie: XIII w. Pozycja stratygraficzna sugeruje czas około połowy stulecia.

Po zaprzestaniu użytkowania obiektu zapadlisko po nim wypełniono **j.s. 234** – jasnobrązową, piaszczystą próchnicą, a następnie piaskiem. Datowanie: XIII w.

Ryc. 71. Wrocław, ul. Szewska. Wykop II, 479–483 m.b., poziom j.s. 192 i 193. Rys. N. Lenkow, T. Stolarczyk

Fig. 71. Wrocław, Szewska St. Trench II, 479–483 m, level of stratigraphic units 192 and 193.

Drawing N. Lenkow, T. Stolarczyk

W tej pozycji stratygraficznej zarejestrowano jeszcze dwie jamy, **j.s. 235** i **236**, o niezidentyfikowanej funkcji, datowane na 2. poł. XIII–1. poł. XIV w.

Początki użytkowania ulicy wyznacza dopiero **j.s. 191** – obecna na całym opisywanym odcinku warstwa czarnej próchnicy, przykrywająca **j.s. 194** (ryc. 69). Miała ona miąższość ok. 0,35 m, a strop znajdował się na wysokości ok. 117,85 m n.p.m. W jej spągu odnaleziono pojedyncze fragmenty kości ludzkich z cementarza przy kościele św. Marii Magdaleny. Zawierała ona również pojedyncze, bezładnie leżące dranice i bale dębowe, możliwe, że pochodzące z rozebranej nawierzchni. Datowanie: 2. poł. XIII–1. poł. XIV w. (na podstawie ceramiki naczyniowej). Fragment belki dębowej odkryty w partii spągowej warstwy pochodzi z dębu ściętego w 1234 r. (próbka WR1713).

Nawierzchnię ulicy wysypano **j.s. 190** – warstwą piasku o zachowanej grubości ok. 0,10 m. Zaobserwowano ją miejscowo na metrach 488,7–493,5, na wysokości ok. 117,95 m n.p.m. Piasek nie został wchłonięty w starszą warstwę próchnicy, sądzymy więc, że jego strop był w tych miejscach zabezpieczony. Datowanie: 1. poł. XIV w.

J.s. 189 – młodsza od nasypu piaszczystego warstwa czarnej próchnicy z domieszką makroszczątków roślinnych, odłożona w trakcie funkcjonowania ulicy (ryc. 69). Jej średnia miąższość wynosiła 0,6 m, a strop odnotowano na wysokości maksymalnie 118,94 m n.p.m. Datowanie: 1. poł. XIV w. na podstawie cech zabytków ruchomych. Fragment kłody dębowej odkrytej w warstwie pochodzi z drzewa ściętego w 1239 r. (próbka WR1722), a fragment dranicy – z jodły ściętej w 1252 r. (próbka 3WR51).

Powyżej stwierdzono relikty drewnianej nawierzchni ulicy (**j.s. 188**, ryc. 70). Jej konstrukcja była mocno zniszczona. Mimo to podjęto próbę odтворzenia jej schematu:

- Dębowe legary ułożono prostopadle do biegu ulicy. Miały one formę dranic o zachowanej długości 0,6 m i grubości ok. 8 cm.
- Na legarach, zgodnie z linią ulicy, ułożono nawierzchnię z dranic o zachowanych wymiarach: długość 61–64 cm, szerokość 20–26 cm, grubość 6–9 cm; górna powierzchnia większości dranic nosiła ślady przepalenia. Badania dendrologiczne jednej z dranic wykazały, że wykonano ją z drewna sosnowego. Nawierzchnia była wysypywana piaskiem. Prawdopodobnie zastosowano także piaszczysty podsyp pod dranice. Po zaprzestaniu użytkowania konstrukcja w znacznej

mierze uległa rozbiórce (ryc. 69). Datowanie: 1. poł. XIV w. Badania dendrochronologiczne legarów ujawniły, że wykonano je z dębów ściętych po roku 1229 (WR1719) i po roku 1234 (WR1734).

Z poziomu nawierzchni wkopano **j.s. 232** – jamę o rzucie prostokąta, o wymiarach 1,7×co najmniej 0,78 m (niwelacja: 117,13 m n.p.m.). W przekroju jama miała kształt workowaty, jej głębokość wynosiła ok. 2,32 m, a szerokość w partii przydennej – ok. 3,45 m. Zasypisko obiektu stanowiły piaski przemieszane z próchnicą i węglami drzewnymi, a także fragmenty cegieł i grudki zaprawy murarskiej. Najprawdopodobniej obiekt ten stanowił wybierzyisko piasku, pozyskiwanego do celów budowlanych. Jamę zasypano najprawdopodobniej śmieciami z placu budowy pobliskiego kościoła pod wezwaniem św. Marii Magdaleny. Datowanie: 1. poł. XIV w., w czasie gotyckiej fazy budowy kościoła.

Kolejne poziomy użytkowania ulicy zarejestrowano w południowym profilu wykopu II, na wycinku profilu o dobrze zachowanych nawarstwieniach (ryc. 69):

Nad nawierzchnią drewnianą i odłożoną na niej warstwą piasku leżała **j.s. 231** – warstewka piaszczystej próchnicy o grubości 8–10 cm, uznana za kolejny poziom użytkowy ulicy. Jej strop odnotowano na wysokości ok. 118,42 m n.p.m. Datowanie: XIV–XV w.

Na niej leżała **j.s. 230** – piaszczysty podsyp pod bruk z otoczków średnicy do 10 cm (**j.s. 229**). Bruk położono na wysokości 118,65 m n.p.m. Datowanie: XIV–XV w.

Przykrywał go kolejny podsyp z piasku (**j.s. 228**), miąższości 0,2 m, o stropie na wysokości ok. 119,00–119,15 m n.p.m., wyznaczający remont bruku. Z nowego bruku zachowały się pojedyncze otoczaki o średnicy 5–6 cm. Datowanie: XIV–XV w.

Na średniowiecze datowano jeszcze trzy fazy bruku, wyznaczone przez kolejne podsypy (**j.s. 227, 226, 225**). Podniosły one poziom terenu do ok. 119,60 m n.p.m.

Powyżej zanotowano **j.s. 3** – podsypy piaszczysto-gruzowe pod nowożytnie fazy bruku, także kilkakrotnie wymieniane, podnoszące poziom terenu średnio o 0,5 m. Na nich zalegały (**j.s. 2** i **1**) nawarstwienia wypełniające wkopy pod infrastrukturę z XIX–XX w. i podsyp pod granitową nawierzchnię.

Nawierzchnia ulicy z XX w. znajdowała się w rejonie kościoła św. Marii Magdaleny na wysokości ok. 120,60 m n.p.m.

F. ODCINEK OD UL. KURZY TARG DO UL. OŁAWSKIEJ (560–625 M.B.)

Podobnie jak na poprzednim odcinku, na nawarstwienia calcowe składały się drobno- i średnioziarniste piaski koloru żółtego i białego, zawierające miejscami laminy gliny i grudy wytrąceń żelazistych. Ich strop w rejonie skrzyżowania z Kurzym Targiem miał wysokość ok. 117,00 m n.p.m., a przy skrzyżowaniu z ul. Oławską odnotowano je na wysokości ok. 116,20 m n.p.m. Nie wiemy, czy spadek calca na południe ukazuje pierwotne ukształtowanie terenu, czy też jest wynikiem zdercia nawarstwień calcowych (niwelacji gruntu?). Bardziej prawdopodobne wydaje się, że spadek ma charakter naturalny. W takim przypadku kulminacja terasy, na której ułożono centralną część miasta komunalnego,

mieściłaby się w rejonie kościoła św. Marii Magdaleny i skrzyżowania z ul. Kurzy Targ.

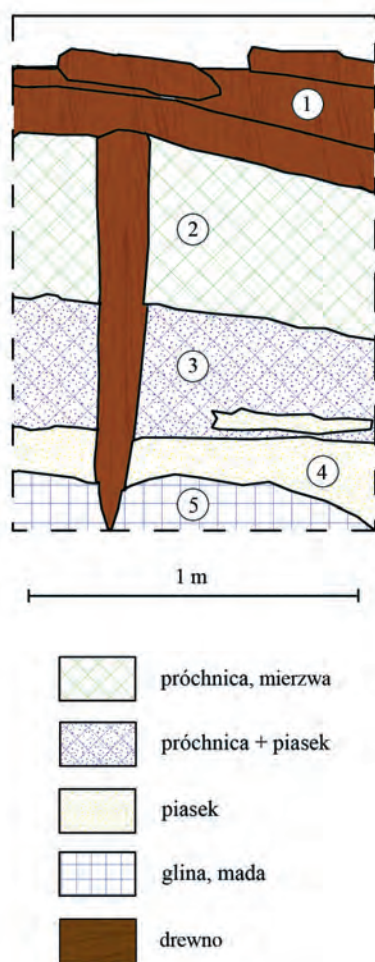
Na poziomie piasków calcowych, na 624–625 m.b., zarejestrowano **j.s. 177** – słabo zachowany obiekt o nieregularnym kształcie i wymiarach 1×1,7 m, wypełniony ciemną próchnicą. Eksploracji nie ukończono ze względu na uwarunkowania techniczne. Datowanie: XIII w.

Najstarsza warstwa kulturowa (**j.s. 176**) powstała przez przemieszanie i wzbogacenie pierwotnego humusu. Miała ona postać jasnobrązowej próchnicy z szarym piaskiem i węglami drzewnymi (ryc. 72). Warstwa miała grubość ok. 0,6 m, przy czym dosypany i wdeptany piasek wytworzył ok. 0,4–0,5 m tej miąższości. W trakcie użytkowania terenu (ulicy?, placu przed kościołem?) górna partia warstwy uległa większemu nasyceniu próchnicą. Jej strop osiągał wysokość 116,68 m n.p.m. Datowanie: 1. poł. XIII w.

Powyżej leżała **j.s. 175** – warstwa brązowoczarnej próchnicy. W jej obrębie zaobserwowano szczątki drewna, skóry oraz węgle drzewne. Strop warstwy mieścił się na wysokości ok. 117,12 m n.p.m., a miąższość dochodziła do 0,5 m. Warstwa ta stanowi poziom użytkowy gruntu nawierzchni ulicy, wzbogaconej nawozem zwierzęcym, odpadami z działek, wiórami drewna i ścinkami skóry. Datowanie: 2. poł. XIII w., na podstawie cech ceramiki.

Na warstwie tej zbudowano pomost uliczny (**j.s. 174**). Zarejestrowano go na 563–579 m.b. Jego konstrukcja przedstawiała się następująco (ryc. 72):

- W podłoże wbito słupy stabilizujące. Jeden z zachowanych słupów miał ok. 1,2 m długości i od spodu był zaciosany na ostro.
- Na parach słupów, poprzecznie do osi ulicy, umocowano belki dźwigarowe (o grubości do 20 cm). Mocowanie polegało na umieszczeniu czopa uformowanego w górnej partii słupa w wycięciu w dźwigarze.
- Na dźwigarach, wzdłużnie do osi ulicy, położono belki legarowe. Miały one zróżnicowaną grubość – 10–20 cm.
- Na tak skonstruowanym ruszcie poprzecznie do osi ulicy ułożono dranice nawierzchni. Zachowane one były fragmentarycznie i miały szerokość 10–30 cm i grubość 6–8 cm. Stwierdzono liczne naprawy, w postaci dołożonych w miejscu dziur w nawierzchni fragmentów dranic i połowizn belek. W miarę zapadania się całej konstrukcji i przyrostu nawarstwień kulturowych w obrębie ulicy na nawierzchni układano miejscami kolej-

Ryc. 72. Wrocław, ul. Szewska. Wykop II, 563 m.b., profil południowy: 1 – j.s. 174; 2 – j.s. 175; 3 – j.s. 176; 4 – piasek calca; 5 – mada. Rys. R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

Fig. 72. Wrocław, Szewska St. Trench II, 563 m, S section: 1 – stratigraphic unit 174; 2 – s.u. 175; 3 – s.u. 176; 4 – natural sand; 5 – fen soil.

Drawing R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

ne warstwy drewna. Opisany sposób konstrukcji jest analogiczny do j.s. 14 i 163. Nawierzchnia miała wysokość 117,46–117,66 m n.p.m. Datowanie: 1. poł. XIV w.

Ponad średniowiecznymi nawarstwieniami kulturowymi zawierającymi znaczną domieszkę materii organicznej na opisywanym odcinku zalegały silnie przemieszane warstwy podsypów pod bruki kamienne (**j.s. 3**). Składały się one z piaszczystej próchnicy ze znaczną domieszką gruzu ceglanego.

Strop tej warstwy znajdował się tuż pod konstrukcją nawierzchni ul. Szewskiej z przełomu XIX i XX w., na wysokości ok. 119,60–119,70 m n.p.m. Datowanie: schyłek średniowiecza–nowożytność.

J.s. 2 i 1 to wkopy pod instalacje sieci miejskiej i konstrukcja nawierzchni granitowej. Nawierzchnia ul. Szewskiej na skrzyżowaniu z ul. Kurzy Targ znajduje się obecnie na wysokości ok. 120,00 m n.p.m., a w obrębie skrzyżowania z ul. Oławską na wysokości ok. 119,80 m n.p.m. Datowanie: XIX–XX w.

G. ODCINEK OD UL. OŁAWSKIEJ DO UL. OFIAR OŚWIECIMSKICH (625–707,5 M.B.)

Ten odcinek obecnej ul. Szewskiej znacznie odbiega od swego pierwotnego charakteru. Przeobrażenia poczynione po II wojnie światowej spowodowały poszerzenie ulicy i włączenie w obręb jezdni i trotuarów frontowych krawędzi działek. Niektóre odcinki wykopów przeprowadzono poza pierwotnym zasięgiem ulicy. Dotyczy to głównie obu wykopów wodociagowych. Wykop II, kanalizacyjny, prowadzony był na linii starej kanalizacji, co nie dawało dobrego wglądu w nawarstwienia ulicy. Nieco informacji dostarczyły wykopy wykonane w poprzek osi ul. Szewskiej – łącznik między studniami kanalizacyjnymi na skrzyżowaniu z ul. Oławską i usytuowany w odległości ok. 3 m na południe od niego łącznik wodociągów wschodniego i zachodniego (644–647 m.b. ul. Szewskiej). Sytuacja stratygraficzna przedstawiała się tam następująco:

Strop piasków calcowych w wykopie II znajdował się na wysokości 116,90 m n.p.m., czyli o ok. 0,7 m wyżej, niż miało to miejsce w krańcowej partii odcinka szóstego, 19 m na północ. Zauważono dwa odmienne pokłady piasków: **j.s. 116** – jasno-żółty, drobno- i średnioziarnisty piasek, zalegający przy dnie wykopu, na wysokości ok. 116,60 m n.p.m., i leżący wyżej – **j.s. 115** – biały piasek drobnoziarnisty, układający się w warstwę grubości 0,3 m, o stropie na wysokości 116,90 m n.p.m.

W obrębie odcinka siódmego nie zarejestrowano śladów pierwotnej próchnicy. Brak naturalnego poziomu glebowego można tłumaczyć antropogeniczną niwelacją terenu. Przemawia za tym charakter kolejnych nawarstwień:

J.s. 114 – leżąca nad calcem warstwa nasypanego piasku z niewielką ilością węgli drzewnych, grubości do 0,5 m. Jej strop miał wysokość 117,40 m n.p.m. Być może warstwa ta jest kontynuacją j.s. 176? Bez wątplenia stanowi ona poziom niwelacyjno-wyrównawczy o bardzo wczesnej chronologii – związany z początkiem działalności ludzkiej na tym odcinku ulicy. Datowanie: 1. poł. XIII w. (?).

Ponad piaskami odłożyła się warstwa brązowej, piaszczystej próchnicy (**j.s. 113**). Jej miąższość wynosiła maksymalnie 0,6 m, a strop znajdował się na wysokości ok. 118,00 m n.p.m. Warstwa została odłożona w trakcie długotrwałego użytkowania gruntowej nawierzchni ulicy. Datowanie: XIII w. (?).

Powyżej, w wykopach II i III, zarejestrowano **j.s. 117** – relikty konstrukcji drewnianej nawierzchni ulicy. W południowym profilu wykopu III uchwycono legar wykonany z belki o grubości 0,24–0,26 m i długości 5,8 m. Jego pozycja pozwala sądzić, że umieszczono go poprzecznie do osi ul. Szewskiej. Na nim spoczywało bierwiono o grubości 0,1 m i zachowanej długości ok. 2,72 m. Z kolei na nim odnaleziono dranicę grubości 2–3 cm, długości 1,02 m. Jak przypuszczamy, elementy zalegające na głównej belce legarowej ułożono celem naprawy nawierzchni. Strop konstrukcji znajdował się na wysokości ok. 118,00 m n.p.m. Na tym samym poziomie, w północnym profilu wykopu II, odnotowano dwie dranice ułożone wzdłuż linii ulicy. Miały one szerokość ok. 0,15–0,17 m i grubość do ok. 8 cm, a odległość między nimi wynosiła 0,36 m. Poniżej dranic widoczny był podsyp czystego piasku, o grubości osiągającej maksymalnie ok. 0,16 m.

Całość rekonstruujemy jako złożoną z podsypu piaskowego, legarów ułożonych poprzecznie do biegu ulicy i dranic nawierzchni kładzionych wzdłuż jej biegu. Datowanie: koniec XIII–XIV w.

Ponad nawierzchnią wytworzyła się **j.s. 112** – warstwa czarnej, tłustej mierzwy. Charakteryzowała ją duża zawartość materii organicznej, głównie makroszczątków roślin (słomy, liści, fragmentów drewna). Jej odnotowana miąższość wynosiła ok. 0,3 m, a strop znajdował się na wysokości ok. 118,30 m n.p.m. Datowanie: XIV w.

Ponad mierzwą stwierdzono – **j.s. 1–3** – przemieszane warstwy podsypów kolejnych bruków nawierzchni ulicy i wkopy pod infrastrukturę z czasów najnowszych. Obecna nawierzchnia ul. Szewskiej

przy skrzyżowaniu z ul. Oławską znajduje się na wysokości ok. 119,82 m n.p.m., w obrębie skrzyżo-

wania z ul. Ofiar Oświęcimskich zaś – ok. 119,20 m n.p.m.

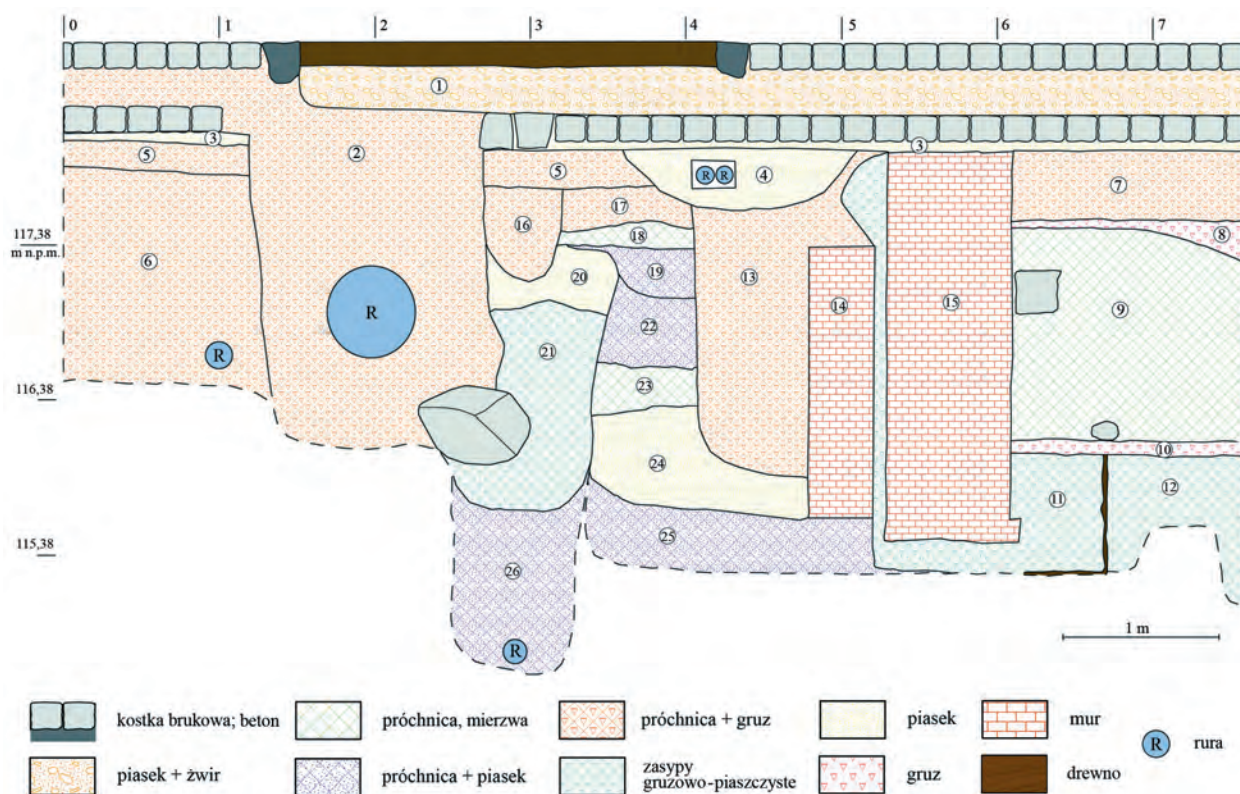
H. ODCINEK OD UL. OFIAR OŚWIECIMSKICH DO UL. KAZIMIERZA WIELKIEGO (707,5–800 M.B.)

Także na tym odcinku wykopy pod nowo budowane media miejskie omijały obszar ulicy, biegnąc w obrębie frontowych partii ulokowanych tu dawniej posesji.

Poprzeczny przekrój przez nawarstwienia ulicy uzyskano w wykopie pod przyłączy wodociągowe do budynku przy ul. Szewskiej 3 (ryc. 73). Stan ich zachowania nie był dobry, ale zarejestrowano wśród nich nitkę wodociągu (j.s. 158).

Jego wkop wyprowadzono od poziomu datowanego na schyłek średniowiecza (z niweletą 117,38 m n.p.m.). Szerokość mierzyła 0,78–0,80 m, a ściany opadały pionowo do dna, umieszczonego na głą-

bokości ok. 2,4 m (114,95 m n.p.m.). Wodociąg zbudowany był z segmentów ceramicznych rur o długości 0,4 m. Rury miały wypał kremowy, kształt wydłużonego trapezu, z kielichem uformowanym przy węższym końcu. Średnica wewnętrzna rury wynosiła 0,12 m. Poszczególne segmenty łączone były na wpust, a styki uszczelniano surową gliną. W chwili odkrycia rury były w ok. $\frac{3}{4}$ zamulone. Wkop pod wodociąg zasypyany był piaskiem z domieszką próchnicy i drobnego gruzu. W obrębie zasypiska można było wydzielić trzy odrębne frakcje. Pojedyncza nitka wodociągu przebiegała w centralnej partii ul. Szewskiej, wzdłuż jej osi. Datowanie: XV–XVI w.

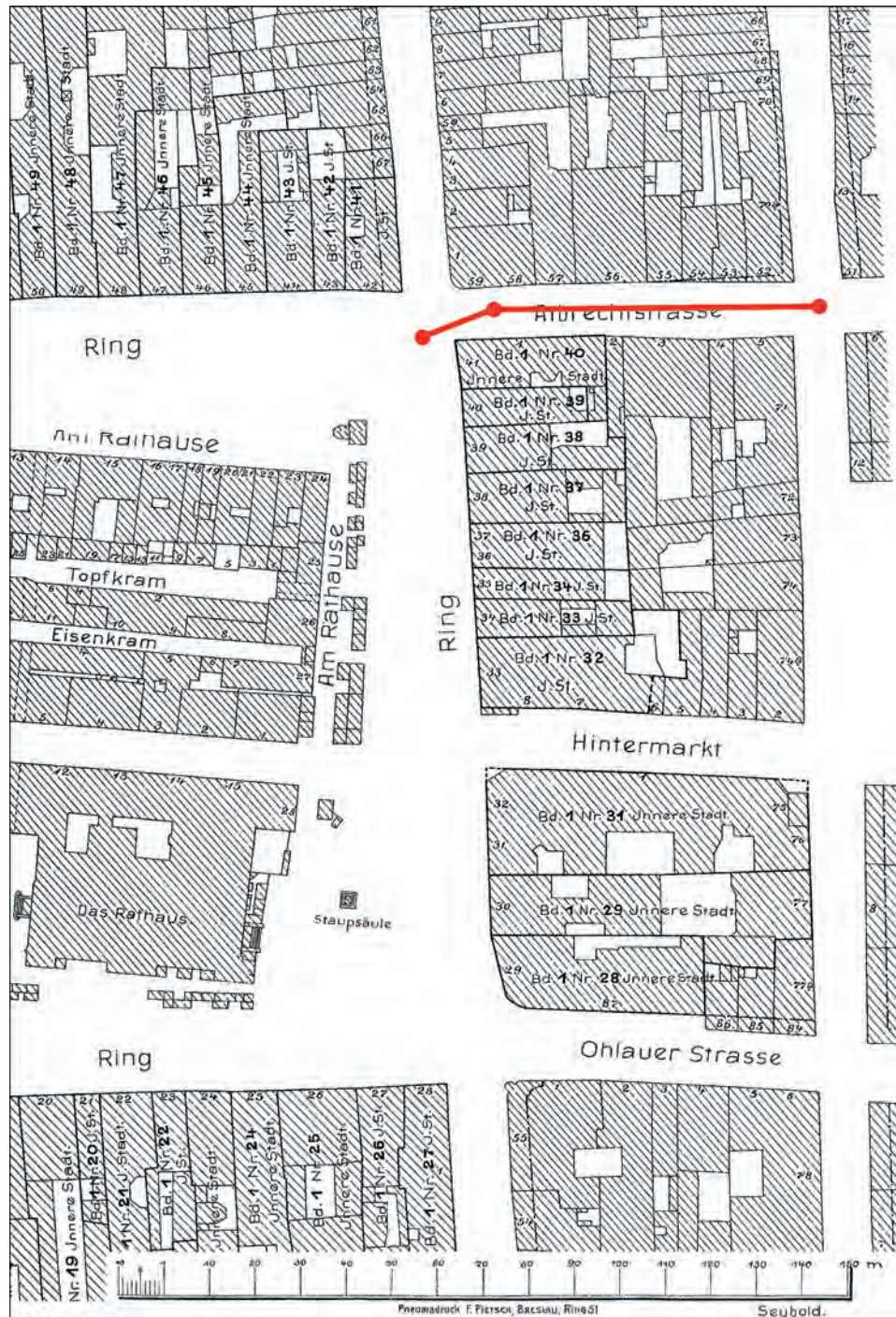
Ryc. 73. Wrocław, ul. Szewska. Wykop pod przyłączy wodociągowe: 1–8 – współczesne zasypy i wkopy; 9 – zasyp wyrównawczy powiązany z j.s. 57; 10 – drobny ubity gruz ceglany; 11 – wkop pod mur j.s. 57; 12 – warstwa wyrównawcza w obrębie j.s. 57; 13 – wkop pod budynek j.s. 56; 14 – mur j.s. 56; 15 – mur j.s. 57; 16–17 – j.s. 2; 18 – szara próchnica; 19 – próchnica przemieszana z piaskiem; 20 – kremowy piasek; 21 – strop j.s. 58; 22 – szara próchnica z domieszką piasku; 23 – brunatnoszara próchnica; 24 – piaski wyrównawcze; 25 – próchnica przemieszana z piaskiem i drobnym gruzem ceglany; 26 – spąg j.s. 58. Rys. P. Konczewski, N. Lenkow

Fig. 73. Wrocław, Szewska St. Trench for a water supply system: 1–8 – contemporary backfill and trenches; 9 – levelling backfill associated with stratigraphic unit 57; 10 – fine packed brick rubble; 11 – trench for the wall s.u. 57; 12 – levelling layer within s.u. 57; 13 – trench excavated for a building s.u. 56; 14 – wall s.u. 56; 15 – wall s.u. 57; 16–17 – s.u. 2; 18 – grey humus; 19 – humus with sand; 20 – cream-coloured sand; 21 – top layer of s.u. 58; 22 – grey humus with sand; 23 – brown-grey humus; 24 – levelling sand; 25 – humus mixed with sand and fine brick rubble; 26 – bottom layer of s.u. 58. Drawing P. Konczewski, N. Lenkow

Mur nadbrzeża fosi, zarejestrowany na 800 m.b. (j.s. 9), przebiegał poprzecznie do ulicy przed skrzyżowaniem z obecną ul. Kazimierza Wielkiego. Uchwycono go w wykopach III i IV na wysokości 117,55 m n.p.m. Jego grubość wynosiła 1,2 m. Zbudowano go z cegieł o wymiarach 30×15×6,5 cm, a także z wtórnie użytych cegieł formatu gotyckiego

o wymiarach 24×14×8 cm, układając lico w wążku holenderskim. Najprawdopodobniej jest to ciąg dalszy barokowego muru nadbrzeża fosi wewnętrznej³⁸. Datowanie: XVIII w.

³⁸ Rozwój konstrukcji nadbrzeża fosi przebadano w wykopie szerokopłaszczyznowym sąsiadującym z ulicą od wschodu, zob. Limisiewicz, Wiśniewski 1998.

Ryc. 74. Wrocław, ul. Wita Stwosza, odcinek pomiędzy Rynkiem a ul. Szewską. Kolorem czerwonym zaznaczono przebieg wykopu I. Fragment planu archiwalnego z 1903 r., oprac. N. Lenkow

Fig. 74. Wrocław, Wita Stwosza St., stretch between the Market Square and Szewska St. Red colour marks the outline of trench I. Fragment of an archival plan from 1903, description N. Lenkow

3. ULICA WITA STWOSZA

Przebadano ją na całej długości, od Rynku do ul. św. Katarzyny w strefie kościoła św. Wojciecha. Zakres działań badawczych warunkowany był projektem wykopów pod kanalizację i wodociąg, te zaś powtarzały bieg starych rowów, przekopanych w początkach XX w. Nawarstwienia w ich obrębie były zniszczone, niemniej analiza ścian wykopów była możliwa. Eksploracja nawarstwień ograniczała się do poszerzenia i pogłębienia wykopów na niektórych odcinkach. Wykop kanalizacyjny miał ok. 4 m głębokości i do 1 m szerokości. Punktowo, przy nowo budowanych studniach, poszerzano go do 3–4 m. Wykop wodociagowy miał również ok. 1 m

szerokości, ale był płytszy – przeciętnie ok. 2 m. Na odcinku od ul. Szewskiej do ul. Łaciarskiej nowy wodociąg układano metodą przecisku w starej, żeliwnej sieci wodociagowej, nie dając możliwości wglądu w stratyografię nawarstwień³⁹.

Ulica Wita Stwosza, dawniej św. Wojciecha, należała do głównych ciągów komunikacyjnych średniowiecznego miasta i miała dość istotną pozycję socjotopograficzną (Goliński 1997, s. 81–83, 99–100). Analizę nawarstwień ulicy przeprowadzono w obrębie pięciu odcinków wyznaczonych blokami zabudowy i przecznicami (ryc. 74–75).

A. ODCINEK OD RYNKU DO UL. SZEWSKIEJ (–10–65 M.B.)

Wgląd w nawarstwienia uzyskano na tym odcinku w wykopie I (pod kanalizację). Za punkt zerowy przyjęto studnię kanalizacyjną nr 2 u wylotu ulicy do Rynku. Wykop doprowadzony był jednak do wartości –10 m.b. i wkraczał w obręb Rynku (sięgając do

studni nr 1). Koniec odcinka wyznaczyła studnia na skrzyżowaniu z ul. Szewską. Znaczna głębokość wy-

³⁹ Pełna dokumentacja graficzna z badań tego odcinka zawarta jest w Kamiński i in. 2007.

Ryc. 75. Wrocław, ul. Wita Stwosza, odcinek od ul. Łaciarskiej do ul. św. Katarzyny. Kolorem czerwonym zaznaczono przebieg wykopu I, niebieskim przebieg wykopu II. Fragment planu archiwalnego z 1903 r., oprac. N. Lenkow

Fig. 75. Wrocław, Wita Stwosza St., stretch from Łaciarska St. to św. Katarzyny St. Red colour marks the outline of trench I, blue colour – the outline of trench II. Fragment of an archival plan from 1903, description N. Lenkow

kopu – miejscami ponad 4 m – pozwoliła na wrywkowe uchwycenie stratygrafii ulicy od nawarstwień calcowych do współczesnej nawierzchni.

Strop nawarstwień naturalnych składał się z piasków o różnej ziarnistości i barwie (j.s. 20, 19, 12), przykrytych zachowaną miejscowo madą (j.s. 18). Grubość warstwy mady wahała się w granicach 0,3–0,4 m, a wysokość stropu osiągała 116,90 m n.p.m. (ryc. 76–77). Około 18 m.b. grubość warstwy mady (oznaczonej tam jako j.s. 11) wzrastała do 0,6 m, a jej strop podnosił się do 117,20 m n.p.m.

Najstarszą warstwą antropogeniczną była zaobserwowana fragmentarycznie, odłożona na utworach naturalnych j.s. 10 – szara, piaszczysta próchnica, o miąższości ok. 0,4 m, stropie na poziomie 117,44 m n.p.m. Powstała ona przez przetworzenie naturalnej gleby. Datowanie: XIII w., na podstawie cech zabytków ruchomych.

Powyżej stwierdzono j.s. 17 i 15 – warstwę drobnoziarnistych, sypekich, białych piasków. Zachowała się ona w południowym profilu wykopu, od –10 do 6 m.b., a więc w strefie granicy z Rynkiem. Miąższość warstwy wynosiła 0,4–0,45 m, a strop znajdował się na wysokości ok. 117,35 m n.p.m. Datowanie: lata 20.–30. XIII w., na podstawie porównania ze stratygrafią Rynku (Bresch i in. 2002; Piekalski 2002a, s. 289–290; 2005a, s. 346–350).

Pierwszym dobrze czytelnym poziomem użytkowym ulicy była j.s. 14 – warstwa tłustej, czarnej próchnicy, z dużą ilością nierozłożonej materii organicznej (ryc. 76, 78). Odkryto ją na wysokości 117,58 m n.p.m, a miąższość dochodziła do 0,6 m. Warstwa wytworzyła się na gruntowej nawierzchni ulicy. Datowanie: XIII w.

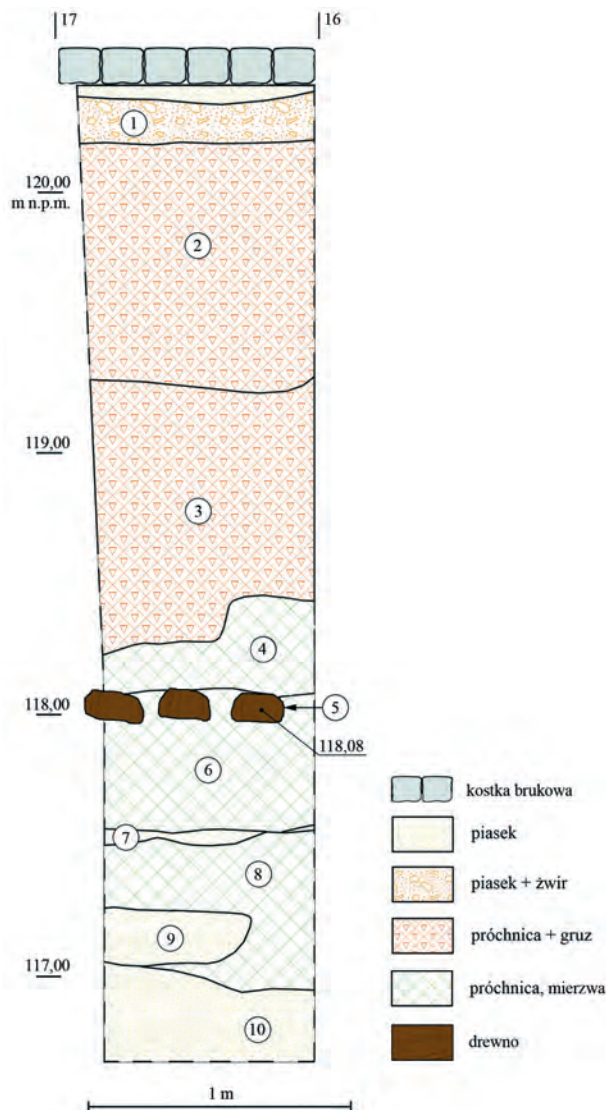
Na niej leżała j.s. 8 – warstwa jasnoszarego piasku, zarejestrowana na wysokości ok. 117,65 m n.p.m., maksymalnej grubości 0,22 m (ryc. 76, 78). Piasek wysypano na nawierzchnię ulicy jednorazowo. Miejscami był wdeptany w podłoże, jednak relatywnie dobry stan zachowania wskazuje, że jego strop był choćby prowizorycznie umocniony. Datowanie: połowa XIII–XIV w.

Na piasku utworzyła się j.s. 5 – warstwa mierzwy grubości 0,52–0,9 m (ryc. 79). Jej strop osiągał poziom 118,40 m n.p.m. Poza próchnicą, nawozem i piaskiem tworzyły ją wióry drewna, a także drobne bryłki gruzu ceglanego i szachulcowego. Znaczna miąższość warstwy wskazuje na długi proces jej powstawania. Datowanie: 1. poł. XIV w.

Mierzwę przykryto drewnianą nawierzchnią ulicy – j.s. 9, wyznaczającą poziom ok. 117,80 m n.p.m.

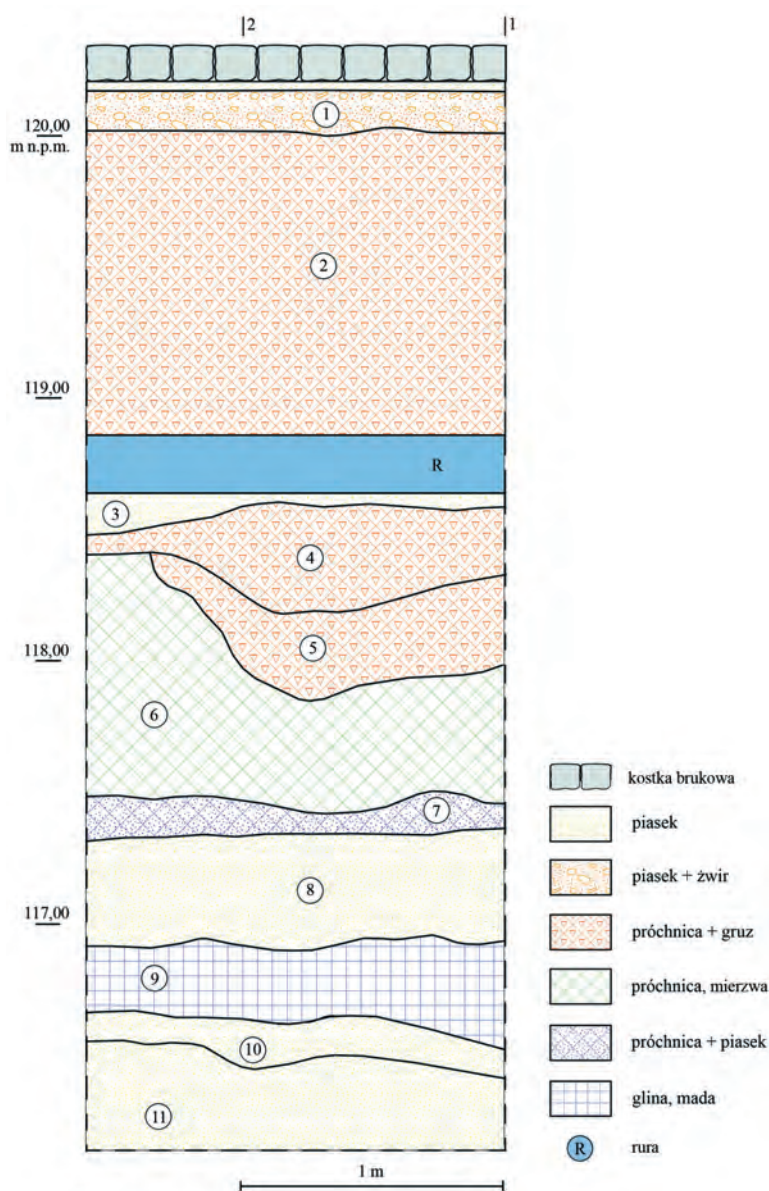
(ryc. 78). Zachowane relikty pozwalają stwierdzić, że jej konstrukcję wykonano z dranic i połowizn belek o szerokości 14–26 cm i grubości ok. 8 cm, ułożonych poprzecznie do osi ulicy. Obecność drewnianej nawierzchni zaobserwowano tylko w profilu południowym. Ograniczony zakres obserwacji nie pozwala opisać systemu konstrukcji. Chronologia: 1. poł. XIV w.

W trakcie użytkowania drewnianej nawierzchni narastała w dalszym ciągu warstwa mierzwy – j.s. 5 – osiągając grubość do 0,68 m. Drewniana konstrukcja drogi była w tym czasie naprawiana i nadbu-

Ryc. 76. Wrocław, ul. Wita Stwosza. Wykop I, 16 m.b., profil południowy: 1 – j.s. 1; 2 – j.s. 2; 3 – j.s. 4; 4 – j.s. 5; 5 – j.s. 7; 6 – j.s. 5; 7 – j.s. 8; 8 – j.s. 14; 9 – j.s. 15; 10 – j.s. 12. Rys. P. Konczewski, N. Lenkow

Fig. 76. Wrocław, Wita Stwosza St. Trench I, 16 m, S section: 1 – stratigraphic unit 1; 2 – s.u. 2; 3 – s.u. 4; 4 – s.u. 5; 5 – s.u. 7; 6 – s.u. 5; 7 – s.u. 8; 8 – s.u. 14; 9 – s.u. 15; 10 – s.u. 12. Drawing P. Konczewski, N. Lenkow

Ryc. 77. Wrocław, ul. Wita Stwosza. Wykop I, ok. 1 m.b., profil południowy: 1 – j.s. 1; 2 – j.s. 2; 3 – j.s. 16; 4 – j.s. 4; 5 – j.s. 13; 6 – j.s. 5; 7 – j.s. 8; 8 – j.s. 17; 9 – j.s. 18; 10 – j.s. 19; 11 – j.s. 20. Rys. P. Konczewski, N. Lenkow

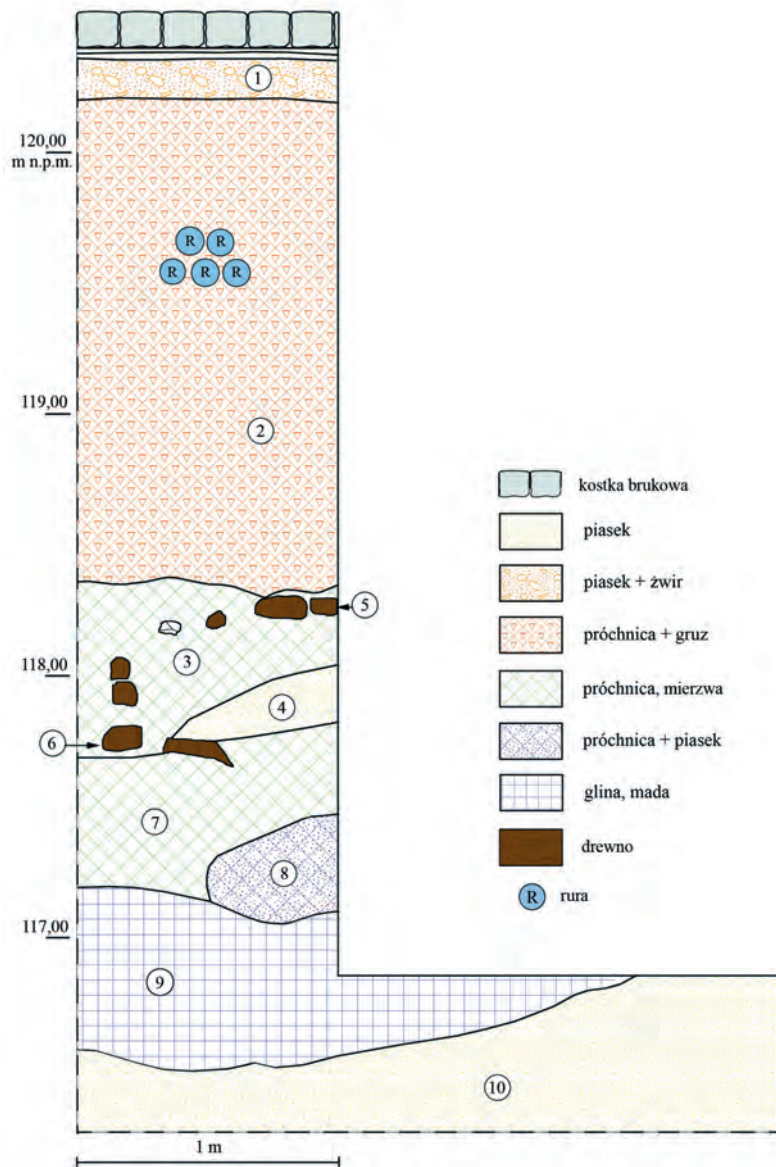
Fig. 77. Wrocław, Wita Stwosza St. Trench I, 1 m, S section: 1 – stratigraphic unit 1; 2 – s.u. 2; 3 – s.u. 16; 4 – s.u. 4; 5 – s.u. 13; 6 – s.u. 5; 7 – s.u. 8; 8 – s.u. 17; 9 – s.u. 18; 10 – s.u. 19; 11 – s.u. 20. Drawing P. Konczewski, N. Lenkow

dowywana. Świadectwem tego są dranice układane poziomo w poprzek ulicy (**j.s. 7**). Najwyżej leżące miały niwelety 118,34 m n.p.m. Dranice, szerokości 6–24 cm i grubości do 8 cm, pochodziły z rozbiórki. Analiza dendrologiczna jednej z dranic (próba WR1725) wykazała, że wykonano ją z dębu ściętego po roku 1249. Datowanie: 1. poł. XIV w.

Nad relikami drewnianej nawierzchni ulicy leżała **j.s. 13** – warstwa ciemnoszarej, syplkiej próchnicy z bryłkami gruzu ceglanego. Jej maksymalna

miąższość wynosiła 0,36 m, a strop znajdował się na wysokości 118,44 m n.p.m. Datowanie: późne średniowiecze.

J.s. 6 – drewniana rura wodociągowa leżąca na odcinku od –10 do 0 m.b., na wysokości 118,39 m n.p.m. Wkop pod rurę był nieczytelny (ryc. 80). Długość odkrytego odcinka wynosiła 4,4 m. Rurę wykonano z pnia sosnowego, ociosanego do przekroju kwadratu o boku 40 cm. Średnica otworu wewnętrznego wynosiła 10 cm. Drewno było użyte wtórnie,

Ryc. 78. Wrocław, ul. Wita Stwosza. Wykop I, 18 m.b., profil południowy: 1 – j.s. 1; 2 – j.s. 2; 3 – j.s. 5; 4 – j.s. 8; 5 – j.s. 7; 6 – j.s. 9; 7 – j.s. 14; 8 – j.s. 10; 9 – j.s. 11; 10 – j.s. 12. Rys. P. Konczewski, N. Lenkow

Fig. 78. Wrocław, Wita Stwosza St. Trench I, 18 m, S section: 1 – stratigraphic unit 1; 2 – s.u. 2; 3 – s.u. 5; 4 – s.u. 8; 5 – s.u. 7; 6 – s.u. 9; 7 – s.u. 14; 8 – s.u. 10; 9 – s.u. 11; 10 – s.u. 12. Drawing P. Konczewski, N. Lenkow

a analiza dendrologiczna wykazała, że pozyskano je po 1283 r. (próbka 2WR1079). Kontynuację tegoż wodociągu na północ, zidentyfikowaną przed kamienicą Rynek 42, datowano na lata po 1490 r. (Bresch i in. 2002, s. 11–13). Datowanie: schyłek średniowiecza (?)–nowożytność.

J.s. 4 tworzyły przemieszane warstwy sypkiej próchnicy z laminami piasków zalegające ponad nawarstwieniami średniowiecznymi. Warstwa ta miała maksymalną miąższość ok. 1 m, a jej strop

zarejestrowano na wysokości ok. 119,40 m n.p.m. Powstała ona przez kilkukrotną budowę, naprawy i rozbiórki bruków kamiennych. Datowanie: XVI–XIX w.

Leżące powyżej **j.s. 3**, **2**, i **1** wiążą się z budową bruków oraz wkopami pod instalacje miejskie w XIX i XX w. Współczesna nawierzchnia ul. Wita Stwosza na opisywanym odcinku znajduje się na wysokości ok. 120,50 m n.p.m. Przy krawędzi Rynku opada nieznacznie do 120,20 m n.p.m.

Ryc. 79. Wrocław, ul. Wita Stwosza. 0–6 m.b., profil północny.
W spągu wykopu widoczny jest strop nawarstwień
średniowiecznych – j.s. 5. Fot. P. Konczewski

Fig. 79. Wrocław, Wita Stwosza St. 0–6 m, N section. The upper
layer of medieval strata – stratigraphic unit 5 – is visible
at the bottom of the trench. Photo. P. Konczewski

Ryc. 80. Wrocław, ul. Wita Stwosza.
Rura wodociągowa (j.s. 6) *in situ*, widok
od wschodu. Fot. P. Konczewski

Fig. 80. Wrocław, Wita Stwosza St.
Water pipe (stratigraphic unit 6) *in situ*,
view from the east. Photo. P. Konczewski

B. ODCINEK OD UL. SZEWSKIEJ DO UL. ŁACIARSKIEJ (67–164 M.B.)

Opisywany fragment ulicy, mierzony między studniami na skrzyżowaniach, miał długość ok. 97 m. Różnice układów stratygraficznych w jego obrębie sprawiają, iż warto prześledzić je w dwóch częściach, zawartych między 67 i 111 m.b. (część zachodnia) oraz między 112 a 164 m.b. (część wschodnia).

Część zachodnia

Średnioziarniste, zwięzłe piaski calcowe zarejestrowano na dnie wykopu, na poziomie 117,00–117,10 m n.p.m.

Najstarsza warstwa kulturowa – **j.s. 212** – powstała przez przemieszanie pierwotnej gleby bielcowej. Miała miąższość 0,3–0,4 m, a jej strop znajdował się na wysokości ok. 117,40 m n.p.m. Stan zachowania i skład warstwy nie pozwalają na precyzyjne określenie chronologii i funkcji. Datowanie: XIII w.

Na 71–73 m.b. odkryto **j.s. 213** – jamę wykopaną ze stropu najstarszej warstwy, z poziomu 117,40 m n.p.m. W przekroju jama miała kształt regularny, pionowe ściany i płaskie dno. Jej głębokość wynosiła 0,7 m, a szerokość 1,12 m. Zasypisko tworzyła brunatna, piaszczysta próchnica. Datowanie: XIII w.

Na 74–77 m.b., na zbliżonym poziomie (117,54 m n.p.m.), mieściła się kolejna jama (**j.s. 214**). W przekroju miała kształt wannowaty, o prawie pł-

skim dnie na głębokości 0,4 m od górnego zarysu. Długość jamy w partii stropowej wynosiła 2,52 m. Wypełniała ją szara próchnica. Datowanie: XIII w.

Dalej na wschód, na 80–88 m.b., na wysokości 117,15 m n.p.m., odkryto następną, obszerną jamę – **j.s. 217**. Miała przekrój nieckowaty, lejowato zwężający się w partii centralnej. Jej długość w południowej ścianie wykopu mierzyła 7,85 m, a głębokość 0,85 m. Zasypisko jamy stanowiła brązowa, piaszczysta próchnica z grudkami surowej gliny. Datowanie: XIII w., na podstawie odnalezionych fragmentów ceramiki naczyniowej.

Zapadlisko nad jamą wyrównano piaskiem (**j.s. 216**), tworząc lokalną warstwę miąższości do 0,52 m. Po jej nałożeniu wysokość terenu wynosiła tam ok. 117,30 m n.p.m. Datowanie: XIII–XIV w.

Tym samym piaskiem przykryto – **j.s. 218** – węgle drzewne leżące na 89–91 m.b., na poziomie 117,20 m n.p.m. Warstwa węgla tworzyła soczewę długości 1,58 m i miąższości 10–15 cm. Węgłe przykrywały piachy **j.s. 216**.

Młodsza od zasypu piaskowego jest **j.s. 215** – jama odnotowana na 78–81 m.b., na wysokości 117,30 m n.p.m. Miała nieckowaty przekrój, głębokość 0,92 m i szerokość co najmniej 2,08 m. Jej dno i niższą część przykrywała szara, piaszczysta próchnica. Wyższą partię i zakłębienie nad jamą wypeł-

niła kolejna warstwa, odłożona na szerszej powierzchni. Datowanie: XIII–XIV w.

Z użytkowaniem ulicy wiążemy młodszą od wszystkich opisanych obiektów **j.s. 210** – obecną na całym odcinku warstwę brązowej próchnicy. Miała ona miąższość średnio 0,4 m, a jej strop zanotowano na wysokości 117,82 m n.p.m. Zawierała dużą ilość makroszczątków organicznych – głównie wióry, korę i nawóz zwierzęcy – i pojedyncze fragmenty ceramiki naczyniowej. W obrębie warstwy stwierdzono laminy piasku (oznaczone jako **j.s. 211**), różnej wielkości i w różnym stanie zachowania, informujące o systematycznym wysypywaniu gruntowej nawierzchni ulicy. Datowanie: stratygrafia i nieliczne ułamki naczyń glinianych nie dają dobrej podstawy do datowania. Możemy jednak powiedzieć, że użytkowanie przykościelnego odcinka ulicy rozpoczęło się najwcześniej po połowie XIII w., być może dopiero w wieku XIV.

Na metrach 67–71 odnotowano **j.s. 209** – lokalnie zachowany nasyp z piasku, przykrywający opisaną warstwę uliczną. Miał on grubość do 0,1 m, przy długości w ścianie wykopu 3,7 m, a jego strop znajdował się na wysokości 117,84 m n.p.m. Piasek rozdzielał dwa poziomy użytkowe ulicy. Datowanie: 1. poł. XIV w. (?).

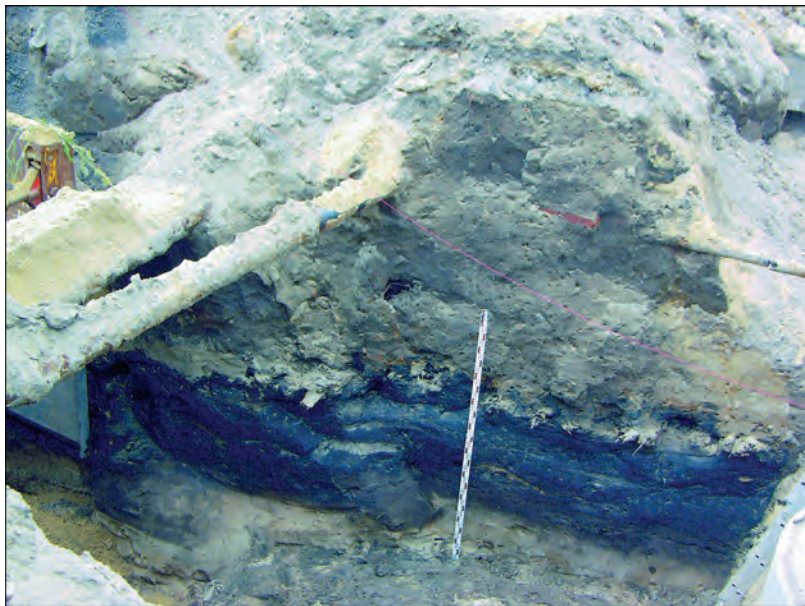
J.s. 207 tworzyła obecna na całym odcinku warstwa czarnej próchnicy. Miała grubość 0,4–0,5 m. W jej obrębie, głównie w partiach stropowych, mieściły się relikty drewnianej nawierzchni ulicy (**j.s.**

206). W skład tej konstrukcji wchodził zapewne także nasyp piaskowy (**j.s. 208**) czytelny lokalnie, głównie na metrach 67–69 i 77–93. Najlepszy stan zachowania nawierzchni stwierdzono w strefie skrzyżowania z ul. Szewską. Na wysokości 118,40 m n.p.m., w południowym profilu wykopu, odkryto bale i dranice ułożone poprzecznie do osi drogi. Bale miały średnicę 8–16 cm, zaś dranice miały grubość dochodzącą do 10 cm. Na metrach 67–70 ułożono je w odstępach 10–30 cm. Dalej, na metrach 70–72, odległość między nimi mierzyła 1,4 m. Na obu belkach wzdłuż osi ul. Wita Stwosza, a poprzecznie do Szewskiej leżała dranica o grubości ok. 8 cm, pozostała z nawierzchni. Cała rekonstruowana szerokość umocnionej nawierzchni skrzyżowania wynosiła 4,8 m.

Na metrach 79–83 poziom nawierzchni opadał do 117,80–118,10 m n.p.m., świadcząc o znacznych nierównościach ulicy. Układ dranic był poprzeczny do osi drogi, a ich krawędzie oparte były prawdopodobnie na legarach. Datowanie: XIV w.

Ponad nawarstwieniami drewnianej ulicy leżały przemieszane nasypy złożone z piasku i próchnicy z drobnym gruzem ceglanym, pozostałe po kilku fazach bruku kamiennego (**j.s. 3**). Bruk powstał w późnym średniowieczu, a jego kolejne fazy są datowane na czasy nowożytne (ryc. 81).

Powyżej leżały **j.s. 2** i **1**, wyznaczające wkopy i podsypy z czasów najnowszych. Dzisiejsza nawierzchnia ul. Wita Stwosza ma na opisanym odcinku wysokość 120,82–120,88 m n.p.m.

Ryc. 81. Wrocław, skrzyżowanie ul. Wita Stwosza i Szewskiej, fragment profilu południowego wykopu kanalizacyjnego. Fot. P. Konczewski

Fig. 81. Wrocław, intersection of Wita Stwosza St. and Szewska St., fragment of S section of a trench dug for a water main. Photo. P. Konczewski

Część wschodnia

Stan zachowania nawarstwień był tam bardzo słaby. Między wkopami z czasów najnowszych, w północnej ścianie wykopu pod kanalizację, przetrwały dwa fragmenty o niezaburzonej stratygrafii, zawarte pomiędzy 121 a 129 oraz 134 a 154 m.b.

Stratygrafia fragmentu pierwszego przedstawiała się następująco (ryc. 82):

Strop piasków calcowych odnotowano na wysokości ok. 116,90 m n.p.m, przy czym nie miał on charakteru naturalnego. Pierwotna próchnica i najstarsze ślady użytkowania terenu zostały tam usunięte. Bezpośrednio na piasku leżała **j.s. 243** – warstwa czarnej mierzwy związanej z ulicą. Zarejestrowano ją na poziomie 116,70–117,60 m n.p.m. Była mocno sprasowana i zawierała znaczną ilość materii organicznej. Jej tworzenie było procesem długotrwałym, a grubość narosła do 0,9 m. Kontynuacją tejże warstwy od 135 m.b. była **j.s. 244**. Datowanie: XIII w.

Na metrach 122–128,4, na poziomie 117,30–117,80 m n.p.m., na mierzwę nakładała się **j.s. 242** – warstwa szarej próchnicy, na którą z kolei nasypiano **j.s. 208**, podsyp piaskowy wyrównujący powierzchnię pod budowę nawierzchni drewnianej. Konstrukcja drogi była kontynuacją warstw opisanych na poprzednich metrach, oznaczonych jako **j.s. 206** i **207**. Datowanie: XIV w.

Powyżej drewnianej konstrukcji drogi i związanej z nią warstwy zalegała obecna na całym opisywanym obszarze **j.s. 3**: głównym jej komponentem

była próchnica z dużą zawartością piasku i gruzu ceglanego. Powstała przez kilkakrotne budowy i rozbórki kamiennych bruków na podsypach. Datowanie: późne średniowiecze (?) – nowożytność.

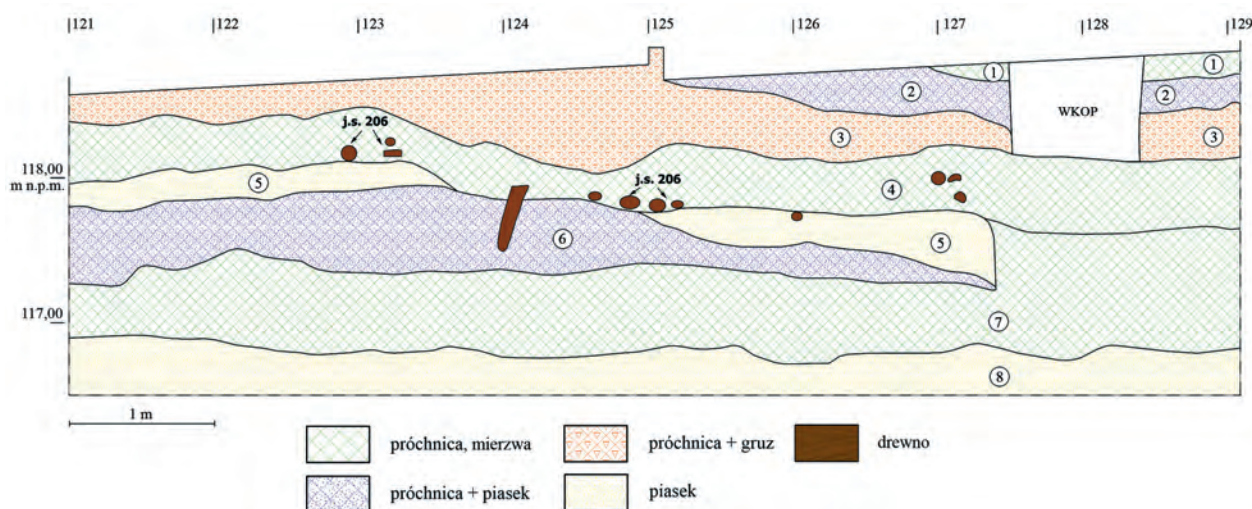
Przykrywała ją **j.s. 240** – jasnobrązowa, spiaszczona próchnica, zalegająca na poziomie 118,40–118,70 m n.p.m., datowana na czasy nowożytne, na którą z kolei wysypano **j.s. 241** – warstwę czarnej próchnicy, o miąższości 10–20 cm i stropie na poziomie 118,90 m n.p.m. Opisane nawarstwienia były poprzecinane wkopami pod media miejskie (głównie sieci gazowe, wodociągowe i kanalizacyjne), datowanymi na XIX–XX w.

W drugim fragmencie, na metrach 134–154, zadokumentowano następującą sytuację stratygraficzną (ryc. 83):

Piaszczysty calec zarejestrowano na wysokości 117,00–117,30 m n.p.m. Ponad piaskami calcowymi wykształciła się **j.s. 212** – zachowana fragmentarycznie warstwa przetworzonej przez człowieka gleby bielcowej. Miała ona miąższość ok. 0,3–0,4 m, a jej strop obserwowano na wysokości ok. 117,40 m n.p.m. Datowanie: XIII w.

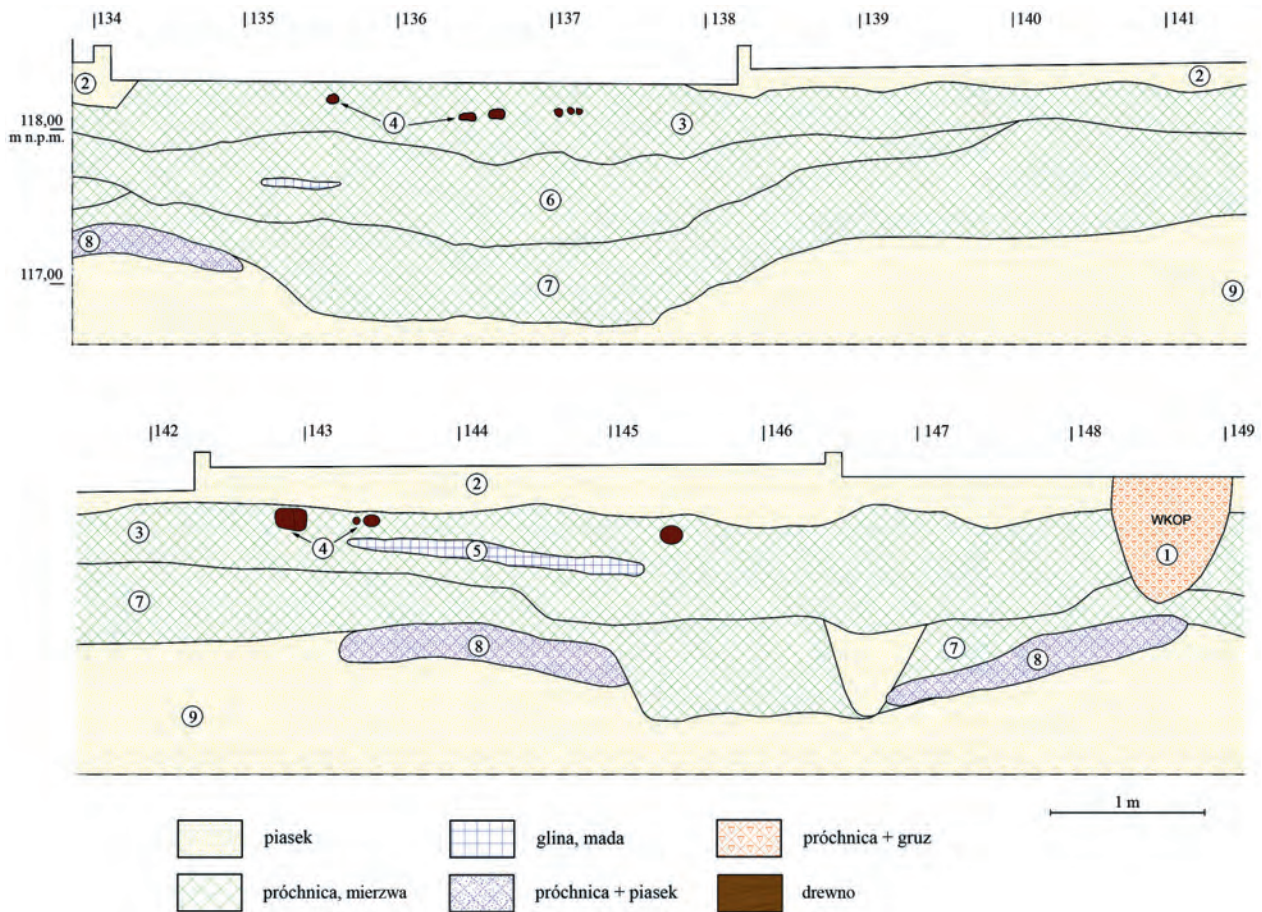
Powyżej powstała **j.s. 244** – czarna, sprasowana mierzwa z dużą domieszką materii organicznej. Warstwa ta miała 0,4–0,7 m grubości, a jej strop znajdował się na wysokości ok. 118,00 m n.p.m. Interpretujemy ją jako warstwę uliczną, wytworzoną w wyniku długotrwałego procesu użytkowania gruntowej nawierzchni. Datowanie: XIII–XIV w.

Kolejnym poziomem użytkowym w obrębie ulicy była **j.s. 210** – warstwa brązowej próchnicy

Ryc. 82. Wrocław, ul. Wita Stwosza. Wykop I, 121–128 m.b., profil północny: 1 – j.s. 241; 2 – j.s. 240; 3 – j.s. 3; 4 – j.s. 207; 5 – j.s. 208; 6 – j.s. 242; 7 – j.s. 243; 8 – piaski calcowe. Rys. R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

Fig. 82. Wrocław, Wita Stwosza St. Trench I, 121–128 m, N section: 1 – stratigraphic unit 241; 2 – s.u. 240; 3 – s.u. 3; 4 – s.u. 207; 5 – s.u. 208; 6 – s.u. 242; 7 – s.u. 243; 8 – natural sand. Drawing R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

Ryc. 83. Wrocław, ul. Wita Stwosza. Wykop I, 134–148 m.b., profil północny: 1 – j.s. 2; 2 – j.s. 3; 3 – j.s. 207; 4 – j.s. 206; 5 – soczewy gliny w obrębie j.s. 207 i 210; 6 – j.s. 210; 7 – j.s. 244; 8 – j.s. 212; 9 – calej. Rys. R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

Fig. 83. Wrocław, Wita Stwosza St. Trench I, 134–148 m, N section: 1 – stratigraphic unit 2; 2 – s.u. 3; 3 – s.u. 207; 4 – s.u. 206; 5 – clay lenses within s.u. 207 and 210; 6 – s.u. 210; 7 – s.u. 244; 8 – s.u. 212; 9 – the natural. Drawing R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

o miąższości ok. 0,4 m, zawierająca liczne makroszczątki organiczne, głównie korę drzewną. Warstwa zajmowała rozległą nieckę w partii stropowej j.s. 244. Jej strop obserwowano na wysokości ok. 118,00 m n.p.m. Ma ona tę samą genezę co j.s. 210, a jej odmienna barwa i konsystencja jest wynikiem większej zawartości odpadów z obróbki drewna, wysypanych celem utwardzenia grząskiego podłoża. Datowanie: XIII–XIV w.

J.s. 206 i 207 to kontynuacja drewnianej nawierzchni ulicy wraz z warstwą podsypu piaskowego i próchnicy wytworzonej w trakcie jej użytkowa-

nia. Miąższość tej sekwencji wahała się w granicach 0,3–0,5 m. Strop miał wysokość 118,20–118,30 m n.p.m. Drewniana nawierzchnia została rozebrana, pozostały po niej tylko nieliczne dranice lub ich fragmenty. Chronologia: XIV w.

Stwierdzono także kontynuację **j.s. 3** – miała ona w tej strefie grubość ok. 0,3 m, a tworzyły ją piaski z drobnym gruzem. Interpretujemy ją jako pozostałość podsypu pod rozebrany później bruk kamienny. Datowanie: późne średniowiecze (?)–nowożytność.

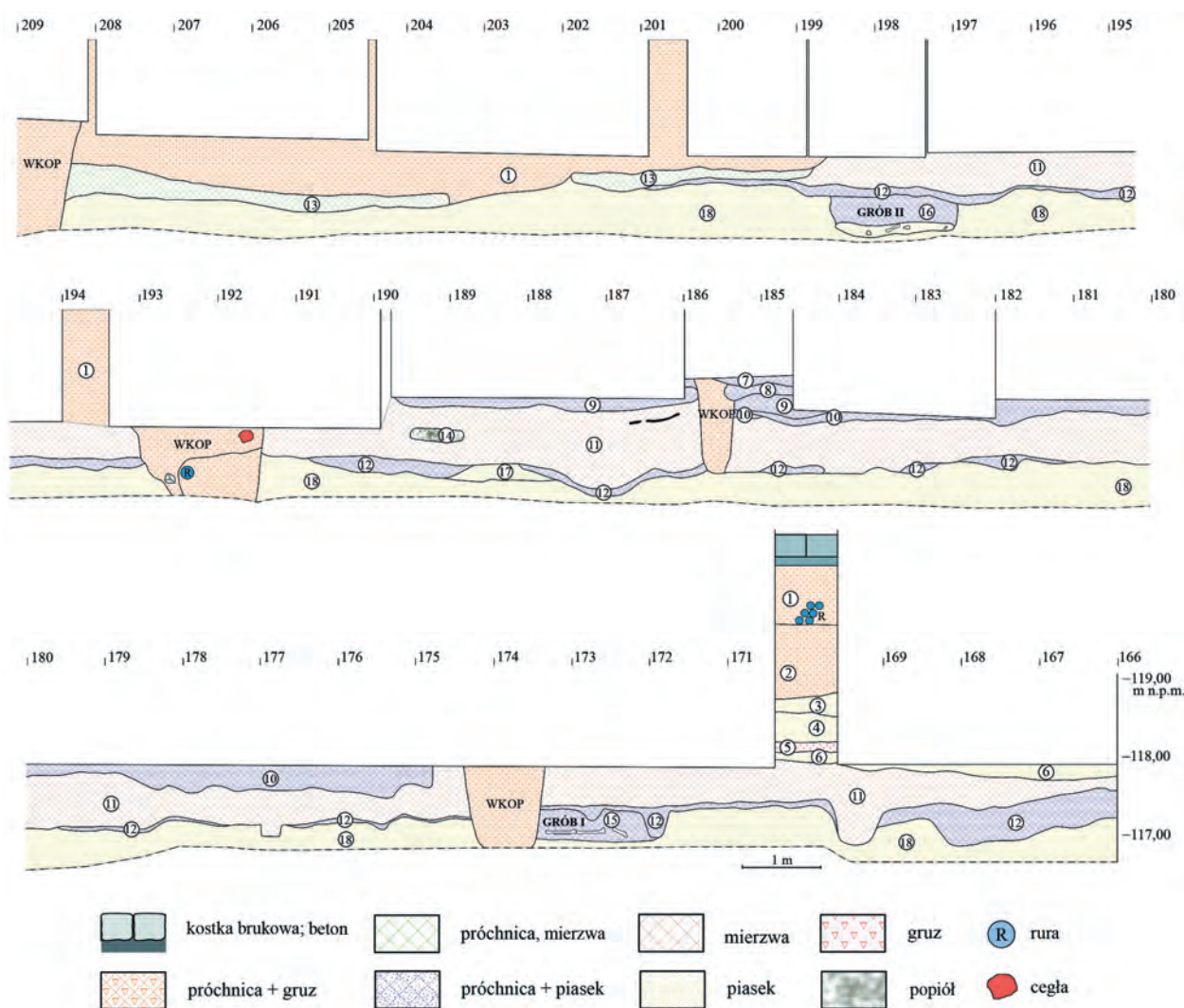
J.s. 2 tworzą nawarstwienia z czasów najnowszych.

C. ODCINEK OD UL. ŁACIARSKIEJ DO UL. BISKUPIEJ (165–255 M.B.)

Wykop kanalizacyjny pokrywał się na tym odcinku ze starym wykopem, wytyczonym i wykopanym w 1903 r. Ograniczało to zakres prac badawczych do obserwacji profilów, głównie południowe-

go, oraz miejscowego poszerzania i pogłębiania wykopu.

Strop piasków calcowych przy skrzyżowaniu z ul. Łaciarską odnotowano na wysokości ok. 117,30 m

Ryc. 84a. Wrocław, ul. Wita Stwosza. Wykop I, 167–209 m.b., profil południowy: 1–2 – współczesne zasypy i wkopy; 3–4 – j.s. 27; 5 – j.s. 26; 6 – j.s. 25; 7–10 – j.s. 21; 11 – j.s. 22; 12 – j.s. 23; 13 – j.s. 39; 14 – soczewa popiołu w obrębie j.s. 22; 15 – j.s. 24 (jama grobowa nr I); 16 – jama grobowa nr II (bez numeru j.s.); 17–18 – calec.

Rys. R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

Fig. 84a. Wrocław, Wita Stwosza St. Trench I, 167–209 m, S section: 1–2 – contemporary backfill and trenches; 3–4 – stratigraphic unit 27; 5 – s.u. 26; 6 – s.u. 25; 7–10 – s.u. 21; 11 – s.u. 22; 12 – s.u. 23; 13 – s.u. 39; 14 – lens of ashes within s.u. 22; 15 – s.u. 24 (grave pit no. I); 16 – grave pit no. II (s.u. number not assigned); 17–18 – the natural.

Drawing R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

n.p.m. Podnosił się on do 117,50 m n.p.m. w miarę zbliżania się do ul. Biskupiej. Piaski te miały kolor od żółtego po biały, a granulację średnio- i drobnoziarnistą (ryc. 84ab).

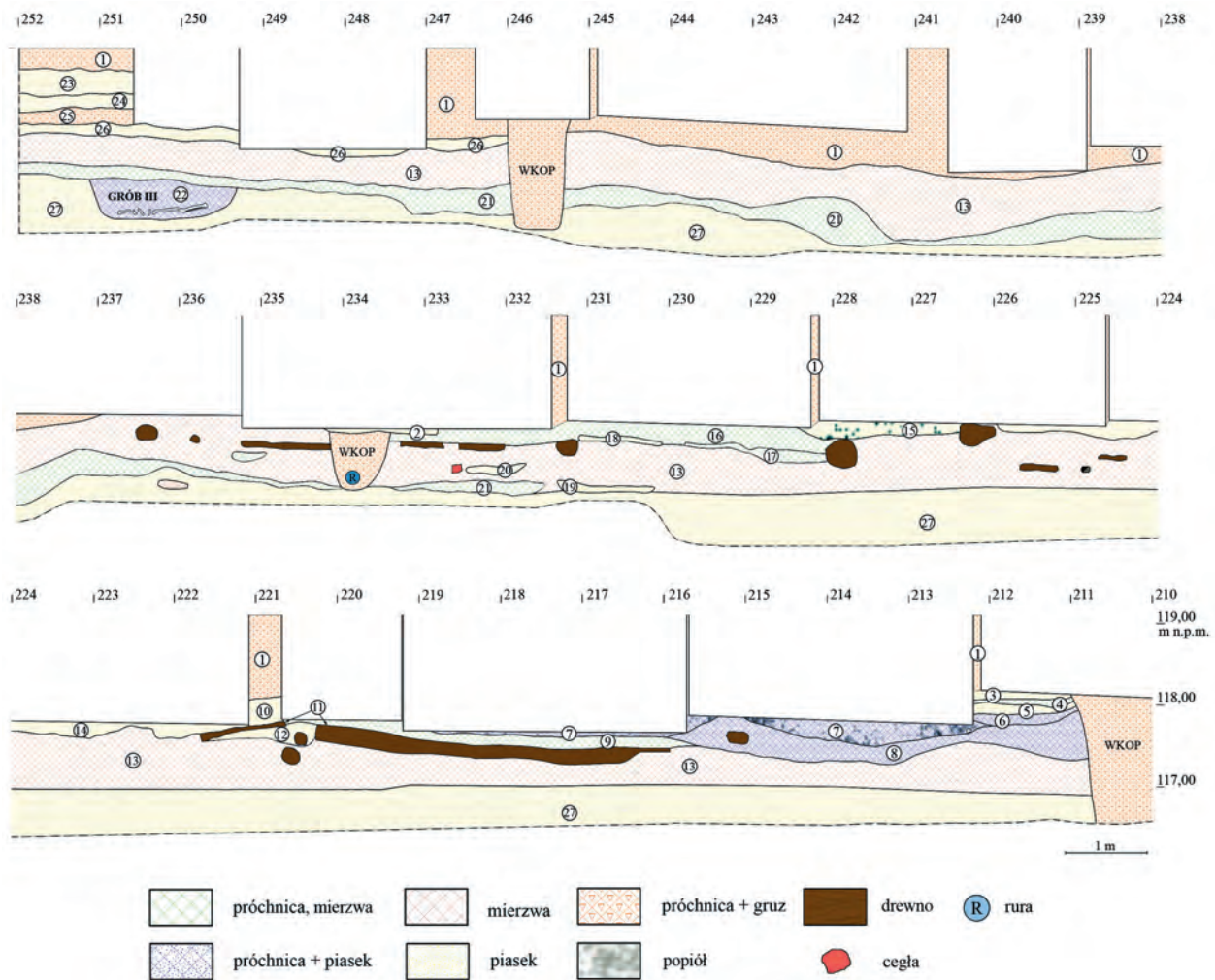
W calec wkopane były trzy jamy grobowe.

Grób I (j.s. 24) odkryto na 172–174 m.b., w południowej ścianie wykopu. Strop częściowo zniszczonej jamy grobowej zarejestrowano na poziomie 117,36 m n.p.m. Wzdłuż osi wschód–zachód miała ona 1,62 m długości. Charakteryzowała się wannowatym przekrojem i płaskim dnem. Zasypisko składało się z piasku identycznego z piaskiem podłoża, jednak tutaj cechował się on zdecydowa-

nie mniejszą spójnością. Odkryty fragmentarycznie szkielet leżał czaszką na zachód. Wyeksplorowano fragmenty kości długich lewej nogi i ręki⁴⁰. Datanie: XII–I. poł. XIII w. (?).

Grób II (bez numeru j.s.) zarejestrowano na 197–199 m.b. Jama grobowa, usytuowana dłuższą osią w linii wschód – zachód, miała długość 1,63 m

⁴⁰ Identyfikacji kości dokonał dr P. Konczewski. Ich dalszą analizę prowadziła dr hab. B. Kwiatkowska z Katedry Antropologii Uniwersytetu Wrocławskiego. Zły stan zachowania szczątków nie pozwolił na wyciągnięcie dalszych wniosków.

Ryc. 84b. Wrocław, ul. Wita Stwosza. Wykop I, 211–252 m.b., profil południowy: 1–2 – współczesne zasypy i wkopy; 3 – j.s. 29; 4 – j.s. 30; 5 – j.s. 31; 6 – j.s. 32; 7 – j.s. 33; 8 – j.s. 34; 9 – j.s. 35; 10 – j.s. 36; 11 – j.s. 37; 12 – j.s. 38; 13 – j.s. 39; 14 – j.s. 40; 15 – j.s. 41; 16 – j.s. 42; 17 – j.s. 43; 18 – j.s. 44; 19 – j.s. 45; 20 – soczewa piasku w obrębie j.s. 39; 21 – j.s. 46; 22 – j.s. 47 (jama grobowa nr III); 23 – j.s. 48; 24 – j.s. 49; 25 – j.s. 50; 26 – j.s. 51; 27 – całec.

Rys. R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

Fig. 84b. Wrocław, Wita Stwosza St. Trench I, 211–252 m, S section: 1–2 – contemporary backfill and trenches; 3 – stratigraphic unit 29; 4 – s.u. 30; 5 – s.u. 31; 6 – s.u. 32; 7 – s.u. 33; 8 – s.u. 34; 9 – s.u. 35; 10 – s.u. 36; 11 – s.u. 37; 12 – s.u. 38; 13 – s.u. 39; 14 – s.u. 40; 15 – s.u. 41; 16 – s.u. 42; 17 – s.u. 43; 18 – s.u. 44; 19 – s.u. 45; 20 – sandy lens within s.u. 39; 21 – s.u. 46; 22 – s.u. 47 (grave pit no. III); 23 – s.u. 48; 24 – s.u. 49; 25 – s.u. 50; 26 – s.u. 51; 27 – the natural. Drawing R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

i zachowaną głębokość 0,54 m (strop na wysokości 117,42 m n.p.m.) Jej dno było płaskie, a ścianki pionowe. Zasypisko jamy było w partii stropowej identyczne z zalegającą ponad nią warstwą próchnicy (j.s. 23), w spągu zaś leżał piasek identyczny z calcowym. W partii przydennej odnaleziono bardzo mocno zniszczone fragmenty szkieletu w układzie anatomicznym. Były to najprawdopodobniej, patrząc od zachodu: fragment kości śródstopia, fragment talerza biodrowego, kość przedramienia i fragment obojczyka. Układ szkieletu wskazuje na ułożenie zmarłego głową na wschód. Datowanie: na podstawie orientacji szkieletu XI–XII w.

Grób III (j.s. 47) zlokalizowano na 250–252 m.b., na skrzyżowaniu ul. Wita Stwosza i Biskupiej. Jama grobowa, orientowana w linii wschód-zachód, miała długość 1,8 m i zachowaną głębokość 50 cm (strop na poziomie 117,48 m n.p.m.). W spągu jamy zalegał szkielet w układzie anatomicznym, w pozycji na plecach, złożony czaszką na wschód. W grobie nie odnaleziono żadnego wyposażenia. Datowanie: na podstawie orientacji szkieletu XI–XII w.

Ponad piaskami calcowymi i nad grobami leżała warstwa kulturowa wytworzona przez przemieszanie i wzbogacenie pierwotnej próchnicy. Na metrach 165–200 oznaczono ją jako j.s. 23, a na metrach

229–255 jako **j.s. 46**. Stan jej zachowania był zróżnicowany, a grubość zmienna, od 0,05 do 0,6 m. Strop mieścił się na poziomie ok. 117,40–117,58 m n.p.m. Warstwę tworzyła próchnica z dużą zawartością piasku, z drobnymi fragmentami naczyń glinianych, kości zwierzęcych, z bryłkami żużla i ze śladami polepy. Funkcji warstwy nie ustalono w sposób ostateczny. Powstała ona niewątpliwie wskutek osadniczego wykorzystania terenu. Brak związanych z nią śladów wkopów sugeruje, iż powstała w peryferyjnej strefie osady lub na drodze o powierzchni gruntowej. Datowanie: 1. poł. XIII w.

Na warstwie próchnicy na metrach 165–198 odłożyła się **j.s. 22**, tożsama z **j.s. 39** na metrach 209–255. Tworzyła ją warstwa zbitej mierzwy o grubości 0,2–0,6 m. Jej nierówny strop wahał się w granicach 117,40–118,00 m n.p.m. W skład mierzwy wchodziły: próchnica, piasek, nawóz zwierzęcy, wióry drewna i inne szczątki roślin, a także węgle drzewne, polepa, kości zwierzęce i ułamki naczyń glinianych. Warstwa powstała wskutek długotrwałego użytkowania gruntowej nawierzchni ulicy. Datowanie: XIII–początek XIV w.

Na mierzwę wyłożono podsyp z piasku (**j.s. 25 i 38**). W najlepiej zachowanych partiach grubość pokładu piasku sięgała nawet 0,4 m. Zawierał on miejscami domieszkę gruzu szachulcowego i próchnicy. Lokalnie jego strop przykrywano tłuczonymi ceglami (**j.s. 26** na 168–170 m.b.). Zasadniczą funkcją było przygotowanie terenu pod **j.s. 37** – nawierzchnię drewnianą. Jej relikty przetrwały w relatywnie dobrym stanie na 215–237 m.b. Strop dranic nawierzchni odnotowano na poziomie 117,80 m n.p.m. Legary podtrzymujące nawierzchnię mieściły się na ok. 117,56–117,66 m n.p.m. Grubość bali legarów wynosiła 18–28 cm. Ułożone były w odległościach co ok. 4,8 m w partii wschodniej konstrukcji. W partii zachodniej odstępy między belkami były większe i wynosiły przeciętnie 5,7 m. Legary przystosowano do pełnienia ich funkcji poprzez ścięcie (spłaszczenie) powierzchni. Część bali ma obrobione wszystkie boki i kształt w przekroju prostokątny. Dranice układano wzdłuż osi ulicy, bezpośrednio na zalegających poprzecznie legarach. Wykorzystano

dranice o grubości przeciętnie 6–8 cm, wyjątkowo grubsze. Do budowy użyto głównie materiałów rozbiórkowych, zapewne z budynków szkieletowych. Datowanie: XIII/XIV w.

Z użytkowaniem nawierzchni wiążą się wytworzone bądź wysypane lokalnie warstwy o zróżnicowanej zawartości. **J.s. 35** tworzyła brunatna próchnica z makroszczątkami drewna, skór, fragmentami gruzu szachulcowego i ceramiki, o maksymalnej miąższości ok. 0,2 m, zaobserwowana na długości 5,2 m, wypełniająca zakłębienie terenu powstałe po załamaniu się drewnianej nawierzchni ulicy (216–221 m.b.). Jej strop, także zdeformowany, miał wysokość 117,50–117,80 m n.p.m. Datowanie: XIII/XIV w. (?).

Na metrach 211–216, na naprawionej już ulicy powstała **j.s. 34** – warstwa próchnicy wymieszanej z piaskiem. Jej miąższość wynosiła ok. 0,4 m, a strop miał wysokość 117,80 m n.p.m. W jej obrębie zaobserwowano zalegającą poprzecznie do osi ulicy belkę, lekko obrobioną (spłaszczoną od strony wierzchniej), o grubości ok. 18 cm i szerokości ok. 28 cm. Strop belki odnotowano na wysokości ok. 117,56 m n.p.m. Warstwa ta, wraz z belką, mogła powstać w wyniku dalszej opieki nad nawierzchnią ulicy. Datowanie: XIII/XIV w. (?).

Podobną pozycję stratygraficzną miały także **j.s. 42–44** – lokalnie występujące na drewnianej nawierzchni lub nad nią płyty bądź soczewy piasku, próchnicy i gliny, datowane także najpóźniej na XIV w.

Po zaprzestaniu użytkowania drewnianej nawierzchni ulicy wysypano na niej **j.s. 27, 36 i 40** – pokład piasku o grubości do ok. 0,5 m. Wyrównano w ten sposób nierówności ulicy i stworzono konstrukcyjny podkład pod bruk kamienny, później rozebrany i wtórnie wykorzystany. Datowanie: XIV w. (?).

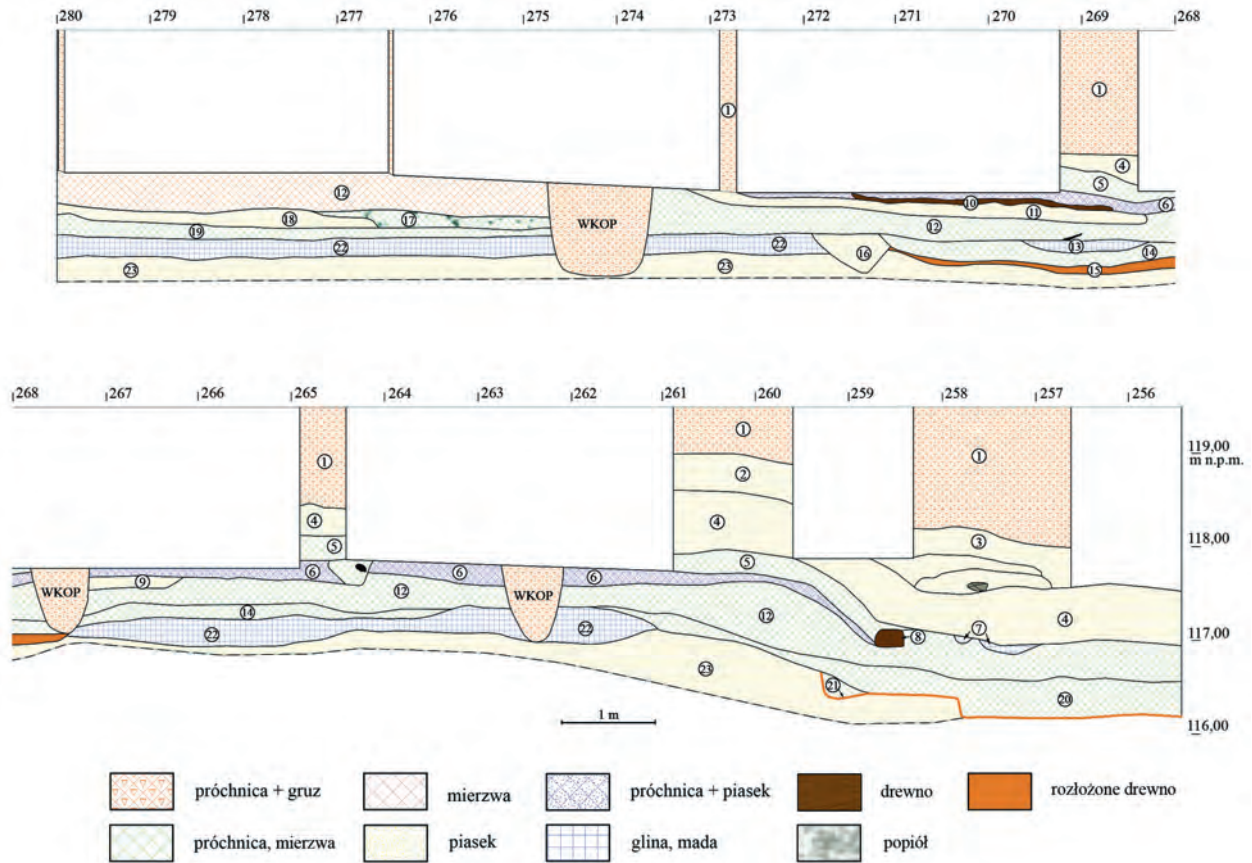
Kilkakrotne zapewne odnawianie i kolejne rozbiórki bruku wyznaczają **j.s. 28–33, 41, 48–51** – występujące lokalnie poziomy piasku, drobnego gruzu i próchnicy. Datowanie: XIV–XV w.

Ponad nimi leżały nawarstwienia z czasów nowożytnych i najnowszych, mocno przemieszane we wkopach pod miejską infrastrukturę (**j.s. 2 i 1**). Poziom nawierzchni ulicy do 2006 r. wynosił ok. 120,70 m n.p.m.

D. ODCINEK OD UL. BISKUPIEJ DO UL. KRAWIECKIEJ (256–333 M.B.)

Odcinek ten wyznaczają studnie kanalizacyjne na dwóch skrzyżowaniach. Wykop przechodził przez zniszczone już nawarstwienia, dając jednak możliwość obserwacji niezaburzonej stratygrafii w swej południowej ścianie (ryc. 85).

Strop nawarstwień calcowych tworzyły w tej strefie żółte, drobnoziarniste piaski, z laminami piasków białych i grudkami gliny. Ich obecność odnotowano na wysokości ok. 117,00 m n.p.m. Ponad piaskami zalegała **j.s. 86** – pierwotna pokrywa glebowa,

Ryc. 85. Wrocław, ul. Wita Stwosza. Wykop I, 256–280 m.b., profil południowy: 1 – współczesne zasypy i wkopy; 2 – j.s. 52; 3 – j.s. 53; 4 – j.s. 54; 5 – j.s. 55; 6 – j.s. 56; 7 – j.s. 57; 8 – j.s. 58; 9 – j.s. 59; 10 – j.s. 60; 11 – j.s. 61; 12 – j.s. 62; 13 – j.s. 63; 14 – j.s. 64; 15 – j.s. 65; 16 – j.s. 67; 17 – j.s. 70; 18 – j.s. 71; 19 – j.s. 72; 20 – j.s. 84; 21 – j.s. 85; 22 – j.s. 86; 23 – calec. Rys. R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

Fig. 85. Wrocław, Wita Stwosza St. Trench I, 256–280 m, S section: 1 – contemporary backfill and trenches; 2 – stratigraphic unit 52; 3 – s.u. 53; 4 – s.u. 54; 5 – s.u. 55; 6 – s.u. 56; 7 – s.u. 57; 8 – s.u. 58; 9 – s.u. 59; 10 – s.u. 60; 11 – s.u. 61; 12 – s.u. 62; 13 – s.u. 63; 14 – s.u. 64; 15 – s.u. 65; 16 – s.u. 67; 17 – s.u. 70; 18 – s.u. 71; 19 – s.u. 72; 20 – s.u. 84; 21 – s.u. 85; 22 – s.u. 86; 23 – the natural. Drawing R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

wytworzona na bazie mady. Jej miąższość wahała się w granicach 0,2–0,4 m, a strop miał w najwyższym punkcie niweletę 117,36 m n.p.m. Podobnie jak opisana w poprzednim odcinku j.s. 46, była ona, zwłaszcza w górnej strefie, przemieszana i przeobrażona wskutek działalności człowieka. Datowanie: warstwa jest jednoczasowa z j.s. 46 z odcinka trzeciego, która z kolei była młodsza od odkrytych tam grobów. Chronologię bezwzględną określono na początek XIII w. (?).

Ze stropu mady wkopano w podłoże następującą strukturę:

J.s. 85 tworzył rów zlokalizowany w obrębie skrzyżowania ul. Wita Stwosza i Biskupiej, przebiegający w linii północ–południe (ryc. 86). Wykopano go w nawarstwieniach calcowych, przekopując się przez pokład mady (**j.s. 86**). Górna krawędź znajdowała się na wysokości ok. 117,35 m n.p.m. Za-

chowała się wschodnia część cieku, informująca, że jego szerokość wynosiła co najmniej 6,8 m (256–262,8 m.b.). Przy wschodnim brzegu cieku w dnie wycięta była terasa o szerokości 1,42 m. Dalej dno było płaskie i znajdowało się na wysokości 116,20 m n.p.m. Ciek wyłożony był prawdopodobnie faszyną, widoczną jako smuga intensywnie brunatnej próchnicy o grubości 2–3 cm. Znaczny stopień zniszczenia nawarstwień średniowiecznych przez późniejsze wkopy utrudnia rekonstrukcję szerokości rowu. Jeśli przyjmiemy, że zniszczona krawędź zachodnia była uformowana podobnie jak wschodnia, to całkowita szerokość wynosiła 10–12 m. Głębokość przekraczała 1,1 m. Datowanie: XII–początek XIII w. (?).

Dno rowu przykryte było (**j.s. 84**) brązową, jednorodną, czystą próchnicą. Warstwa próchnicy miała wyraźnie ukośny układ i zapadała się w głąb rowu.

Ryc. 86. Wrocław, skrzyżowanie ul. Wita Stwosza i Biskupiej, profil południowy.
Na pierwszym planie rów – j.s. 85. Fot. T. Stolarczyk

Fig. 86. Wrocław, intersection of Wita Stwosza St. and Biskupia St. S section.
Stratigraphic unit 85 – a ditch – is visible in the foreground. Photo. T. Stolarczyk

Przy krawędzi wschodniej jej miąższość wynosiła nie więcej niż 0,2 m, na dnie zaś ok. 0,4 m. Strop warstwy w najwyższej partii krawędzi rowu odnotowano na wysokości 117,35, a na dnie – 116,60 m n.p.m. Datowanie: 1. poł. XIII w.

W odległości ok. 5,7 m na wschód od rowu odkryto **j.s. 65** – nieckę o szerokości ok. 7 m i głębokości 0,4 m. Jej dno mieściło się na poziomie 116,96 m n.p.m., a strop wypelniska na 117,35 m n.p.m. Na dnie niecki leżała warstwa brunatnej, tłustej próchnicy powstałej z rozłożonego drewna, prawdopodobnie faszyny, grubości 4–12 cm. Datowanie: XIII w.

Wyższą część niecki wypełniała **j.s. 64** – czarna, czysta próchnica, oraz nałożona na nią **j.s. 63** – soczewa białej, plastycznej gliny (gytii?). Datowanie: XIII w.

Od ok. 286 m.b. obserwujemy wyraźny spadek nawarstwień calcowych w kierunku wschodnim (ryc. 87). Mieści się tam kolejna niecka, długości ok. 8 m i głębokości ok. 0,5 m. Wypełniała ją **j.s. 86** – warstwa próchnicy o miąższości 0,8 m w partii centralnej i 0,15–0,2 m przy krawędziach. Powyżej niej leżała **j.s. 83** – warstwa czarnej zbitej próchnicy o miąższości do 0,2 m. Datowanie: początek XIII w. (?).

Najstarszą warstwą związaną z ulicą była **j.s. 72**, stwierdzona na metrach 277–286. Tworzyła ją czarna, piaszczysta próchnica o miąższości 0,12–0,22 m. Jej strop odnotowano na wysokości ok. 117,48 m n.p.m. Datowanie: 1. poł. XIII w. (?).

Na nieutwardzoną nawierzchnię ulicy wysypano **j.s. 71** – warstwę piasku o zachowanej grubości do 0,2 m (ryc. 88). Dobry stan zachowania warstwy, przynajmniej na metrach 278–286, świadczy o tym,

że jej strop (na poziomie 117,60 m n.p.m.) musiał być przynajmniej prowizorycznie umocniony. Datowanie: XIII w.

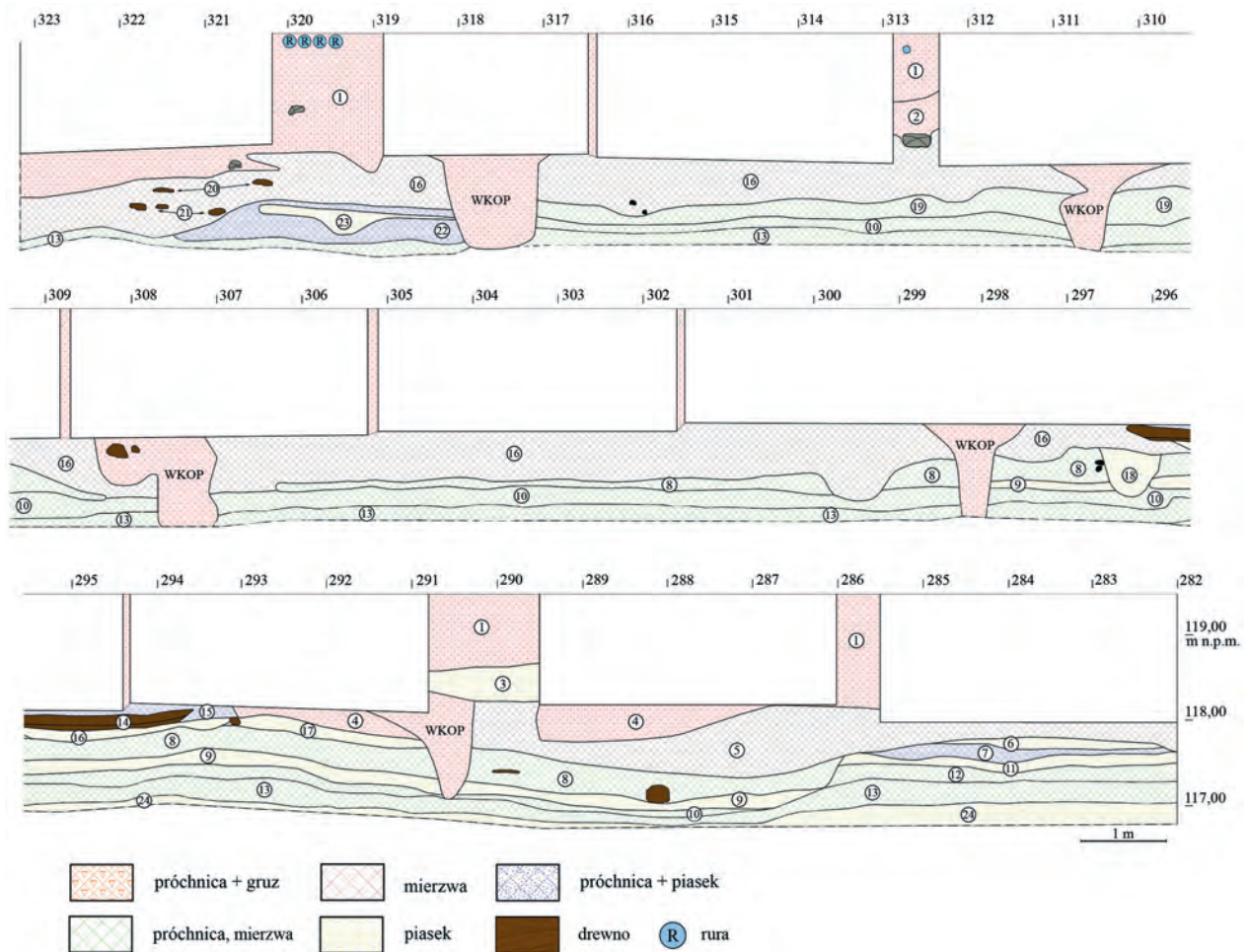
Lokalnie piasek był intensywnie przemieszany z próchnicą, żwirem i węglami drzewnymi (**j.s. 70**). Chronologia: XIII w.

Na metrach 282–286 ponad piaskiem wytworzył się poziom **j.s. 69** – piaszczystej, szarej próchnicy, o grubości 6–18 cm i stropie na wysokości ok. 117,75 m n.p.m. Warstwa jest świadectwem dalszego użytkowania ulicy o nawierzchni gruntowej lub przykrytej lekką konstrukcją z luźno położonych dranic, przesypywanej sukcesywnie piaskiem, pozostającym niekiedy w formie soczew (**j.s. 68**). Datowanie: XIII w.

Nierówności nad starszym zagłębieniem w obrębie ulicy przykrywały: **j.s. 82** – warstwa piasku na metrach 286–298, grubości 0,1–0,2 m, i **j.s. 81** – wytworzona na niej piaszczysta próchnica o grubości 0,2–0,4 m. Datowanie: 1. poł. XIII w.

Na tymże poziomie mieściły się **j.s. 87** (na 308–318 m.b.) i **j.s. 88** (na 318–322 m.b.) – warstwy sypkiej, szarej próchnicy, przemieszanej z grudkami surowej gliny. O przesypywaniu ulicy piaskiem świadczy **j.s. 89** – miejscowo zachowana soczewa. Strop tych warstw osiągał wysokość 117,65 m n.p.m. Datowanie: 1. poł. XIII w.

Kolejnym wyraźnym poziomem użytkowym ulicy, obserwowanym na znacznej długości profilu południowego, była **j.s. 62** – intensywnie czarna mierzwa z nawozem zwierzęcym, licznymi laminami piasku, makroszczątkami roślin, ścinkami skór, grudkami gruzu szachulcowego i soczewami gliny.

Ryc. 87. Wrocław, ul. Wita Stwosza. Wykop I, 283–323 m.b., profil południowy: 1 – współczesne zasypy gruzowe; 2 – j.s. 66; 3 – j.s. 73; 4 – j.s. 74; 5 – j.s. 62; 6 – j.s. 68; 7 – j.s. 69; 8 – j.s. 81; 9 – j.s. 82; 10 – j.s. 83; 11 – j.s. 71; 12 – j.s. 72; 13 – j.s. 86; 14 – j.s. 75; 15 – j.s. 76; 16 – j.s. 77; 17 – j.s. 78; 18 – j.s. 80; 19 – j.s. 87; 20 – j.s. 90; 21 – j.s. 91; 22 – j.s. 88; 23 – j.s. 89; 24 – calec. Rys. R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

Fig. 87. Wrocław, Wita Stwosza St. Trench I, 283–323 m, S section: 1 – contemporary backfill of building detritus; 2 – stratigraphic unit 66; 3 – s.u. 73; 4 – s.u. 74; 5 – s.u. 62; 6 – s.u. 68; 7 – s.u. 69; 8 – s.u. 81; 9 – s.u. 82; 10 – s.u. 83; 11 – s.u. 71; 12 – s.u. 72; 13 – s.u. 86; 14 – s.u. 75; 15 – s.u. 76; 16 – s.u. 77; 17 – s.u. 78; 18 – s.u. 80; 19 – s.u. 87; 20 – s.u. 90; 21 – s.u. 91; 22 – s.u. 88; 23 – s.u. 89; 24 – the natural. Drawing R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

W najwyższym punkcie, ok. 278 m.b., strop warstwy znajdował się na wysokości 118,00 m n.p.m. Jej miąższość mierzyła 0,4–0,5 m. Powstała w wyniku długotrwałego użytkowania gruntowej nawierzchni ulicy. Uznajemy ją za kontynuację j.s. 39 z odcinka trzeciego. Datowanie: XIII w.

Na strop mierzwy wysypano **j.s. 61** – piaszczysty podkład pod drewnianą nawierzchnię ulicy. Zachował się na długości ok. 5 m (270–275 m.b.), osiągając grubość 0,1–0,18 m. Konstrukcję nawierzchni – **j.s. 60** – zbudowano z dranic, układając je poprzecznie do osi ulicy. Prawdopodobnie po drewnianej nawierzchni na podsypie pozostały także słabo zachowane **j.s. 56** i **58**. Dranice po rozebranej nawierzchni stwierdzono na metrach 316–322, a tak-

że w wykopach pod przyłącza kanalizacyjne do budynków. Datowanie: XIII w. (2. poł.).

W przyłączy kanalizacyjnym do budynku Wita Stwosza 19/20 ślady konstrukcji drewnianej – **j.s. 127** – stwierdzono na poziomie 117,70–117,80 m n.p.m. Wspierała się ona na wbitych w podłoże słupach nośnych. Jeden z nich, zarejestrowany w profilu zachodnim, miał długość ok. 0,65 m i grubość 0,08 m. Od dołu, na długości ok. 28 cm, wykonany był zacios, zaostrażający jego dolny koniec. W innych częściach profilu tego wykopu stwierdzono relikty legarów i dranic nawierzchni. Zapewne w wyniku intensywnego użytkowania całość konstrukcji uległa szybkiej degradacji i zapadnięciu w głąb grząskiego podłoża. Datowanie: XIII w. (2. poł.).

Ryc. 88. Wrocław, ul. Wita Stwosza, odcinek pomiędzy ul. Biskupią i Krawiecką. Wykop I, profil południowy. Poziomy użytkowe ulicy (j.s. 72 i 69), a także rozdzielający je przesyp piaszczysty (j.s. 71). Fot. P. Konczewski

Fig. 88. Wrocław, Wita Stwosza St., stretch between Biskupia St. and Krawiecka St. Trench I, S section. Functional street levels (stratigraphic unit 72 and 69), with sandy layer in between (s.u. 71). Photo. P. Konczewski

Nawarstwienia z późnego średniowiecza nie przetrwały na odcinku między ul. Biskupią i Krawiecką w stanie pozwalającym na interpretację stanu i konstrukcji nawierzchni ulicy. Z informacji uzyskanych w wykopach pod przyłącza kanalizacyjne do budynków wynika, że poziom piaszczystych podsypów pod

bruks kamienne, datowany ogólnie na XIV–XV w., mieścił się na poziomie 118,10–118,90 m n.p.m. (**j.s. 101 i 111**). Lokalnie nawierzchnia umacniana była w tym czasie także tłucznem ceglanym (**j.s. 100** o grubości 0,29–0,3 m).

E. ODCINEK OD UL. KRAWIECKIEJ DO UL. ŚW. KATARZYNY (338–358 M.B.)

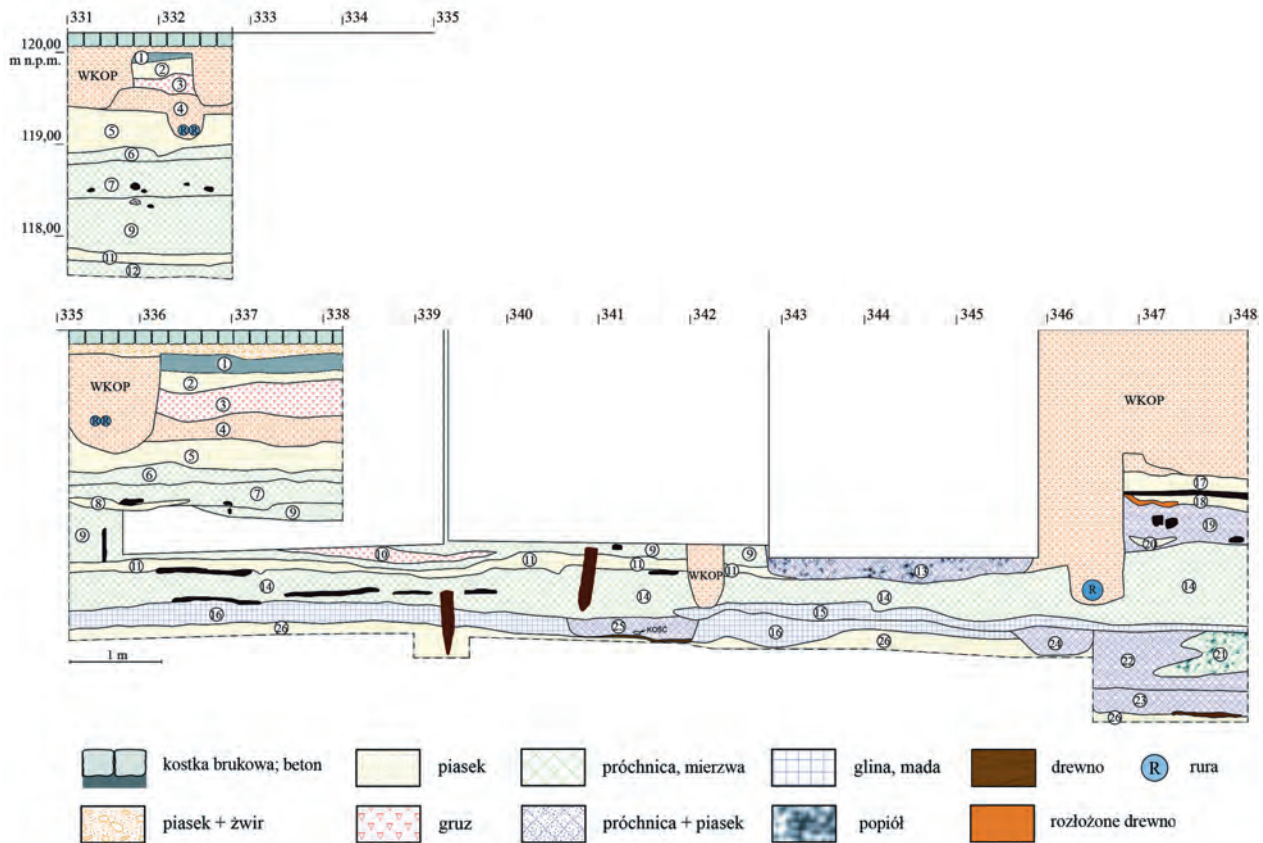
Z położonego najdalej na wschód odcinka ul. Wita Stwosza rozpoznano pierwsze 20 m. Piaszczysty calec zarejestrowano tam na wysokości ok. 117,00 m n.p.m. (ryc. 89–91). Najstarszy etap użytkowania terenu wyznacza cmentarzysko. Przesłanki stratygraficzne pozwalają przypuszczać, że kolejne groby powstały w następującej kolejności:

Grób nr 1 (j.s. 167) na metrach 344–345. Fragment wkopanej w calec jamy grobowej zarejestrowano w południowym profilu wykopu. Jej strop mieścił się na poziomie 117,03 m n.p.m. Przykrywał go pokład mady, opisany niżej jako **j.s. 154** (mada nie nosiła śladów naruszenia celem wykopania jamy grobowej – możemy przyjąć, że zmarłego złożono do grobu przed odłożeniem się mady). Zachowana długość jamy grobowej wynosiła 1 m, a głębokość 0,42 m. Dno jamy było płaskie, a krawędź wschodnią łagodnie nieckowata. Partię stropową wypełniał żółty piasek z grudkami próchnicy. Przy dnie widoczna była warstwa ciemnobrązowej próchnicy, o grubości 5–8 cm, przy czym w miej-

scu, gdzie prawdopodobnie leżały głowa i tułów zmarłego, warstwa próchnicy miała miąższość do 18 cm. Ze szkieletu odnaleziono drobne szczątki kręgosłupa i kości udowej. Układ zachowanych kości pozwala przyjąć, że zmarły ułożony był głową na wschód. Datowanie: XI–XII w. (?).

Grób nr 2 (j.s. 170) na metrach 346–347. Mocno zniszczony przez j.s. 168 i 169. Jego zarys był widoczny fragmentarycznie na rzucie i w profilu południowym. Strop jamy grobowej zarejestrowano na poziomie 116,98 m n.p.m. Miała ona głębokość 0,25 m, płaskie dno i wannowato uformowaną krawędź wschodnią. Jej wypełnisko tworzyła brązowa, spiaszczona próchnica. Fragment czaszki (kałoty) z tego grobu znaleziono w trakcie eksploracji j.s. 169. Datowanie: XII w.

Grób nr 5 (j.s. 172) na metrach 348,54–349,60 (ryc. 92). Grób został zniszczony przez grób nr 4 (**j.s. 159**). Dno jamy miało poziom 116,89 m n.p.m. Jej wypełnisko tworzyła jasnobrązowa próchnica. Mocno zniszczone kości nie pozwalają na odtworzenie

Ryc. 89. Wrocław, ul. Wita Stwosza. Wykop I, 331–348 m.b., profil północny: 1–4 – zasypy współczesne; 5 – j.s. 143; 6 – j.s. 144; 7 – j.s. 145; 8 – j.s. 146; 9 – j.s. 147; 10 – j.s. 148; 11 – j.s. 149; 12 – j.s. 150; 13 – j.s. 151; 14 – j.s. 152; 15 – j.s. 153; 16 – j.s. 154; 17 – j.s. 155; 18 – j.s. 156; 19 – j.s. 157; 20 – j.s. 158; 21 – j.s. 176; 22 – j.s. 183; 23 – j.s. 182; 24 – j.s. 160; 25 – j.s. 159; 26 – calec. Rys. R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

Fig. 89. Wrocław, Wita Stwosza St. Trench I, 331–348 m, N section: 1–4 – contemporary backfill; 5 – stratigraphic unit 143; 6 – s.u. 144; 7 – s.u. 145; 8 – s.u. 146; 9 – s.u. 147; 10 – s.u. 148; 11 – s.u. 149; 12 – s.u. 150; 13 – s.u. 151; 14 – s.u. 152; 15 – s.u. 153; 16 – s.u. 154; 17 – s.u. 155; 18 – s.u. 156; 19 – s.u. 157; 20 – s.u. 158; 21 – s.u. 176; 22 – s.u. 183; 23 – s.u. 182; 24 – s.u. 160; 25 – s.u. 159; 26 – the natural. Drawing R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

układu ciała zmarłego. Smugi brunatnej próchnicy widoczne przy krawędzi jamy grobowej świadczą o zastosowaniu trumny lub innej drewnianej konstrukcji. Datowanie: XII w.

Grób nr 4 (j.s. 159) na metrach 348,45–349,45 (ryc. 92). Zarys jamy grobowej czytelny był w profilu północnym od wysokości 117,22 m n.p.m. Na dnie wykopu uwidocznił się na poziomie 116,94 m n.p.m., w linii wschód–zachód, z odchyleniem w kierunku osi łączącej północny zachód i południowy wschód. Wschodnia część jamy była zniszczona przez grób nr 3 (j.s. 171). Położenie kości udowej wskazuje, że zmarłego pochowano głową na zachód. W spągu jamy grobowej zachowały się niewielkie fragmenty drewna (deski?) widoczne w profilu jako intensywnie brunatna warstewka o grubości ok. 1–2 cm. Grób wkopany był w warstwę mady nadcalcowej (j.s. 154). Datowanie: XII w. (?).

Grób nr 3 (j.s. 171) na metrach 349,20–352,15 (ryc. 90, 93). Strop obiektu pojawił się na głęboko-

ści 116,98 m n.p.m. Krawędzie jamy grobowej wyznaczały smugi po rozłożonym drewnie, jej zasyp stanowiła jasnobrązowa próchnica z dodatkiem jasnożółtego piasku. Długość jamy wynosiła ok. 2,4 m, a szerokość ok. 0,8 m. Zorientowano ją na osi łączącej północ–północny zachód i południe–południowy wschód. Ślady zbutwiałego drewna pozwalają sądzić, że trumna miała ok. 1,6 m długości i 0,6 m szerokości. Szkielet leżał na głębokości 116,73–116,84 m n.p.m. Kości zachowane były w formie szczątkowej. Dno trumny znajdowało się w poziomie 116,71 m n.p.m. (w strefie klatki piersiowej). Zmarłego ułożono głową na zachód, z prawą ręką zgiętą w stawie łokciowym i dłonią ułożoną na klatce piersiowej. Przy czaszce odkryto dwa kabłączki skroniowe ułożone symetrycznie po obu jej stronach oraz nóż złożony przy prawej kości ramieniowej – u prawego boku. Datowanie: XII w.

Grób nr 6 (j.s. 181) na metrach 355–357 (w wykopie pod studnię kanalizacyjną). Zachowany tylko

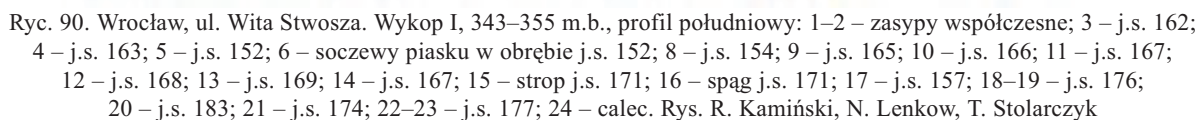
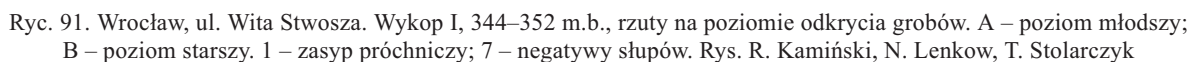
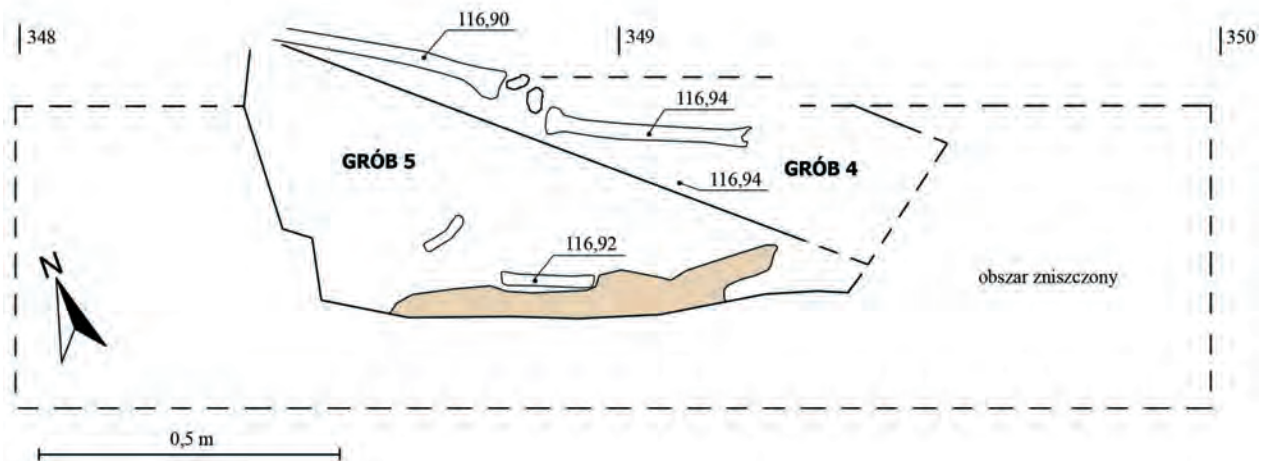

Fig. 90. Wrocław, Wita Stwosza St. Trench I, 343–355 m, S section: 1–2 – contemporary backfill; 3 – stratigraphic unit 162; 4 – s.u. 163; 5 – s.u. 152; 6 – sandy lenses within s.u. 152; 8 – s.u. 154; 9 – s.u. 165; 10 – s.u. 166; 11 – s.u. 167; 12 – s.u. 168; 13 – s.u. 169; 14 – s.u. 167; 15 – top of s.u. 171; 16 – bottom of s.u. 171; 17 – s.u. 157; 18–19 – s.u. 176; 20 – s.u. 183; 21 – s.u. 174; 22–23 – s.u. 177; 24 – the natural. Drawing R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

144

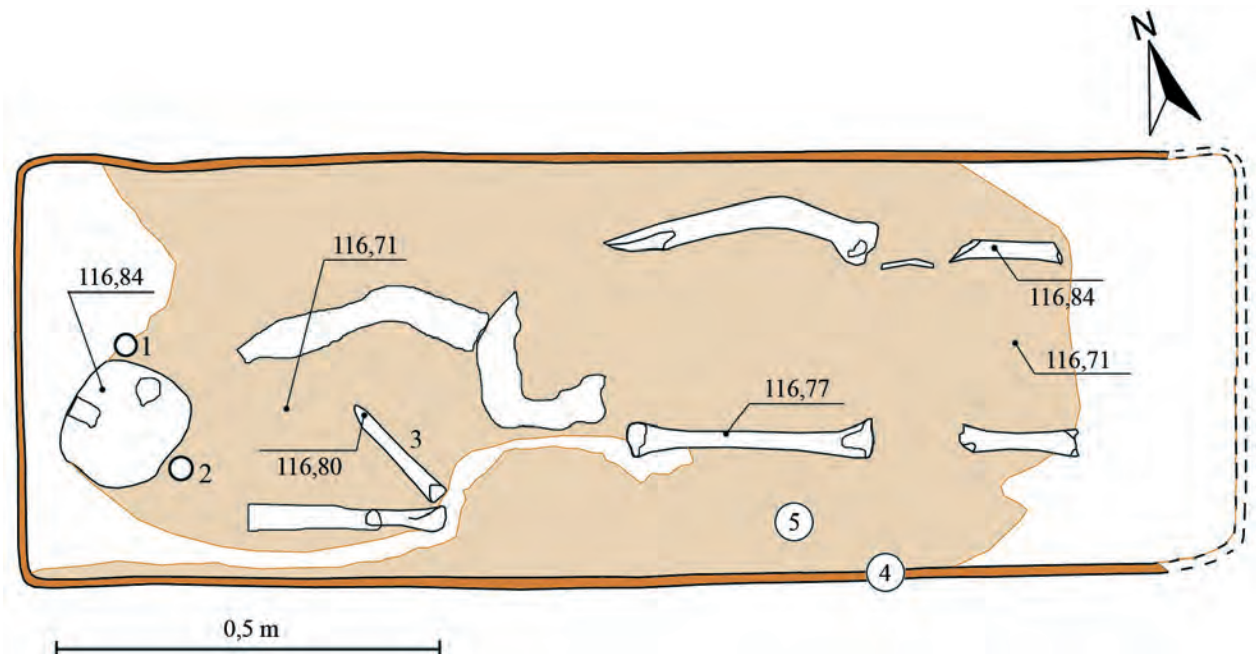
Ryc. 92. Wrocław, ul. Wita Stwosza. Wykop I, 348–349 m.b., rzut na poziomie odkrycia grobów nr 4 (j.s. 159) i nr 5 (j.s. 172). Rys. R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

Fig. 92. Wrocław, Wita Stwosza St. Trench I, 348–349 m, plan at the level of discovery of graves no. 4 (stratigraphic unit 159) and no. 5 (s.u. 172). Drawing R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

w części przydennej, zarejestrowany na poziomie 116,85 m n.p.m. Jama grobowa miała wymiary 1,18×co najmniej 0,32 m. Miała nieckowaty przekrój, zachowaną głębokość 0,23 m. Jej wypełnisko tworzyła brązowa próchnica przemieszana z piaskiem. Z północnego profilu grobu wyeksplorowano fragment kaloty, na podstawie której grób określono jako dziecięcy. Datowanie: XII/XIII w.

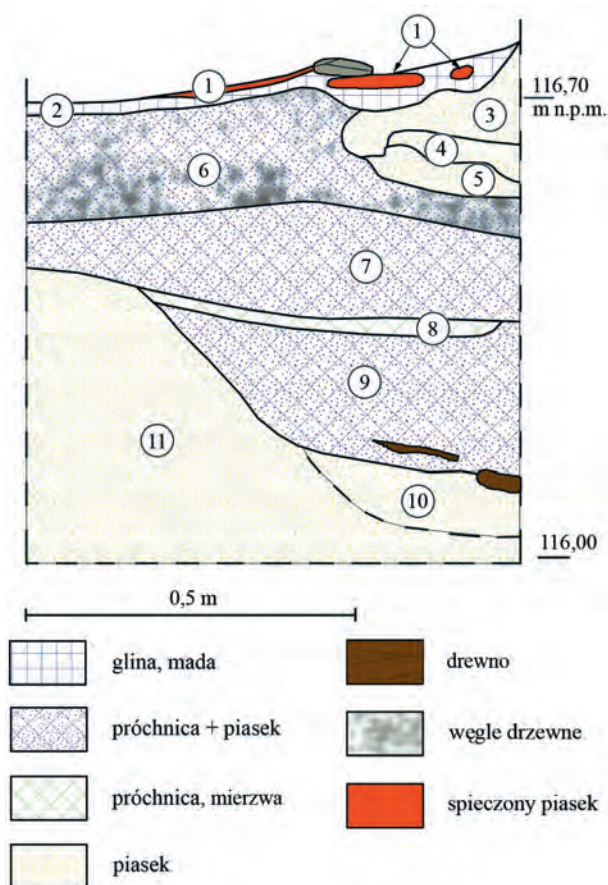
Grób nr 7 (j.s. 182) na 355 m.b. (w wykopie pod studnię kanalizacyjną, ryc. 94–96). Strop jamy gro-

bowej zarejestrowano na głębokości 116,28, jej dno – 116,00, a dno trumny – 116,06 m n.p.m. Trumna, zachowana w postaci smug brązowej próchnicy, miała szerokość 0,45 m i długość 1,80 m. Wypełnisko jamy grobowej tworzyły jasnobrązowa próchnica i żółty piasek. W odsłoniętym na ok. 50 cm fragmencie trumny (część wschodnia) nie stwierdzono obecności materiału kostnego. Ułamki kości odnaleziono w profilu. Datowanie: XII/XIII w.

Ryc. 93. Wrocław, ul. Wita Stwosza. Wykop I, 349–350 m.b., rzut na poziomie odkrycia grobu nr 3 (j.s. 171). Rys. R. Kamiński, T. Stolarczyk

Fig. 93. Wrocław, Wita Stwosza St. Trench I, 349–350 m, plan at the level of discovery of grave no. 3 (stratigraphic unit 171). Drawing R. Kamiński, T. Stolarczyk

Ryc. 94. Wrocław, ul. Wita Stwosza. Wykop I, 355 m.b., profil zachodni: 1–5 – j.s. 177; 6 – j.s. 176; 7 – j.s. 180 (?); 8–10 – j.s. 182; 11 – piaski calcowe.

Rys. R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

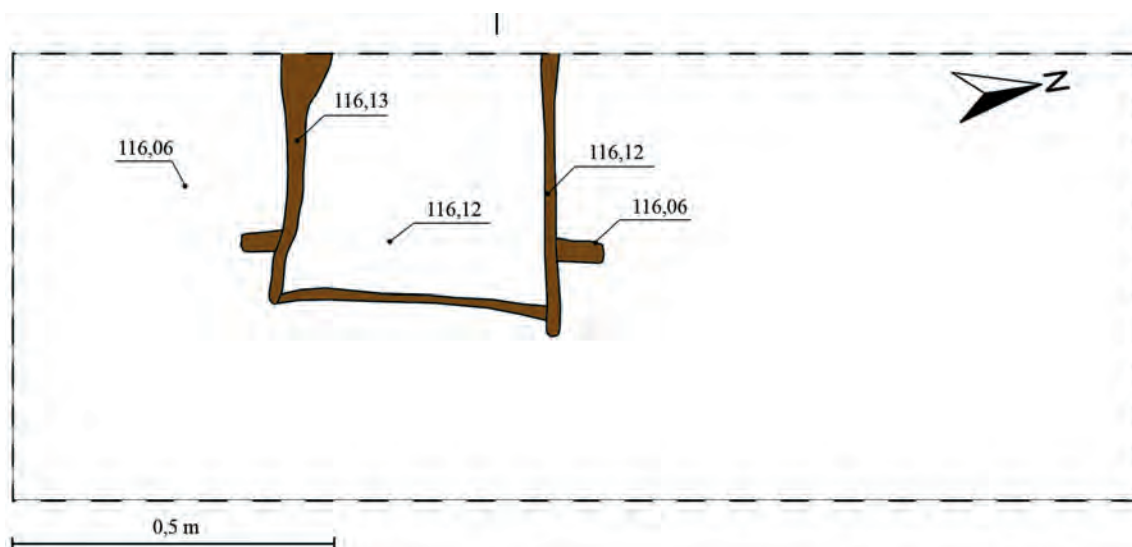
Fig. 94. Wrocław, Wita Stwosza St. Trench I, 355 m, W section: 1–5 – stratigraphic unit 177; 6 – s.u. 176; 7 – s.u. 180 (?); 8–10 – s.u. 182; 11 – natural sand.

Drawing R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

Na stropie piasków calcowych leżała **j.s. 154** – brązowa mada o przeciętnej miąższości 0,2–0,25 m, maksymalnie osiągająca 0,5 m (ryc. 97). Jej strop znajdował się na wysokości 117,25–117,48 m n.p.m. Nakładała się na jamę grobu nr 1, co skłania do przypuszczeń, iż powstała ona wskutek powodzi w końcu XII lub w początkach XIII w. (?). O antropogenicznym przetworzeniu warstwy świadczą odnalezione w niej fragmenty ceramiki naczyniowej, a także zdarcie wierzchniej partii, obserwowane na znacznej długości wykopu.

Świadectwem kolejnej fazy użytkowania terenu są nawarstwienia związane z osadą produkcyjną:

Na 344–348 m.b. odkryto **j.s. 168** – relikty budynku o rzucie zbliżonym do prostokąta długości 3,8 m i szerokości w obrębie wykopu co najmniej 0,78 m (ryc. 90). Przy jego północno-zachodnim narożu stwierdzono pięć jam po słupach wbitych w odległościach 0,3–0,6 m, o kształcie kolistym, średnicy 0,14–0,2 m i głębokości 0,10–0,15 m. Dno obiektu mieściło się na głębokości 0,3 m, ale w północno-wschodniej części obiektu stwierdzono zagłębione jeszcze na 0,25 m palenisko lub piec (**j.s. 169**). Tworzyły je kamienie o średnicy 15–20 cm, ułożone w wieniec, połączone zieloną gliną, uformowane w nieckę głębokości ok. 10 cm. Nieckę wypełniały węgle drzewne i popiół, a w części centralnej – kamienie o średnicy 7–15 cm. Średnica prawie okrągłego w rzucie paleniska wynosiła 1,7 m. Obecność w stropie paleniska grud polepy skłania do przypuszczenia, że mogła je przykrywać kopuła. Piec kopułkowy miałby wówczas otwór po stronie zachodniej, gdzie odłożyła się znaczna ilość popiołu, wę-

Ryc. 95. Wrocław, ul. Wita Stwosza. Wykop I, 355–356 m.b., rzut grobu nr 7 (j.s. 182).

Rys. R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

Fig. 95. Wrocław, Wita Stwosza St. Trench I, 355–356 m, plan of grave no. 7 (stratigraphic unit 182).

Drawing R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

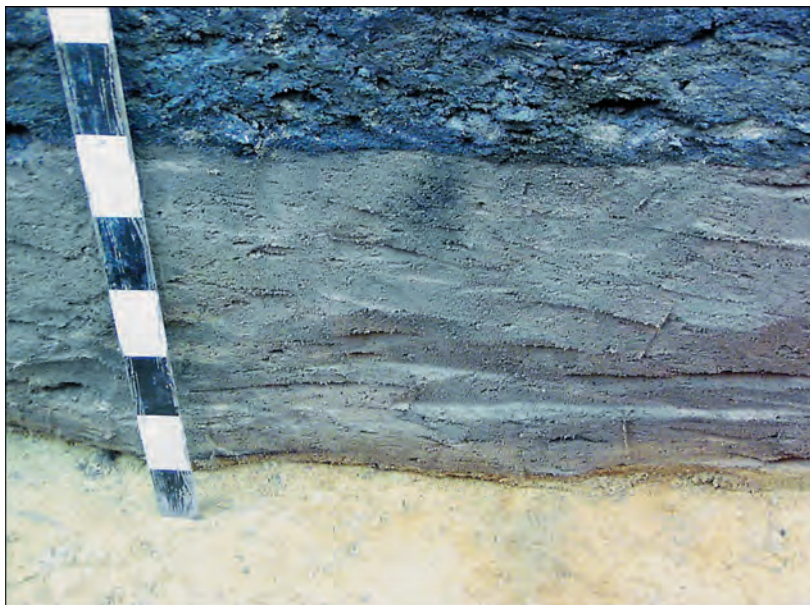
Ryc. 96. Wrocław, ul. Wita Stwosza. Wykop I, grób nr 7 (j.s. 182), widok od wschodu. Fot. P. Konczewski

Fig. 96. Wrocław, Wita Stwosza St. Trench I, grave no. 7 (stratigraphic unit 182), view from the east. Photo. P. Konczewski

gli drzewnych oraz gliny. Zasypisko obiektu tworzyła brązowa, piaszczysta próchnica, a jego strop znajdował się na wysokości ok. 117,28 m n.p.m. Całość można interpretować jako relikwiarz półziemianki. Datowanie: początek XIII w. (?).

Na metrze 354 (w wykopie pod studnię kanalizacyjną) mieściła się **j.s. 177** (ryc. 98) – piec do przetwarzania metali kolorowych (?). Odkryto go na poziomie 116,74 m n.p.m., a spąg mieścił się na głębokości ok. 116,35 m n.p.m. Wyróżniono dwie części pieca:

- szybu o wewnętrznej średnicy 35 cm, głębokości ok. 40 cm, ściankach grubości 5–7 cm. Konstrukcję szybu tworzyła mocno przepalona glina. Działanie wysokiej temperatury poświadcza też wypalenie (wręcz zeszkliwienie) piasków przylegających do dennej partii pieca;
- jamę przypiecową, w przybliżeniu prostokątną, o wymiarach 0,9×1,3 m, przylegającą do szybu od strony północno-wschodniej. Jej wypełnisko tworzyła brązowoszara próchnica z dodatkiem rdzawego piasku. Datowanie: XII/XIII w.

Ryc. 97. Wrocław, ul. Wita Stwosza. Wykop I, profil południowy, poziom mady (j.s. 154). Fot. P. Konczewski

Fig. 97. Wrocław, Wita Stwosza St. Trench I, S section, level of fen soil (stratigraphic unit 154). Photo. P. Konczewski

Ryc. 98. Wrocław, ul. Wita Stwosza. Wykop I, piec do przetapiania metali kolorowych (j.s. 177), widok od wschodu. Fot. P. Konczewski

Fig. 98. Wrocław, Wita Stwosza St. Trench I, furnace for melting down non-ferrous metals (stratigraphic unit 177), view from the east. Photo. P. Konczewski

Prawdopodobnie z piecem związana była także zarejestrowana na metrach 354–356, na głębokości ok. 116,80 m n.p.m., **j.s. 176** – warstwa szarej próchnicy przemieszanej z węglami drzewnymi, zawierająca bryły żużla (najprawdopodobniej żelaznego), a w spągu bryły przepalanej i surowej gliny. Jej grubość osiągała 0,2 m. Datowanie: 1. poł. XIII w.

Ponadto z osadą wiążemy jamy nieznanego przeznaczenia (**j.s. 160, 178–180**), dolki postłupowe (**j.s. 161 i 174**), płaty gliny i węgla drzewnych (**j.s. 173, 175**) oraz inne fragmentarycznie rozpoznane obiekty i lokalne warstwy zidentyfikowane w profilu południowym i w wykopach pod przyłacza. Wszystkie one są datowane na XII/XIII w.

Ponad opisanymi powyżej obiektami czytelnymi na stropie piasków calcowych, na 338–355 m.b., zalegał układ warstw horyzontalnych. W profilu północnym przedstawiał się on następująco (ryc. 89):

J.s. 153 – warstwę szarej, tłustej gliny z elementami polepy oraz węglami drzewnymi – zarejestrowano na metrach 348,86–355,20. Zalegała ona bezpośrednio na madzie nadcalcowej (**j.s. 154**), miała miąższość 0,1–0,2 m, a jej strop osiągał poziom 117,40 m n.p.m. Prawdopodobnie pełniła funkcję klepiska w budynku naziemnym. Datowanie: 1. poł. XIII w.

Początki ul. św. Wojciecha w jej obecnym przebiegu wyznaczała **j.s. 152** – warstwa czarnej, zbitej próchnicy ze znaczną ilością materiału organiczne-

go, zarejestrowana na metrach 342–357. Jej spąg mieścił się na poziomie 117,08–117,26, a strop – 117,57 m n.p.m. Grubość mierzyła średnio ok. 0,5 m, świadcząc o długim czasie użytkowania. W jej obrębie przetrwały luźne fragmenty drewna, pozostałe zapewne po konstrukcji nawierzchni. Mógł do niej należeć negatyw po słupie zarejestrowany na 346,4 m.b. w profilu północnym, a także negatywy po elementach drewnianych w południowej ścianie wykopu na metrach 343,26–345,64 i 349–350,40 na poziomie 117,56–117,70 m n.p.m. Układ drewna i negatywów po nim informuje o co najmniej dwukrotnej budowie i rozbiórce konstrukcji nawierzchni. Poziom dolny wyznacza początek formowania się warstwy, poziom górny zaś – koniec. W sąsiednim wykopie pod wodociąg warstwa ta zawierała fragmenty dranic sosnowych. Datowanie: połowa XIII–początek XIV w.

Na metrach 338–339,8 wyodrębniono **j.s. 150** – warstwę brązowej próchnicy ze znaczną ilością odpadów z obróbki drewna. Jej miąższość wynosiła ok. 16 cm. Strop warstwy sięgał poziomu 117,85 m n.p.m. Datowanie: połowa XIII–początek XIV w.

Warstwy te przykrywał nasyp z piasku barwy szarej – **j.s. 149** – grubości 0,1–0,2 m, o stropie na poziomie 117,70 m n.p.m. Piasek wysypano w celu wyrównania i uporządkowania nawierzchni po zużyciu i rozbiórce konstrukcji drewnianej. Dobry stan zachowania każe wnioskować, że nasyp był zabez-

pieczony kolejną nawierzchnią, prawdopodobnie także drewnianą. Datowanie: początek XIV w. (?).

Na metrach 331–357 piasek przykryty był **j.s. 147** – warstwą ciemnobrązowej, zbitej próchnicy z nawozem zwierzęcym i wiórami drewna. Jej strop miał wysokość 118,40 m n.p.m., a miąższość wynosiła 0,5–0,6 m. Negatyw słupa na 348 m.b. i nieliczne fragmenty drewna mogły pozostać po rozebranych pomoście ulicznym. Datowanie: XIV w.

W obrębie tejże warstwy próchnicy, na 344,5–347 m.b., zarejestrowano **j.s. 148** – lokalne utwardzenie nawierzchni płatem kruszonego gruzu ceglano. Jego grubość wynosiła 0,1–0,15 m, a strop mieścił się na poziomie 117,80 m n.p.m. Datowanie: XIV w.

W wykopie wodociągowym odpowiednikiem j.s. 147 na metrach 353,82–355,20 była **j.s. 157** – warstwa brązowej próchnicy z dodatkiem rudego piasku i luźnymi fragmentami belek z konstrukcji nawierzchni. Jej strop miał wysokość 118,45 m n.p.m., a grubość wahała się w granicach 0,4–0,6 m. Świadectwem przesypywania nawierzchni piaskiem w trakcie powstawania warstwy jest jego zachowana soczewa, oznaczona jako **j.s. 158**. Datowanie: XIV w.

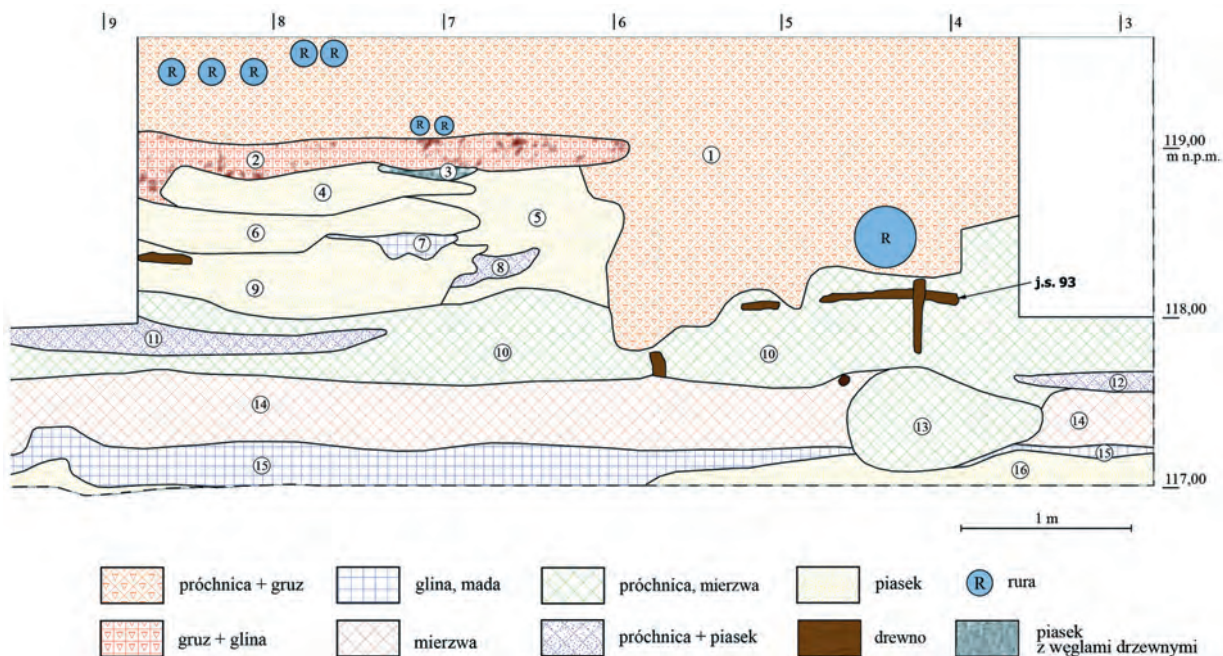
Na strop poziomu ulicy na metrach 342–343,5 wysypano kolejną warstwę piasku (**j.s. 146**), zacho-

waną na grubości 0,15–0,17 m, na której ponownie wytworzył się poziom mocno organicznej próchnicy – **j.s. 145**. Maksymalna grubość tej warstwy mierzyła 0,4 m, a wysokość zalegania określono na 118,36–118,80 m n.p.m. W spągu tej warstwy wystąpiły silnie zbutwiałe fragmenty drewna, świadczące o umocnieniu nawierzchni ulicy. Datowanie: XIV w.

Nad śladami drewna powstała warstwa próchnicy barwy od szarej do jasnobrązowej – **j.s. 144**. Jej maksymalna miąższość wynosiła 0,27 cm, a średnia grubość ok. 13 cm. Strop warstwy odnotowano na wysokości 118,98 m n.p.m. Datowanie: XIV–XV w.

Kolejny poziom drewnianej ulicy wyznaczała **j.s. 156** – zarejestrowana na 353,82–354,66 m.b. warstwa czystego piasku, o grubości 8–10 cm, w którego stropie zalegała 4–5-centymetrowa warstewka rozłożonego drewna. Strop warstwy znajdował się na wysokości 118,55 m n.p.m. Najprawdopodobniej jest to poziom zastosowanego miejscowo moszczenia nawierzchni ulicy drewnem, ułożonym na podsypie piaszczystym. Datowanie: XIV–XV w.

W południowej ścianie wykopu poziomowi temu odpowiada **j.s. 184a** – warstwa ciemnobrązowej próchnicy o miąższości 0,22–0,25 m, zarejestrowana na głębokości 118,40 m n.p.m. (spąg). Także w jej stropie stwierdzono ślady drewna w postaci nega-

Ryc. 99. Wrocław, ul. Krawiecka. Wykop I, 4–9 m.b., profil zachodni: 1 – współczesne zasypy i wkopy; 2–9 – późnośredniowieczne i nowożytnie zasypy wyrównawcze; 10–11 – j.s. 92; 12 – j.s. 94; 13 – j.s. 95; 14 – j.s. 96; 15 – j.s. 97; 16 – piaski calcowe. Rys. R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

Fig. 99. Wrocław, Krawiecka St. Trench I, 4–9 m, W section: 1 – contemporary backfill and trenches; 2–9 – late medieval and post-medieval levelling backfill; 10–11 – stratigraphic unit 92; 12 – s.u. 94; 13 – s.u. 95; 14 – s.u. 96; 15 – s.u. 97; 16 – natural sand. Drawing R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

tywów dranic nawierzchni drogi. Nawierzchnia ta przesypana była piaskiem, na którym odłożyła się następna warstwa próchniczna, **j.s. 184b**, grubości 0,05–0,1 m.

Etap drewnianych nawierzchni ulicy zamykają warstwy piasku oznaczone jako **j.s. 143 i 155**. Ich grubość osiąga 0,32 m. Datowanie: XIV–XV w.

Powyżej zalegały warstwy piaszczysto-gruzowe, pozostałe zapewne po przekładanych cyklicznie brukach kamiennych na podsypach, zniszczone mocno przez wkopy z czasów najnowszych.

Odgałęzienia wykopów do przecznicy ul. Wita Stwosza – ul. Krawieckiej, Biskupiej i Krowiej – pozwoliły uzyskać informacje o ich średniowiecznych nawierzchniach.

W ul. Krawieckiej, w wykopie o długości 15 m, strop calca stanowiły piaski zalegające na wysokości ok. 117,20 m n.p.m. (ryc. 99). Ponad calcem stwierdzono:

J.s. 97 – warstwę brązowoszarej mady z żółtym piaskiem, miąższości 0,08–0,18 m. Jej strop, odkryty na poziomie 117,25 m n.p.m., był mocno przemie-

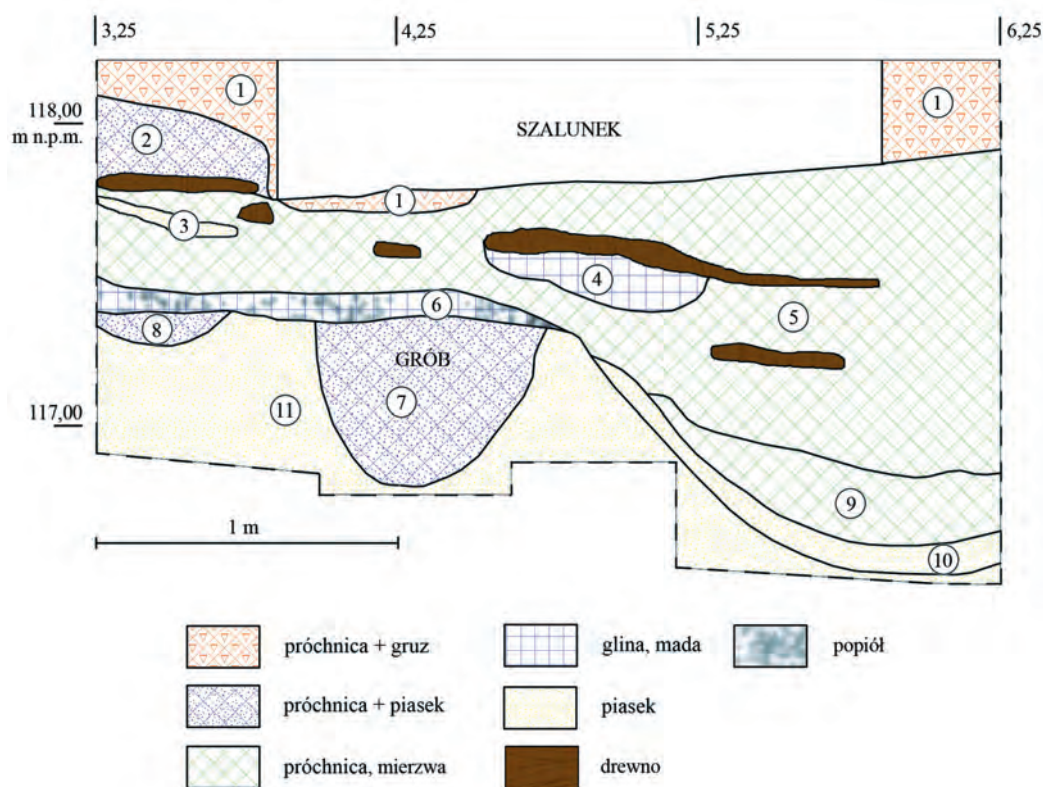
szany w początkowej fazie użytkowania terenu, w początkach XIII w.

Przykrywała ją **j.s. 96** – warstwa czarnej, zbitej mierzwy, zawierająca duże ilości materiału organicznego (ścinki drewna, skóra); warstwa ta miała miąższość ok. 0,3–0,4 m, a jej strop znajdował się na 117,66 m n.p.m. Jej charakter pozwala wiązać ją z istniejącą już ulicą o nawierzchni gruntowej. Datowanie: XIII w.

Na nią nałożona była **j.s. 95** – soczewa brązowej próchnicy z dużą ilością materiału organicznego w postaci silnie zbutwiełego drewna oraz lokalny nasyp wyrównawczy (**j.s. 94**) złożony z zapiaszczonej próchnicy. Datowanie: XIII/XIV w.

Powyżej leżała **j.s. 92** – warstwa ciemnobrązowej próchnicy o miąższości do 1,1 m. Jej strop osiągał w najwyższym punkcie poziom 118,60 m n.p.m. W jej obrębie mieścił się relikw drewnianego pomostu ulicznego, złożony ze słupów i dźwigarów, oznaczony jako **j.s. 93**. Datowanie: XIII/XIV w.

W ul. Biskupiej przebadano początkowy odcinek, długości ok. 3 m (ryc. 100). Odnotowano tam nie-

Ryc. 100. Wrocław, ul. Biskupia. Wykop I, 3,25–5,25 m.b., profil wschodni: 1 – zasypy współczesne; 2 – j.s. 208; 3–5 – j.s. 210; 6 – j.s. 211; 7 – j.s. 215; 8 – j.s. 214; 9 – j.s. 212; 10 – j.s. 213; 11 – piaski calcowe.

Rys. R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

Fig. 100. Wrocław, Biskupia St. Trench I, 3,25–5,25 m, E section: 1 – contemporary backfill; 2 – stratigraphic unit 208; 3–5 – s.u. 210; 6 – s.u. 211; 7 – s.u. 215; 8 – s.u. 214; 9 – s.u. 212; 10 – s.u. 213; 11 – natural sand. Drawing R. Kamiński, N. Lenkow, T. Stolarczyk

znacznie wyższy poziom naturalnej pokrywy terenu. Strop piasków calcowych mieścił się na wysokości 117,40 m n.p.m., a poziom pierwotnej gleby (**j.s. 214**) podniósł go jeszcze o co najmniej 0,1–0,2 m.

Najstarszym elementem antropogenicznym był w tej strefie grób – **j.s. 215**. Szerokość jamy grobowej wynosiła 0,79 m, a głębokość ok. 0,55 m. Miała ona przekrój nieckowaty, a zachowany strop znajdował się na wysokości 117,38 m n.p.m. Grób zorientowany był na osi wschód–zachód, czaszka zmarłego znajdowała się w partii zachodniej, na wysokości 116,97 m n.p.m. Po lewej stronie czaszki złożone zostało naczynie noszące cechy technologiczne charakterystyczne dla XI w.

Strop grobu przykryty był przekształconym antropogenicznie poziomem mady – **j.s. 211** – przemieszanej z węglami drzewnymi. Jej partia wierzchnia została zapewne usunięta bądź wchłonięta przez wyższe nawarstwienia. Datowanie: XII/XIII w.

Przetworzoną osadniczo madę przecięła **j.s. 212** – jama o formie niecki, głęboka na 0,85 m, o zachowanej szerokości co najmniej 1,42 m. Jej dno przykrywała ok. 10-centymetrowa warstewka czystego piasku (**j.s. 213**). Wyższą część wypełniały zapadnięte młodsze nawarstwienia. Datowanie: XII/XIII w.

Najstarszy poziom ulicy wyznaczała **j.s. 210** – brunatna próchnica (utleniona mierzwa?), przemieszana z soczewkami brązowego piasku, czarnej, tłustej próchnicy i niebieskiej gliny. Jej strop mieścił się na poziomie 117,80 m n.p.m. Miała miąższość ok. 0,4 m, nad jamą do 1 m. W jej obrębie zarejestrowano dwa poziomy drewnianej konstrukcji ulicy. Dolny zachował się szczątkowo w postaci trzech fragmentów dranic, zalegających na wysokości ok. 117,45 m n.p.m. Górny mieścił się na wysokości 117,45–117,80 m n.p.m. Pozostały po nim dranice długości 0,5 m i 1,2 m, grubości 0,08–0,1 m. Dranice spoczywały na legarach o przekroju 0,16×0,04 m i 0,12×0,08 m. Datowanie: warstwa powstała wskutek długotrwałego użytkowania ulicy w XIII i XIV w.

Nad nią zachowała się lokalnie kolejna warstwa uliczna – **j.s. 208** – brązowa próchnica z dodatkiem żółtego piasku oraz drobnymi soczewkami jasnoszarej gliny. Warstwa ta leżała na poziomie 117,80 m n.p.m. (spag) i miała miąższość 0,2–0,3 m. Datowanie: XIII/XIV w.

Wyższe partie nawarstwień były zniszczone lub niedostępne dla badań.

W początkowym odcinku ul. Krowiej calec miał wysokość ok. 117,00 m n.p.m. Nad nim stwierdzono **j.s. 237** – warstwę brązowoszarej próchnicy (mady?) grubości 0,2–0,5 m. Jej stropowa część była przetworzona antropogenicznie. Datowanie: XII/XIII w. (?).

Powyżej leżała **j.s. 236** – warstwa jasnobrunatnej próchnicy z domieszką piasku oraz drobnego żwiru. Jej grubość wynosiła 0,2 m, a strop miał poziom 117,38 m n.p.m. Warstwa powstała prawdopodobnie na gruntowej nawierzchni ulicy. Datowanie: 1. poł. XIII w. (?).

Warstwę próchnicy przykrywały relikty drewnianej nawierzchni ulicy – **j.s. 235** – na poziomie 117,20–117,45 m n.p.m. Zachowały się z niej legary z dranic, ułożone wzdłuż osi ulicy (wymiar: 0,9×0,04 m i 2,4×0,04 m) i spoczywające na nich poprzecznie do osi ulicy pojedyncze dranice o szerokości 0,12–0,16 m i grubości 0,04–0,06 m. Datowanie: XIII w.

Na drewnianej nawierzchni wytworzyła się **j.s. 234** – warstwa brązowoczarnej próchnicy, o miąższości 0,2–0,25 m i stropie na poziomie 117,60 m n.p.m. Datowanie: XIII w.

Przykryto ją następną konstrukcją drewnianą – **j.s. 232** – odkrytą na poziomie 117,68 m n.p.m. Tworzyły ją legary ułożone wzdłuż osi ul. Krowiej, o długości ok. 0,9–1,1 m i grubości 0,04–0,05 m. Na nich leżały, poprzecznie do osi ulicy, dranice o wymiarach w przekroju: 0,1×0,04 i 0,18×0,06 m. Konstrukcja ta została częściowo rozebrana. Soczewki żółtego piasku, zarejestrowane jako **j.s. 233**, zapewne są pozostałością podsypów pod poziom konstrukcyjny opisywanej jednostki. Datowanie: XIII w.

Na tak umocnionej nawierzchni, na poziomie 117,70–117,90 m n.p.m., odłożyły się **j.s. 231 i 230** – warstwy zróżnicowanej lokalnie zabarwieniem, brązowej i czarnej próchnicy, przemieszanej z niewielką domieszką szarego piasku, miąższości 0,1–0,2 m. Datowanie: XIII/XIV w.

Powyżej stwierdzono **j.s. 229** – warstwę żółtych piasków niwelacyjno-wyrównawczych, pokrywających drewniane poziomy ulicy. Miała ona miąższość 0,1–0,3 m i zalegała w poziomie 117,64–117,98 m n.p.m. Tworzyła zapewne podsyp pod najstarszy bruk kamienny. Datowanie: XIV–XV w.

Wyższe poziomy ulicy nie przetrwały w stanie umożliwiającym analizę.

4. CHARAKTERYSTYKA NAWIERZCHNI ULIC

A. BUDOWA I KONSERWACJA NAWIERZCHNI

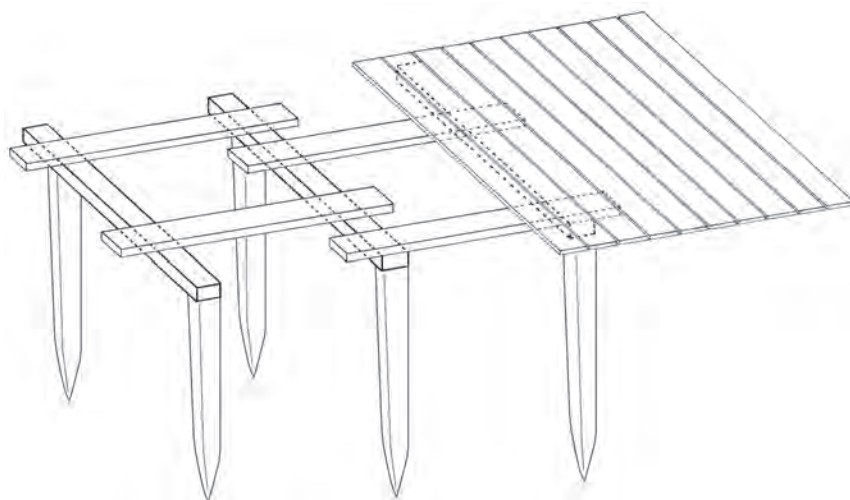
Nawarstwienia kulturowe odłożone w średniowieczu i przebadane archeologicznie są dla nas zasadniczym źródłem informacji na temat nawierzchni ulic, sposobów ich utwardzania, konserwacji i sprzątania, różnic jakości i dokonujących się przemian.

Techniki utwardzania nawierzchni były zróżnicowane w zależności od fazy rozwoju miasta, stopnia wilgotności podłoża, a także socjotopograficznej rangi ulicy. Większość ulic Wrocławia, również tych w najbardziej zamożnych częściach miasta, miała w pierwszych dziesięcioleciach swego istnienia naturalne, nieumocnione nawierzchnie gruntowe. W trakcie ich użytkowania powstała warstwa złożona z rozjeżdżonej i przemieszanej pierwotnej próchnicy oraz piasku, wzbogacana przynajmniej częścią śmieci usuwanych z działek, a także nawozem zwierzęcym. Lokalnie, przed domami, ulepszano ją i osuszano przy zastosowaniu prostych, lecz zróżnicowanych technik. Analiza tych warstw potwierdziła wykładanie luźnych dranic, wysypywanie piasku, wiórów, popiołu i gruzu szachulcowego ze spalonych domów szkieletowych.

Pierwsze stabilne, drewniane nawierzchnie zaczęto wprowadzać przed połową XIII w. Dotyczyło to strefy kontynuacji osadniczej we wschodniej części obecnego Starego Miasta. Warstwę mierzwy odłożoną już w czasie funkcjonowania osady protomiejskiej przykrywano dębowymi pomostami. Jako przykłady wskazać można ul. Drewnianą (Kaźmierczyk 1966, s. 160–164), Piaskową (Niegoda 2005,

s. 69–84), a także wschodni odcinek ul. Wita Stwosza. Prawdopodobnie w 2. poł. tego stulecia elitarny odcinek ul. Kiełbaśniczej przykryto konstrukcją drewnianą, jednak ich powszechne stosowanie charakterystyczne jest dla wieku XIV. Dalszej dyskusji wymaga, naszym zdaniem, problem datowania badanych wcześniej ulic, gdzie chronologię określono na podstawie dat dendrologicznych bez wnikliwej analizy stratygraficznej i konfrontacji z zabytkami ruchomymi.

Drewniane pomosty były w średniowiecznym Wrocławiu przejawem zaawansowanej techniki umacniania nawierzchni ulic. Ich budowę rozpoczęto od wbicia w niestabilne podłoże słupów. Na parach słupów, poprzecznie do biegu ulicy, układano w odległości co 3–4 m dźwigary. Na nich kładziono wzdłuż linii ulicy legary (ryc. 101). Dopiero na tak ustabilizowanym podłożu kładziono poprzecznie grube na 4–6 cm dranice nawierzchni ulicy (Mruczek 2000, s. 263–271). Budowano je na głównych ulicach w zamożnych strefach Wrocławia (Kiełbaśniczej/Herrenstrasse, Ofiar Oświęcimskich/Junkernstrasse, Oławskiej/Kürschnerstrasse, Kurzy Targ/Hühnermarkt, Kotlarskiej/Kupferschmiedestrasse), a w północnej, niżej położonej części miasta także na ulicach zamieszkałych przez uboższych rzemieślników (Szewskiej/Schuebruecke, Łaciarskiej/Altbüsserstrasse, Malarskiej/Mahlerstrasse, Drewnianej/Einhornstrasse). Przykrywano nimi pas szerokości 2–2,5 m w środkowej linii ulicy. Podobnie było na placach targowych, gdzie pomostami

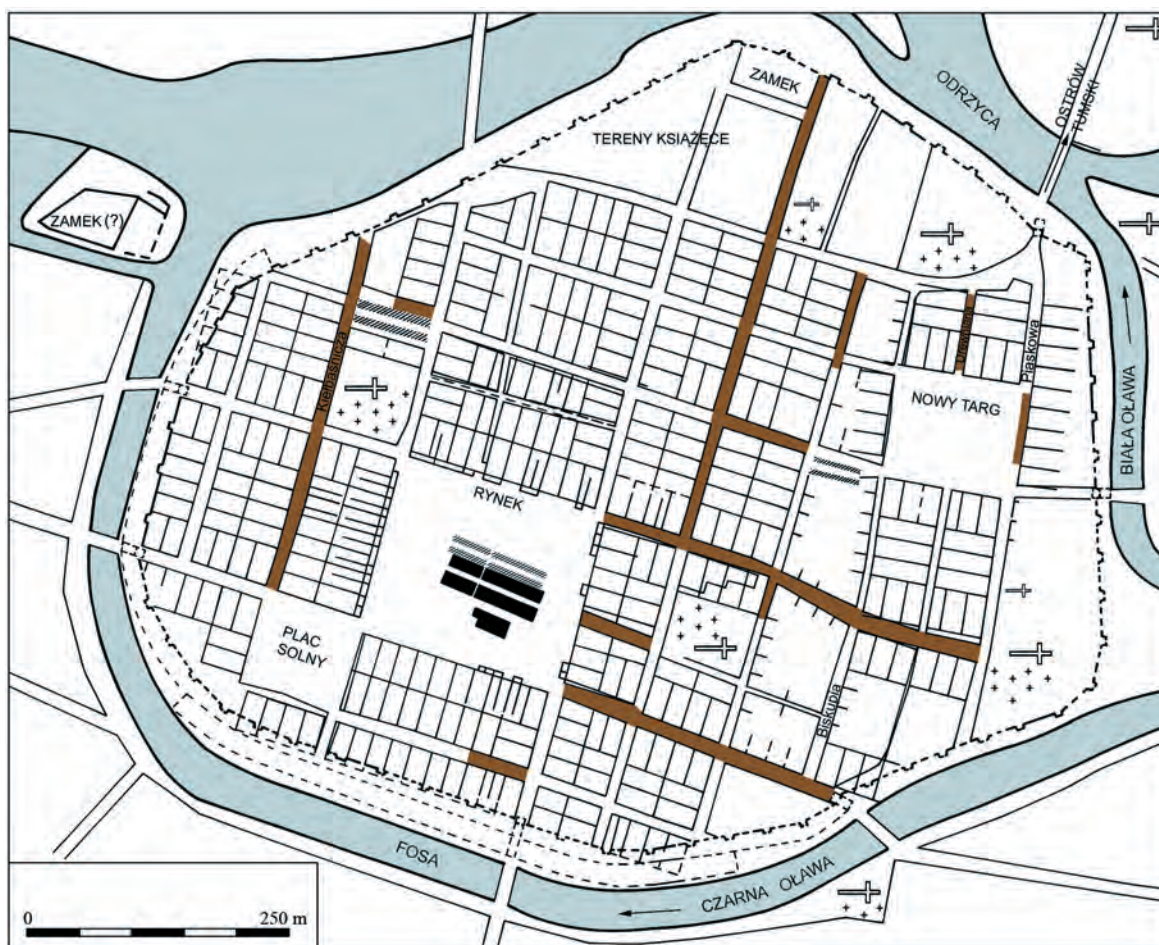
Ryc. 101. Schemat konstrukcji pomostu ulicznego. Rys. N. Lenkow

Fig. 101. Scheme of construction of a street walkway. Drawing N. Lenkow

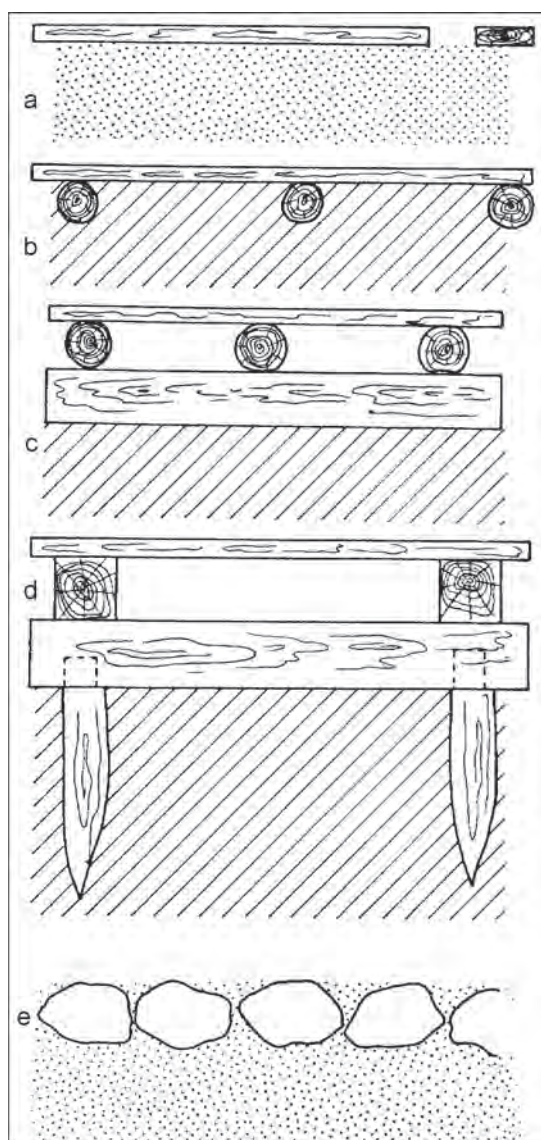
zabezpieczano tylko wydzielone ciągi komunikacyjne. Dodajmy także, że obecność pomostów ulicznych, zwłaszcza w północnej części miasta, utrwalała została w charakterystycznych dla Wrocławia nazwach ulic – Schmiedebruecke, Schuebruecke, Oderbruecke (Stein 1995, s. 20, 66).

Wysoki standard nawierzchni z dranic na pomostach zapewniał najlepsze warunki komunikacji pieszej i transportu, zwłaszcza w porze jesienno-zimowej (ryc. 102). Wyniki badań potwierdzają jednak stosowanie także prostszych technik. Dotyczy to zwłaszcza przykrawędnych części ulic, sąsiadujących z działkami, ale także remontowanych bądź prowizorycznie poprawianych nawierzchni ciągów komunikacyjnych (ryc. 103). Uproszczenie to polegało na redukcji niektórych elementów pomostu. Jeśli grunt nie był kompresyjny, nie stosowano słupów stabilizujących. Konstrukcja składała się wtedy z poprzecznych dźwigarów, ułożonych wzdłużnie legarów i nawierzchni z poprzecznie kładzionych dranic. Kolejnym krokiem upraszczającym konstrukcję była rezygnacja z dźwigarów. Legary leżały wów-

czas wprost na warstwie organicznej lub na podsypie z piasku (Kaźmierczyk 1970, s. 64). Odzwierciedleniem uproszczonych technik konserwacji nawierzchni są naprzemienne warstwy próchnicy z nawozem zwierzęcym (mierzwa) oraz piasku. Wysypywanie ulic piaskiem było permanentnie stosowanym sposobem ich osuszania, oczyszczania i wyrównywania. Piasek stanowi do 70% udziału mierzwy. Struktura sekwencji stratygraficznych informuje, że na zabłoconą nawierzchnię cyklicznie nakładano warstwy piasku o grubości kilku lub kilkunastu centymetrów. Piasek ten mógł być następnie wchłaniany przez uliczne błoto, chyba że jego strop umocniono. Sposobem zabezpieczenia nasypanej warstwy piasku było przykrycie jej luźno położonymi dranicami. Ślady takiego zabiegu udaje się niekiedy zidentyfikować (Buśko 1997; 1999). Mają one postać wyraźnego wyodrębnienia stropu piasku, podkreślonego niekiedy smugą po rozłożonym drewnie. W sekwencji stratygraficznej są czytelne jako charakterystyczny „tort” złożony z nakładających się na siebie warstw piasku i próchnicy (ryc. 88). Rza-

Ryc. 102. Wrocław. Odkryte ulice z drewnianą nawierzchnią. Oprac. N. Lenkow, J. Piekalski
Fig. 102. Wrocław. Timber-lined streets during excavation. Description N. Lenkow, J. Piekalski

Ryc. 103. Wrocław. Zestawienie konstrukcji ulic:
a – dranice na podsypie piaskowym; b – dranice na legarach; c – dranice na legarach i dźwigarach; d – pomost na słupach, dźwigarach i legarach, e – bruk kamienny, wg J. Kaźmierczyka, z uzupełnieniami autorów

Fig. 103. Wrocław. Different methods of street construction:
a – rough planks laid over a sub-crust of sand; b – rough planks laid over sleepers; c – rough planks laid over sleepers and girders; d – a walkway supported by vertical timbers, girders and sleepers, e – cobbled street, J. Kaźmierczyk supplemented by P. Konczewski and J. Piekalski

dziej przykrawędne partie ulic umacniano prowizorycznym brukiem z drobnych otoczków, kładzionym prosto w mierzwę bądź próchnicę, co stwierdzono w kilku miejscach na Szewskiej.

Najbardziej zaawansowaną techniką zabezpieczenia piaszczystego nasypu było właśnie połączenie go z brukiem kamiennym. We Wrocławiu bruki budowano z typowych dla Nizy Europejskiego otocza-

ków polodowcowych. Najlepsze bruki układano na podsypach z czystego piasku, wyrównujących i osuszających podłoże, tworzących stabilny podkład pod konstrukcję z kamieni (ryc. 104). Wiązało się to z podniesieniem poziomu terenu o 20–40, a niekiedy nawet 80 cm. Średnica kamieni brukowych wynosiła średnio 15, maksymalnie ok. 20 cm. Układano je ściśle obok siebie w płaszczyznach ograniczonych ciągami większych kamieni lub pionowo („na sztorc”) układanymi dranicami. Najstarsze bruki z otoczków datowane są we Wrocławiu, na głównym placu targowym, na schyłek XIII w. (Buśko 1997, s. 118; Płonka, Wiśniewski 2002, s. 121 i n.; Bresch i in. 2002). Ich zasięg na placu był lokalny. Pokryto nimi przejazdy przez plac i dojścia do niektórych kramów.

Na ulicach bruki kamienne zaczęto wprowadzać w XIV w., a na przełomie XIV i XV w. stały się one powszechną techniką umacniania nawierzchni. Na większości ulic wyparły pomosty z drewna. Ich upowszechnienie było istotne dla zahamowania intensywnego przyrostu organicznych warstw kulturowych, które przez ok. 150 lat podniosły poziom terenu w mieście o ok. 3 m. Bruki pomagały utrzymać czystość ulic, wymuszana zarządzeniami rady miasta i kontrolowaną przez cyrkularzy. Ich popularność rosła wraz z postępującym wylesieniem terenów wokół miasta. Wymiana nawierzchni drewnianych na bruki miała charakter długiego procesu. Źródła pisane wskazują, że przez długi czas współwystępowały one, także obok siebie, np. na pl. Solnym czy targu Rybnym w obrębie Rynku.

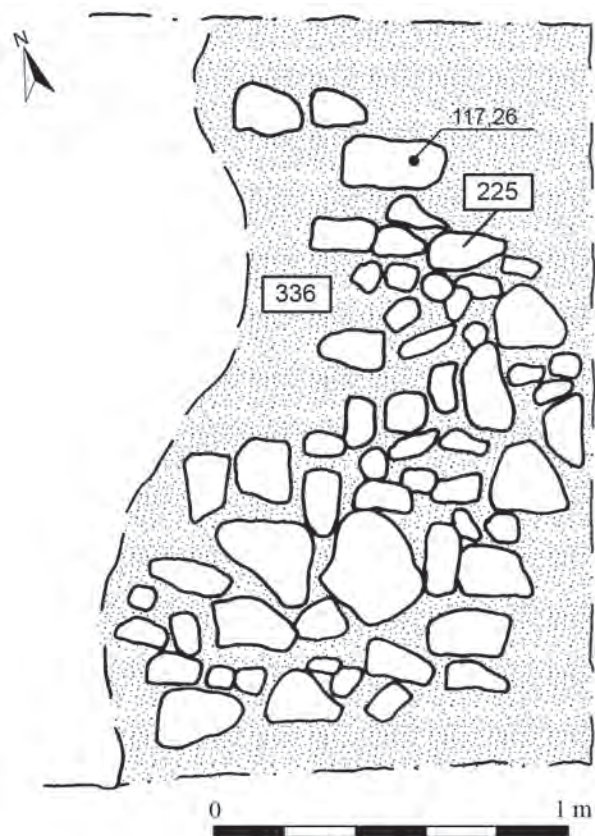
Stosowany w średniowieczu recykling kamieni ze zniszczonych bruków powoduje, że tylko wyjątkowo odkrywamy ich dobrze zachowane wycinki. Zwykle pozostają po nich tylko piaskowe podsypy i pojedyncze otoczaki. Podsypy te nakładały się na siebie bądź były w całości lub częściowo wymieniane przy remontach i budowie nowych bruków. U schyłku średniowiecza i w czasach nowożytnych działania takie miały miejsce na każdej ulicy kilkakrotnie.

Warstwy uliczne wykazują znaczne zróżnicowanie, a zmiany ich zawartości występują nawet na niewielkich odcinkach. Dotyczy to zwłaszcza nawierzchni słabo umocnionych. Jak już wspomniano, cechą ulic o nawierzchni gruntowej, a także przykrytych konstrukcją drewnianą był szybki przyrost wysokości terenu. Na ulicę trafiały rozliczne odpady z działalności w obrębie parcel – piasek z kopania piwnic, rowów fundamentowych i kloak, glina pozostała po budowie domów szachulcowych, po-

Ryc. 104. Wrocław, ul. Kielbaśnicza. Bruk z otoczków, XIV w. Fot. i rys. R. Kamiński

Fig. 104. Wrocław, Kielbaśnicza St. A pavement of pebbles, 14th c. Photo and drawing R. Kamiński

piół z pieców i palenisk. Także destrukcje domów – w wyniku pożaru bądź celowej rozbiórki – bywają czytelne w nawarstwieniach ulicy. Treść nawarstwień w poszczególnych odcinkach jest, przynajmniej częściowo, efektem działalności właścicieli i mieszkańców poszczególnych domów, indywidualnie traktujących teren przed swoją posesją. Niektóre odcinki są wyraźnie wyrównane i zawierają więcej piasku. Na innych, nierównych, dominuje intensywnie organiczna próchnica. Drewniane nawierzchnie nie były sprzątane. Z czasem tworzyły się na nich grube pokłady mierzwy. Koniec użytkowania tych konstrukcji wyznaczała częściowa choćby rozbiórka, mająca na celu odzyskanie lepszych fragmentów dębowych belek i dranic. Praktyka taka rzuca światło na sposób gospodarowania drewnem.

Nawierzchnie budowano zwykle z surowca funkcjonującego już wcześniej przez kilkadziesiąt lat w innych konstrukcjach, głównie w budynkach, kupionego po mniejszej cenie. Mimo zawilgocenia i zniszczenia przez kolejne lata użytkowania w ulicy, jego odzyskanie było w dalszym ciągu opłacalne.

Obraz ulic (i pozostałych po nich warstw) zmienił się po wprowadzeniu bruków kamiennych. Ich upowszechnienie właśnie w 2. poł. XIV w. wydaje się nieprzypadkowe. Obok trwałości zwiększały one możliwość sprostania wprowadzanym wówczas przez radę miejską coraz ostrzejszym rygorom utrzymania czystości. Głównym składnikiem warstw stały się wówczas piaski, w niewielkim tylko stopniu przemieszane z próchnicą.

B. ZRÓŻNICOWANIE CIĄGÓW ULIC

Analiza stratygrafii ulic przebadanych wykopaliskowo na całej długości wskazuje na różnice w sposobie użytkowania ich poszczególnych odcinków, dzielonych przecznicami.

Ulica Kielbaśnicza, przebiegająca od pl. Solnego do Odry w linii północ–południe, cechuje się znacznym zróżnicowaniem wysokości naturalnego gruntu. Nad rzeką, przy murze miejskim, znajduje

się on na wysokości ok. 115 m n.p.m., by w centrum miasta osiągnąć poziom 117,30 m n.p.m. Odcinek położony najwyżej, zawarty między targiem Solnym a poprzeczną ul. św. Mikołaja, należał do elitarniej, patrycjuszowskiej części miasta. Nieumocniona nawierzchnia gruntowa funkcjonowała tam dość krótko i jeszcze w XIII w. zaopatrzone ją w drewniany pomost. Bardzo wcześnie, na przełom XIII i XIV w.,

można datować tam podsypy piaszczyste, pozostałe prawdopodobnie po pierwszym bruku kamiennym. Już w XIII w. w ulicy założono drewniany rynsztok, odprowadzający ścieki z działek położonych po obu jej stronach; jego fragment zlokalizowano podczas badań działek Rynek 6/Kiełbaśnicza 5. Odcinek ulicy położony dalej na północ, między ul. św. Mikołaja i Łazienną, pełnił w mieście również istotną funkcję – sąsiedował z parafialnym kościołem św. Elżbiety i jatkami mięsnymi. Drewniany pomost uzyskał jednak później, dopiero w 1. poł. XIV w. W tymże stuleciu położono tam bruk na podsypie, kilkakrotnie następnie wymieniany. Najsłabszy, w rozumieniu socjotopograficznym, był odcinek nadodrzański, określany jako ul. Młyńska, w odróżnieniu od odcinków położonych wyżej, nazywanych ul. Pańską. Nieumocniona nawierzchnia gruntowa użytkowana tam była również do XIV w. Na wilgotne podłoże wykładano rozmaite odpady, w tym luźne fragmenty drewna, a także popiół i piasek, podnosząc poziom o kilkadziesiąt centymetrów. Pomost drewniany założono około połowy XIV w. i dość szybko, prawdopodobnie w tym samym stuleciu, zamieniono go na bruk.

Podobnie zróżnicowana jest ul. Szewska, także łącząca brzeg rzeki ze strefą przyrynkową, ale od strony wschodniej. Różnice wysokości są tu podobne jak na ul. Kiełbaśniczej. Socjotopograficznie zalicza się ją do raczej skromnej strefy zajętej przez rzemieślników trudniących się obróbką skóry (Goliński 1997, s. 109–113). Potwierdzeniem zawartości źródeł pisanych są zwłaszcza warstwy przebadane na odcinku między ul. Wita Stwosza i Kotlarską. Poziomy datowane na schyłek XIII i na XIV w. dostarczyły ogromnej ilości zabytków skórzanych. Były to w większości odpady produkcyjne, zdarzały się też zniszczone fragmenty wyrobów, głównie obuwia. Ogółem z tego odcinka pozyskano ok. 21 tysięcy fragmentów skór.

Datowanie warstw powstałych w trakcie użytkowaniu ulicy nie jest precyzyjne. Możemy jednak z dość dużym prawdopodobieństwem powiedzieć, że najstarszy jej odcinek zawarty jest między skrzyżowaniami z ul. Wita Stwosza i Kotlarską. Gruntowa nawierzchnia ulicy tworzyła tam najstarszy poziom użytkowania terenu. Umacniano ją doraźnie luźno kładzionymi dranicami. Stałą nawierzchnię w postaci pomostu na słupach, dźwigarach i legarach ułożono tam w 1. poł. XIV w. W tym samym stuleciu wymieniono go na bruk kamienny, kilkakrotnie przekładany w późnym średniowieczu i w czasach nowożytnych.

Na odcinku między ul. Kotlarską i Nożowniczą, a więc dalej na północ, w kierunku Odry, najstarsze ślady osadnictwa pochodzą z czasu poprzedzającego założenie ulicy. Datowano je na 1. poł. XIII w. Wśród reliktyw tych zwraca uwagę starszy ciąg komunikacyjny, przebiegający prostopadle do późniejszej ulicy. Niewielka szerokość lekkiej drewnianej konstrukcji wskazuje nie tyle na umocnioną nawierzchnię przedlokacyjnej drogi, ile raczej na kładkę dla pieszych, przeprowadzoną przez grząski grunt. Najstarsza warstwa ul. Szewskiej jest na tym odcinku młodsza niż na odcinku poprzednim, co wskazuje na kierunek zagospodarowania z południa na północ, a więc ze strefy przyrynkowej w stronę Odry. Podobna relacja zaznacza się między odcinkami od Kotlarskiej do Nożowniczej i od Nożowniczej do Uniwersyteckiej. Na tym ostatnim, leżącym jeszcze dalej na północ, warstwa uliczna jest w relacji stratygraficznej również o poziom młodsza, potwierdzając kierunek rozwoju miasta komunalnego. Także tam odkryto starszy, protomiejski ciąg komunikacyjny z drewnianą, wąską konstrukcją dla pieszych.

W pasie nadodrzańskim prześledzenie wczesnych faz rozwoju ulicy nie było możliwe. Stwierdzono natomiast, że od 2. poł. XIII w., czyli w ukształtowanym już mieście, na całym odcinku od Kotlarskiej do Odry rytm przemian ulicy był taki, jak w części najstarszej.

Odrębnej uwagi wymaga odcinek Szewskiej położony przy kościele św. Marii Magdaleny, na tyłach kwartału przyrynkowego. Do około połowy XIV w. nie pełnił on funkcji komunikacyjnej. W obrębie późniejszej ulicy stwierdzono relikty drewnianej zabudowy, prawdopodobnie gospodarczej, związanej z działkami należącymi do ul. Wita Stwosza i do wschodniej pierzei Rynku. Przykryto je następnie konstrukcją nawierzchni z dranic na legarach, a więc uproszczoną, wymienioną jeszcze w XIV w. na bruk.

Ulica Wita Stwosza przebiega w linii wschód–zachód od wczesnośredniowiecznego kościoła św. Wojciecha do Rynku, mijając od północy kościół św. Marii Magdaleny. W odcinkach wschodnich warstwy uliczne nakładają się na relikty starszego osadnictwa – cmentarz z XI–XII w. i krótko funkcjonującą zabudowę drewnianą z pierwszych dziesięcioleci XIII w.

Na skrzyżowaniu późniejszych ul. Wita Stwosza i Biskupiej zlokalizowano sztucznie przekopany lub naturalny, lecz pogłębiony i uregulowany rów o szerokości 6–12 m i głębokości przekraczającej 1 m. Rów przebiegał w linii północ–południe, a więc w kierunku Odry. Ograniczony w wykopie liniowym

zakres obserwacji nie pozwala na jednoznaczne określenie jego funkcji. Wśród możliwych interpretacji należy brać pod uwagę postawioną niegdyś J. Kaźmierczyka tezę o umocnieniu osady rzemieślniczo-targowej z czasów przedlokacyjnych (Kaźmierczyk 1970, s. 12–21).

Wydaje się, że początek funkcjonowania ulicy możemy tam datować bardzo wcześnie, jeszcze na 1. poł. XIII w. Jej wyznacznikiem są warstwy piasku z grudami surowej gliny, pośrednio poświadczające budowę domów w konstrukcji szkieletowej, z szachulcowym wypełnieniem ścian. Odcinek przy kościele św. Marii Magdaleny nie był w XIII w. użytkowany do stałej komunikacji. Stwierdzono na nim szereg jam o niejasnym przeznaczeniu, być może związanych z placem budowy świątyni. Nie stwierdzono natomiast tak datowanych warstw ulicznych.

Konieczny jest więc wniosek, iż w XIII w. ulica nie odgrywała istotnej roli komunikacyjnej. Połączenie Rynku z kościołem św. Wojciecha nie miało dużego znaczenia, nie tędy też przebiegała tranzytowa linia wschód–zachód. Można powiedzieć, że sytuacja taka jest jednym z elementów zaznaczającej się w XIII w. odrębności starszej, przedlokacyjnej strefy osadniczej na wschodzie i powstałej w 1. poł. XIII w. strefy okołorynkowej; inne to różnice w rytmie rozwoju i układzie przestrzennym (por. Buśko 2005; rozdział Małgorzaty Chorowskiej w tym tomie).

Intensywnie użytkowano natomiast od XIII w. odcinek ul. Wita Stwosza przylegający do Rynku. Zarejestrowana tam stratygrafia i konstrukcje nawierzchni, nawiązujące do obecnych na placu, jednoznacznie wskazują, iż stanowiły one części tej samej struktury funkcjonalnej.

P.K., J.P.